

**TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ
VE KURUMSAL GÖSTERGELER:
PANEL VERİ ANALİZİ**

Nazlı GÖKÇE

**Yüksek Lisans Tezi
İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK
2021
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

Nazlı GÖKÇE

**TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE KURUMSAL
GÖSTERGELER: PANEL VERİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK**

ERZURUM- 2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Toplam Faktör Verimliliği ve Kurumsal Göstergeler: Panel Veri Analizi" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

25.06.2021

Nazlı GÖKÇE

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

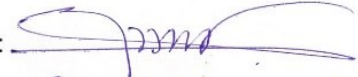
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

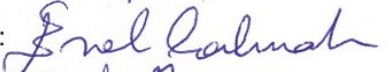
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Erol ÇAKMAK danışmanlığında, Nazlı GÖKÇE tarafından hazırlanan bu çalışma 25/06/2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erol ÇAKMAK

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Esra Sena TÜRKO

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE KURUMSAL GÖSTERGELER

1.1. VERİMLİLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	5
1.2. TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ	7
1.3. TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	11
1.4. KURUMSAL İKTİSAT	14
1.5. KURUMSAL İKTİSAT OKULUNUN METODOLOJİK ARAÇLARI	19
1.5.1. Kurumlar ve Organlar.....	19
1.5.2. İşlem Maliyetleri	20
1.5.3. Mülkiyet Hakları	22
1.5.4. Teknoloji	23
1.5.5. Firmalar	25
1.6. KURUMSAL İKTİSAT, EKONOMİK BÜYÜME VE VERİMLİLİK.....	26
1.7. KURUMSAL KALİTENİN ÖLÇÜLMESİ	27
1.7.1. Freedom House İndeksi	28
1.7.2. Yolsuzluk Algılama İndeksi	29
1.7.3. Dünya Yönetişim Göstergeleri İndeksi	30
1.7.4. Uluslararası Ülke Riski Rehberi İndeksi	30
1.7.5. Polity İndeksi.....	31
1.7.6. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler İndeksi	31

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. KURUMSAL GÖSTERGEYİ TEK TEK İNDEKS DEĞERLERİNİ	
MODELE ALARAK İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	34
2.2. KURUMSAL GÖSTERGELERİ ORTALAMA İNDEKS DEĞERLERİ	
İLE MODELE ALARAK İNCELEYEN ÇALIŞMALAR.....	43
2.3. KURUMSAL GÖSTERGELERİ BETİMLEYİCİ İNCELEYEN	
ÇALIŞMALAR	53
2.4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASININ SONUÇ VE DEĞERLENDİRMESİ.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL GÖSTERGELERİN TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNE OLAN ETKİSİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI VE KAPSAMI	58
3.2. PANEL VERİ EKONOMETRİSİ.....	59
3.2.1. Panel Veri Avantajları	60
3.2.2. Panel Veri Dezavantajları.....	61
3.3. İNCELENEN ÜLKELER VE VERİ SETİ.....	61
3.4. MODELDE KULLANILAN METODOLOJİ VE TEST SONUÇLARI.....	64
3.5. ANALİZİN SONUÇLARI.....	71
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	78
ÖZGEÇMİŞ.....	85

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE KURUMSAL GÖSTERGELER:
PANEL VERİ ANALİZİ

Nazlı GÖKÇE

Danışman: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK

2021, 85 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK

Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN

Dr. Öğr. Üyesi Esra Sena TÜRKO

Toplam Faktör Verimliliği(TFV), büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde çok önemli rol oynamaktadır. TFV ile teknoloji, altyapı, yabancı doğrudan yatırımlar, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve AR-GE gibi büyüme ve kalkınma düzeyinin belirleyicileri arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. TFV düzeyi ve bunun zaman içinde gösterdiği gelişme süreci, günümüz ekonomilerinde var olan “gelişmişlik düzeyi farklılıkları”nın da önemli bir belirleyicisi konumundadır. Bu çalışma, TFV’nin iktisat teorisindeki yeri ve önemine ilişkin teorik çalışmaları incelemekte ve konunun kurumlarla olan ilişkisini güncel tartışmalar bağlamında ele almaktadır. Teorik bölümde aynı zamanda kurumların etkisini ölçmeye yönelik teorik çalışmalar da incelenmektedir. Çalışmanın uygulamalı literatür araştırmasına konu olan bölümünde, TFV ve kurumlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler kullanılan yöntemler bağlamında sistematik bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde, 2005-2018 yıllarını kapsayan dönemde, 117 ülkenin yer aldığı modelde, Toplam Faktör Verimliliği üzerine kurumsal göstergelerin etkisi ekonometrik açıdan analiz edilmiştir. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak, TFV ile kurumsal göstergeler arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Ekonometrik analiz sonuçları, kurumsal göstergelerin ve insani gelişmişlik endeksinin, ülkelerin TFV düzeyi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buna karşılık kamu harcamalarının, TFV üzerinde negatif bir ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplam Faktör Verimliliği, Ekonomik Büyüme, Kurumsal İktisat, Panel Veri Analizi

ABSTRACT**MASTER THESIS****TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY AND INSTITUTIONAL INDICATORS:
PANEL DATA ANALYSIS****Nazlı GÖKÇE****Advisor: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK****2021, 85 Pages****Jury: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK****Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN****Assist. Prof. Dr. Esra Sena TÜRKO**

Total Factor Productivity (TFP) plays a very important role in achieving growth and development. There is a mutual interaction between TFP and the determinants of growth and development level such as technology, infrastructure, foreign direct investments, education expenditures, health expenditures and R&D. TFP level and its development process over time are among the important determinants of the “development level differences” across today’s economies. This study examines the theoretical studies on the place and importance of TFP and discusses the relationship of the issue with institutions in the context of current discussions. The theoretical section also examines theoretical studies to measure the impact of institutions. In the applied literature research part of the study, the relations between TFP and institutions and economic growth are systematically examined in the context of the methods used. In the last part of the study, the effect of institutional indicators on Total Factor Productivity is examined from an econometric perspective over 117 countries for the period between 2005-2018. Using the panel data analysis method, the relationship between TFP and institutional indicators has been revealed. The results of the econometric analysis showed that the institutional indicators and the human development index have a positive and significant effect on the TFP level of the countries. On the other hand, it has been revealed that public expenditures have a negative relationship with TFP.

Keywords: Total Factor Productivity, Economic Growth, Institutional Economics, Panel Data Analysis

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
Ar-ge	: Araştırma ve geliřtirme
BM	: Birleşmiş Milletler
CPI	: Yolsuzluk Algılama İndeksi
ICRG	: Uluslararası Ülke Riski Rehberi
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation Development
TFP	: Total Factor Productivity
TFV	: Toplam Faktör Verimliliği
WGI	: World Government Indicators
YKİ	: Yeni Kurumsal İktisat

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Kurumsal Göstergesi Tek Tek İndeks Değerlerini Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar	41
Tablo 2.2. Kurumsal Göstergeleri Ortalama İndeks Değerleri İle Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar	51
Tablo 2.3. Kurumsal Göstergeleri Betimleyici İnceleyen Çalışmalar	55
Tablo 3.1. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları	63
Tablo 3.2. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Korelasyon Katsayıları	64
Tablo 3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları, 2005-2018	66
Tablo 3.4. Klasik Modelin Geçerliliğinin Sınanması Test Sonuçları, 2005-2018.....	67
Tablo 3.5. Tek Yönlü Model İçin Hausman Testi Sonuçları, 2005-2018	68
Tablo 3.6. Modifiye Edilmiş Wald Testi Sonuçları, 2005-2018	69
Tablo 3.7. Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez Test Sonuçları, 2005-2018	69
Tablo 3.8. Driscoll ve Kraay Tahmincisi Test Sonuçları, 2005-2018	70

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Toplam Faktör Verimliliği Ölçüm Yöntemleri.....	12
Şekil 1.2. Kurumsal İktisat Okulunun Metodolojik Araçları	19
Şekil 1.3 Kurumsal İktisadi Ölçme Yöntemleri	27
Şekil 1.4. Freedom House İndeksi Temel Başlıklar.....	28
Şekil 1.5. Dünya Yönetişim Göstergeleri İndeks İçerikleri	30
Şekil 1.6. Ekonomik Özgürlükler Endeksi Alt Bileşenleri	32

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitim sürecinde tecrübe, deneyim ve bilgi birikimiyle her zaman yanımda olan, tez sürecinde de katkı ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam ve aynı zamanda danışmanım olan Prof. Dr. Erol ÇAKMAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine aynı şekilde, eğitim hayatım boyunca bilgi ve tecrübesiyle desteğini esirgemeyen, tez sürecinde de yönlendirmeleriyle çalışmaya önemli katkılar sunan, saygı değer hocam Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunma sürecinde vakit ayırarak, kıymetli katkılar veren sayın Dr. Öğr. Üyesi Esra Sena TÜRKO hocama teşekkür ederim.

Gerek ekonometrik analizler için tavsiyeleriyle, gerekse tezin bütünüyle alakalı yönlendirmeleriyle süreçte desteğini esirgemeyen saygı değer hocam Doç. Dr. Ömer YALÇINKAYA'ya çok teşekkür ederim. Tez süreci boyunca ekonometrik analizlerin gerçekleştirilmesi noktasında, kıymetli tavsiyeleriyle analize katkı sunan hocalarım sayın Doç. Dr. Dilek POLAT ÖZDEMİR ve Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca süreçle ilgili tecrübesiyle desteğini esirgemeyen kıymetli dostum ve meslektaşım olan Arş. Gör. Faruk ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Son olarak attığım her adımda yanımda olan, destekleriyle güç veren aileme sonsuz teşekkürler.

Erzurum-2021

Nazlı GÖKÇE

GİRİŞ

Toplam Faktör Verimliliği (TFV), ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinde önemli rol oynayan bir kavram olarak bilinmektedir. İktisat bilimi kıt kaynakları olabilecek en verimli haliyle kullanma prensibine dayandığından, TFV kavramının önemi açıktır. Bir ekonominin bütün boyutlarında geçerli olan bu kavram; büyüme, işsizlik, enflasyon, gelir, ücret düzeyi, eğitim seviyesi, teknoloji düzeyi, kalifiye iş gücü gibi çok sayıda değişken üzerinde etkiye sahip olduğu gibi, bu değişkenlerin birçoğu tarafından da belirlenmektedir. Dolayısıyla bu karşılıklı etkileşimin kalitesi, ekonominin gelişmişlik düzeyi üzerinde büyük bir öneme sahip olmaktadır. TFV kavramı, hem mikro hem de makro düzeyde ele alınabilir. Mikro düzeyde, bireysel işletmelerin ve endüstrilerin kaynaklarını hangi verimlilik düzeyinde kullandığının oldukça anlamlı bir ölçüsü iken, aynı zamanda bu işletme ve endüstrilerin rekabet edebilirlik düzeyinin en temel ölçüsü olmaktadır.

Öte yandan makro anlamda bu kavram, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin temel bir belirleyicisi olmaktadır. Şöyle ki, ekonomide reel anlamda büyümeden söz edebilmek için, ülkelerin üretim hacmini artırmış olmaları gerekir. Bir anlamda bu, ekonominin ürettiği mal ve hizmetlerin toplam piyasa değerinin reel olarak artması anlamına gelmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanması ya üretim faktörleri arzındaki artış ve/veya da mevcut üretim faktörlerinin daha yüksek hâsıla elde edebilecek verimlilik düzeyinde kullanılması ile mümkün olabilir. Faktör arzının kısa sürede ve arzu edilen düzeyde artırılamayacağı dikkate alındığında, faktör verimliliğindeki artış oranlarının ekonomik büyüme ve kalkınmada ne kadar vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu gerçeği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Toplam Faktör Verimliliğini yükselten ülkeler, sonuçta sadece üretim hacimlerinde değil, refah düzeylerinde ve yaşam kalitelerinde de iyileşmeler sağlayabileceklerdir. Dolayısıyla ülkeler sadece büyümelerini değil, aynı zamanda kalkınmalarını da gerçekleştirmiş olacaklardır.

TFV-büyüme/kalkınma ilişkisi boyutunun, kurumsal göstergeler çerçevesinde ele alınması esasen bu çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. Ekonomik gelişmede kurumların önemi, ilk defa Alman Tarihçi Okulu tarafından dile getirilmiş olsa da, modern anlamda bu konuda yapılan ilk anlamlı katkılar, 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Kurumsal iktisat tanımıyla adlandırılan bu düşünce, kurumsal yapının ekonomik büyüme

ve kalkınmadaki önemini vurgulayarak, klasik iktisada önemli eleştiriler getirmiştir. Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Neo-Klasik iktisat bilimi ile çatışma halinde olan bu okul, uzunca bir süre ekonomik-politik dünyada ikinci plana itilmiştir. Özellikle Neo-Klasik iktisatçıların, iktisat bilimini matematiksel temellere dayandırıp, Darwinci görüşler ve fizik kuralları gibi sayısal temelli görüş ve teoremleri ekonomik modellerinde uygulama hevesinde olmaları ve işin sosyal boyutunu göz ardı eden görüşlerinin baskınlığından dolayı, kurumsal iktisat kendine gelişme zemini bulamamıştır. Neo-Klasik iktisat modellerinin büyüme ve kalkınmanın sosyal göstergelerini ihmal ettikleri gerçeği, bilim çevrelerinde giderek kabul gördükçe, kurumsal iktisat da itibar kazanmaya başlamıştır. Sonrasındaki süreçte ise birçok ekonomist tarafından kavramın tanımı, etki alanları, etkin işlemesi durumunda ekonomik performansa olan katkısı çalışılmış ve hem teorik hem de sayısal temelde büyüme kalkınma üzerindeki önemi daha iyi anlaşılmıştır.

Başlarda, kurumlar birçok açıdan değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve ekonomide büyüme ve verimlilik performansı üzerindeki olumlu etkileri teyit edilmiştir. Bir ülke sahip olduğu kurumları korumak ve geliştirmek için çalıştığında, ülke ekonomisinin bu durumdan olumlu etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla ülkelerin sahip olduğu kurumlarla alakalı tanım ve sınırlarını açık bir şekilde çizmiş olması, kurumların gelişmesi için gerekli altyapı desteğini sağlamış olması ülke lehine sonuçlar gösterir. Ülkeler ne kadar etkin işleyen kurumlara sahipseler o kadar etkin bir büyüme performansına sahip olmaktadır. Etkin işleyen hukuk sistemi, yolsuzluğun önlenmiş olması, kişilerin mülkiyet haklarının korunması, firmaların verimli işleyişi gibi kurumsal göstergelerin verimli şekilde işlediği ülkelerde Toplam Faktör Verimliliği ve dolayısıyla ekonomik büyüme oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, ülkelerin büyüme ve kalkınmasında etkisi olan Toplam Faktör Verimliliğinin ekonomideki kurumsal yapı ile ilişkisini görmektir. Toplam Faktör Verimliliğinin teknoloji, yabancı doğrudan yatırımlar, AR-GE, gelir, sermaye, vb. birçok değişkenden etkilendiği literatürde yaygın olarak kabul edilmektedir. Bir ülkede sermaye stokunun artması, kullanılan iş gücünün niteliğinin yükselmesi TFV'yi yükseltmektedir. Ayrıca ülkeye dışardan gelen sermayenin uygun alanlarda yatırım yapması, teknoloji düzeyindeki ilerlemeler de Toplam Faktör Verimliliğini olumlu etkilemektedir. Bu noktada, denkleme kurumsal gösterge değişkenleri eklendiğinde Toplam Faktör Verimliliğinin nasıl etkileneceği, aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, eğer anlamlı

bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünün ne olduğu merak edilmiş ve bu güdüden hareketle çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma belli ülke gruplarından ziyade genel anlamda verisine ulaşılan tüm ülkeler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu şekilde davranılmasına neden olan gerekçe ise, kurumların bütün olarak dünya ülkeleri üzerinde Toplam Faktör Verimliliğine olan katkısının tespit edilebilmesidir.

Kurumsal iktisat kavramının ekonomik işleyişteki önemi gerçekten ilgi çekicidir. İnsan unsurunun olduğu yerde dayanışma ve işbirliği kaçınılmazdır. Tek bir kişiye yapılabilecekler kısıtlıyken, birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle oluşturulan yapı, tek başınayken olasılığı çok zayıf olan işleri bile kolayca yapabilme imkânı doğurur. Ekonomik işleyişte de benzer bir yapılanma kaynakları daha verimli ve etkin bir şekilde kullanabilme imkânı doğurur. Daha fazla iş gücü ile daha fazla üretim imkânı doğar. Bu örnek, olabilecek en yalın haliyle, durumu açıklar. Kurumsal iktisat bu yapılanmaları çok daha kompleks bir şekilde ele alır ve bu kurumların her birinin etkin bir şekilde işlerlik kazanması gerektiğini ifade eder. Aile kurumu, sağlık kurumu, eğitim kurumu, finansal sektör düzenlemeleri kurumu, yargı kurumu vb. gibi birçok kurum bulunmaktadır. Bu kurumların her birinin olabilecek en iyi haliyle sürdürülmesi Toplam Faktör Verimliliğini artıracak ve nihayetinde ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanacaktır. Kurumsal performansı iyi olan ülkeler, ilişki içerisinde oldukları diğer ülkeleri de etkileyerek olumlu dışsalılık yoluyla, diğer ülkelerin kurumsal performanslarının gelişmesine katkıda bulunabilirler.

Ülkelerin sahip olduğu kurumsal yapı düzenlemeleri ve işlerlikleri aynı ölçüde değildir. Her ülke kendine özgü kurumsal faaliyetlerini sürdürmektedir ve organizasyonları arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Buna rağmen, 117 ülkenin bir arada olduğu bir modelde tüm bu farklılıklarla birlikte, kurumsal işleyişin Toplam Faktör Verimliliğine olan etkisi incelendiğinde, kurumsal göstergelerde meydana gelen iyileşmelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Toplam Faktör Verimliliği ile kurumsal iktisat ilişkisinin incelendiği literatürde, İnsani Gelişmişlik İndeksi (İGE) yapılan çalışmada özgün nitelik taşıyan değişken olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda, İGE'yi TFV ile kurumsal göstergelerin çalışıldığı modellerde kalkınma göstergesi olarak kullanıp, Toplam Faktör Verimliliğine olan etkisini inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmada İGE değişkeni ile TFV arasındaki ilişki incelendiğinde, Toplam Faktör Verimliliği üzerine pozitif ve anlamlı

etkisi olduğu görülmüştür. Heterojen bir ülke grubunda çalışılmış olması ve ülkelerin her birinin farklı farklı sağlık ve eğitim kurumlarına ve düzenlemelerine sahip olmalarına rağmen, yine de genel çerçevede ele alınan modelde pozitif ve anlamlı ilişkinin bulunması, bu kurumların geliştirilmesi ve iyileştirilmesinin ülke verimliliklerine ve büyüme ve kalkınmalarına önemli katkılar sunacağını göstermektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle Toplam Faktör Verimliliği kavramı açıklanmıştır. Ekonomik işleyişteki katkısı, ülkelerin gelişmişlik düzeyine olan etkisi, etkilendiği unsurlar, kullanılan ölçüm yöntemleri itibariyle değerlendirilmektedir. Ardından kurumsal iktisat kavramı ele alınmıştır. Kurumsal iktisadın doğuşu, tarihsel süreci, gelişmesine katkı sağlayan isimlerden bahsedilmiştir. Peşine kullandıkları metodolojik araçlar açıklanmış olup, ekonomik büyüme ve verimliliğe olan katkısından bahsedilmiştir. Son olarak kurumsal kaliteyi ölçmek için kullanılan indekslerden bahsedilerek bölüm bitirilmiştir.

İkinci bölümde çalışma ile ilgili olan literatür ele alınmıştır. Literatürde hem büyüme ile kurumsal iktisat ilişkisi hem de Toplam Faktör Verimliliği ile kurumsal iktisat ilişkisi irdelenmektedir. Bu kapsamda literatür kurumsal göstergesi çalışmalarında kullandıkları tekniğe göre tasnif edilmiştir ve ilk olarak kurumsal gösterge değişkenlerini modellerinde tek tek ele alarak inceleyen çalışmalar değerlendirilmiştir. Hemen akabinde kurumsal gösterge değerlerini indekslerin ortalamasını alarak modele ilave eden çalışmalar ele alınmaktadır. Son olarak ise kurumsallığı ampirik analiz yapmadan inceleyen çalışmalar açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kullanılan yöntem irdelenmektedir. Yöntemin avantaj ve dezavantajları ortaya konarak, incelenen ülkeler ve veri seti tanıtılmaktadır. Sonrasında modelde kullanılan değişkenlerden bahsedilerek katsayıları gösterilmektedir. Devamında kullanılan metodoloji gösterilmiş ve test sonuçlarının verilmesiyle beraber bölüm nihayetlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın sonuç kısmı açıklanmaktadır. Hem ele alınan konu itibari ile hem de analizden elde edilen sonuçlar itibari ile genel bir değerlendirmenin yapıldığı bölüm olmaktadır. Analizden elde edilen sonuç ve geleceğe dair ne gibi eklemeler yapılabileceğinden bahsedilerek bölüm sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE KURUMSAL GÖSTERGELER

1.1. VERİMLİLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Verimlilik kavramı olabilecek en yalın haliyle tanımlandığında, mevcut kaynakların optimum düzeyde bileşimde, en etkin şekilde kullanılmasıdır ifadesiyle açıklanabilir. Daha spesifik bir tanımlama ile, bir üretim sürecinde kullanılan girdiler ile hâsıla arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Basitçe verimlilik, üretim sürecindeki bir ürün çıktısının, o ürünü üretebilmek için kullanılan girdilere oranlanmasıdır. Verimlilik artışından bahsedebilmek için, ilk duruma göre ya aynı girdilerle daha fazla çıktı elde edilebilmeli ya da belirlenen çıktıya ulaşabilmek için kullanılan girdi miktarı azaltılabilmelidir. Her durumda hâsılanın girdi maliyetine oranının yükselmesi verimliliğin artması anlamına gelir. Bu noktada verimlilik (productivity) ile etkinlik (efficiency) kavramlarını karıştırmamak gerekir. Etkinlik; üretim faktörlerinin en yüksek verimliliği sağlayacak bileşimde ve üretim organizasyonu içinde kullanılması iken, verimlilik; kaynakların optimum kullanım ve etkin üretim organizasyonu sonucunda elde edilen kazanımdır.

Mikro temelde açıklanan bu kavram aynı zamanda makro temelde de ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıkların açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler verimlilik düzeylerini artırabilmek için, daha nitelikli ve/veya daha fazla işgücüne, daha yüksek teknoloji girdisine, daha fazla iç ve dış yatırıma ve dolayısıyla daha fazla sermaye vb. girdilere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bunlardan biri, birkaçı veya hepsine sahip olma durumuna göre ülkenin gelişmişlik düzeyi de farklılık arz edecektir. Çünkü ülkelere sağlamış olduğu rekabet üstünlüğünden dolayı, ülkelerdeki işsizlik, enflasyon, düşük ücret, adaletsiz gelir dağılımı, kalitesiz yaşam standartları ve buna benzer birçok ekonomik ve sosyal anlamdaki bozuklukların giderilmesinde verimlilik olgusu etkili bir katkı sağlayacaktır. Bu da o ülkenin gelişmişlik düzeyine yansıtacaktır.

Bir ülkede meydana gelen verimlilik artışı, kaynakların daha iyi kullanılmasına olanak sağladığı için, en düşük maliyete katlanarak en yüksek üretimi yapabilecekleri alanlara yönelmelerini sağlayacak, dolayısıyla üretimde kullanılan iş gücü üretime katılmasının karşılığında almış olduğu ücretlerde bir artış ortaya çıkacak ve haliyle bu durum sosyal hayata da olumlu dışsallık olarak dönecek ve o alanda da iyileşmelere sebep olacaktır. Refah düzeyleri artan insanlar geçim kaygılarının bir adım ötesine geçerek, fiziksel ihtiyaçlarını karşılamamanın yanı sıra ruhsal ihtiyaçlarına da yönelebilmeye şansı elde edebileceklerdir. Aynı zamanda kendi niteliklerini artırabilecek alanlara yönelerek, elde ettiği donanımlarla ülke ekonomisi adına da pozitif katkılar sağlayacaktır. Buna istinaden de nihai olarak, ülke ekonomisi reel anlamda büyümüş olacak ve aynı zamanda kalkınmasında da olumlu gelişmeler yaşayacaktır.

Ekonomik büyüme için müthiş bir çarpan etkisi yaratan verimlilik kavramı, akademik çalışmalar için de cazip olması nedeniyle konuyla alakalı birçok çalışmanın varlığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmalarda verimlilik kavramı çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Çoğu çalışmanın mutabakat sağladığı nokta, verimlilik düzeyindeki artışın, enflasyon artış hızını düşürdüğü, maliyetleri azalttığı, işletmelerin kârlılığını artırdığı, tüketicilerin daha kaliteli ve daha ucuz mal elde etme imkânına kavuştuğu, çalışanların daha yüksek ücret düzeyine ulaştığı gibi yaşam standartlarında müspet katkı sağladığı ve dolayısıyla ülkelerin gelişmesine önemli etki ettiği şeklindedir. Kuşkusuz verimlilik artışlarından kaynaklanan bütün bu olumlu etkiler, kendini besleyen (self-sustained) bir büyüme sürecinin oluşmasında en önemli etkidir.

Geçmişte ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için, çoğunlukla kâr getiren maddi varlıklara yatırım yapılması gerektiği görüşü yaygındı. Teknoloji ve nitelikli beşeri sermayenin katkısı henüz yeterince anlaşılmamıştı. Adam Smith, serbest piyasa koşulları ile işleyen bir ekonomide büyümenin en önemli besleyicilerini “kapitalist tasarruf miktarı” ve “sermaye birikimi” olarak görmekteydi. Ricardo bu noktada farklı bir görüş ortaya koyarak, büyümenin kaynağı olarak, sermayeye ilaveten teknik yenilikleri, buluşları ve uluslararası ticareti göstermektedir.¹ Dolayısıyla, ekonomik büyüme üzerinde, önemi yadsınamayacak nitelikte olan, verimlilik kavramının etkisi göz ardı edilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde dikkat çekmeye başlayan

¹ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014, 40.

süreç, günümüze doğru gelirken daha da gün yüzüne çıkarak, AR-GE yatırımlarında artışa ve teknolojiyi aktif şekilde kullanabilen yetenekli işgücünün artışına yoğunlaşmaya sebep olmuştur. Haliyle bu durum akademisyenlerin de merceğine girerek, verimlilik konusunda çeşitli açılardan çalışmaların yapılmasına imkân vermiştir. Bu noktada, verimlilik kavramıyla ilgili farklı tanımlamalar ve görüşler de ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, ortaya konan verimlilik tanımlamalarından biri de verimliliği yaşam standartlarını artırma amacına yönelik kullanılan bir araç olarak tanımlamaktır. İlk zamanlarda insanlar ihtiyaçlarını doğadan karşılayabiliyordu. Zamanla insanlar kendi değerlerini ortaya koyarak, daha bol ve çeşitli üretim yollarına başvurmuşlardır. Dolayısıyla akıl, bilgi ve birikim düzeyini artırarak, verimlilik kavramının ön plana çıkmasına vesile olmuşlardır.²

Özetle verimlilik kavramı, ekonomik büyümenin motoru olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin gelişmelerine kıymetli katkı sağlayan, sadece maddi sermaye üzerinde değil, aynı zamanda beşeri sermaye üzerinde de kaliteyi artıran ve böylece sadece özel sektörü etkilemeyip, kurumlar üzerinde de çarpan etkisi yaratan ve sonuçta bir bütün olarak, ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir büyüme yoluna girmesini sağlayan çok yönlü bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ

Toplam faktör verimliliği (TFV); kısaca toplam hâsılanın üretimde kullanılan toplam girdilere oranlanması olarak tanımlanabilir. TFV kavramını anlamlı kılan en temel hususlardan birisi tartışmasız üretim artışıdır. Çünkü ülkeler üretim artışı sayesinde elle tutulur, somut bir büyüme süreci yaşamaktadır. Bir ülke gelişimini sürdürebilmek için, mutlaka üretim hacmini artırmak durumundadır. Bu da ülkelerin rekabet gücünü koruma ve geliştirmesiyle mümkün olur. Esasen, rekabet gücünün geliştirilmesi ülkelerin küreselleşen dünyadaki gelişmelere ayak uydurması ile mümkündür. Diğer ülkelerde yaşanan teknolojik gelişmeleri ve faktör girdilerindeki iyileşmeleri yakalaması beklenmektedir. Aksi halde, rekabet gücünü kaybeder ve gelişme yarışının gerisinde kalarak refah düzeyinde önemli kayıplar yaşar.

² Sevgin Demirci Fettahoğlu, “Verimlilik Bilinci ve Kültürünün İşlevselliği, Değişime Katkısı”, *Verimlilik Dergisi*, 2005, Sayı 3, 27.

Konuya firma ve endüstri bağlamında da bakmak gerekir. Çünkü bir ekonomide üretimin devamlılığını sağlayan en temel yapı firmalardır. Firmaların temel güdüsü ise açık bir şekilde, en düşük maliyetle en yüksek üretimi sağlamaktır. Bu güdü sayesinde firmalar, kendilerini güncel gelişmelere adapte etme zorunluluğuna sahiptirler. Üretimlerini kârlı bir şekilde devam ettirebilmeleri için verimlilik olgusuna dikkat etmeleri gerekmektedir. Çünkü üretimde yaşanan her artış, ne yazık ki, verimlilikte artışa neden olacak şekilde gerçekleşmemektedir. Verimlilik; basit haliyle, girdi ve hâsıla miktarı arasındaki oran olarak tanımlanmaktadır. Eğer bir firmanın üretim artışı sonucunda girdi maliyetlerinde gerçekleşen artış hâsıla miktarı ile uyum yakalayamazsa, üretim miktarında gerçekleşen artışın sağlıklı bir artış olduğu söylenemez. Üretimin verimli bir şekilde sürdürülmesini hedefleyen firmaların kaynaklarını etkin bir şekilde, en çok çıktıyı sağlayacağı alanlara, doğru olarak dağıtması gerekmektedir ve aynı zamanda mümkün olan en iyi teknoloji ile bunu yapması lazım gelmektedir. Bu şekilde sürdürülen üretim şüphesiz hem endüstrilerin hem de ülkelerin büyümeleri üzerinde olumlu etki doğuracaktır. Bu da ülkeleri sürdürülebilir büyüme sürecine sokacaktır. Toplam faktör verimliliği (TFV) de bu noktada kullanılan en önemli göstergelerden biri olarak devreye girmektedir. TFV kavramına temel olacak ve aynı zamanda bu kavramı literatüre ilk kazandıran isimlerden biri olan Solow (1956), “Ekonomik Büyüme Teorisine Katkı” isimli kitabının “Uzun Dönemli Büyüme Modeli” olarak başlıklandığı bölümünde işgücü ve sermayenin yanı sıra, büyümenin teknoloji ile ilgili olan ilişkisini de açıklamıştır. Ana formda ekonomik büyümeyi, emek ve sermaye gibi ölçülebilen iki değişkene atfederken, bu iki değişkenin dışında olup da ölçülemeyen, ancak büyüme üzerinde etkili olduğu kabul edilip, işgücü ve sermayenin artışı olarak ifade edilen unsurları da dışsal kabul edilmiş ve bunu da daha çok teknolojiyle tanımlamıştır. Dolayısıyla büyümenin teknoloji ile ilgili olan ilişkisi –tek başına yeterli olmamakla birlikte- kullandığı modelinde toplam faktör verimliliğini vermektedir. Büyüme muhasebesi olarak adlandırdığı bu yöntemde ülkelerin sahip olduğu teknoloji düzeyi, fonksiyonda artan bir unsur olarak yer almıştır.³ Isaksson (2007) çalışmasında Toplam faktör verimliliği ile teknoloji arasındaki ilişkiden bahsederken, büyüme muhasebesi modelini destekler şekilde ifadelere yer vermiştir. İyi eğitilmiş beşeri sermayeye ve AR-

³ Robert M. Solow, “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 1956, Sayı. 70/1, 65-94.

GE yatırımlarına önem verilmesi durumunda ülkelerin ekonomik kalkınmalarını da sağlayacağını ifade etmiştir.⁴ Yine aynı şekilde, Haider ve diğerleri (2020) de yapmış oldukları çalışmalarında TFV'nin bileşenlerini inceleyip, AR-GE'nin de etkisini ele almışlardır. Elde ettikleri bulgular, içsel büyüme teorileriyle ilgili olacak şekilde TFV artışına olanak sağladığı yönündedir.⁵ Dolayısıyla TFV, işgücü ve sermayenin artışı olarak ele alınmış ve bu artık, genel anlamda teknoloji ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan çalışmalarda da elde edilen sonuçlar bu hipotezi destekler şekilde sonuçlar vermiştir.

Gelişmesini sürdüren ülkelere bakıldığında, teknoloji düzeyini artıran ülkeler gelişmelerini sürdürmeye devam edebilirken, artıramayan ülkeler ise geride kalmaya devam etmektedirler. Abdychiev ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmalarında sahra altı Afrika ülkelerini ve orta gelir ülkelerini ele alarak, verimlilik artışında adeta çarpan etkisi yaratacak politika seçeneklerini keşfetmeyi amaçlamışlardır. Finansal sektörde reformlar yaparak, firmaların önünde bulunan düzenleyici bariyerleri azaltarak, kamu harcamalarının kalitesini artırarak vb. gibi yapısal reformlarla TFV artışının ortaya çıkacağını ve bunun da gelişmiş ekonomilere yakınsama hızını artırdığını ortaya koymuşlardır.⁶ Norris vd. (2016) yaptıkları çalışmada, yapısal reformları tek tek irdeleyerek, verimlilik artışı üzerine olan etkilerini incelemişlerdir. Kısa ve orta dönem için ayrıca incelenen çalışma, hem toplam verimlilik düzeyinde hem de sektörel verimlilik düzeyinde yapısal reformların etkilerini görme imkânı vermiştir. Analiz sonucunda yapısal reformların devamlılığı olduğu takdirde ülkelerdeki gelir boşluklarının kapanacağı ifade edilmiştir.⁷ Kouamè ve Tapsoba çalışmalarında, firmaların verimlilikleri üzerinde yapısal reformların etkisini geliştirmekte olan ülke ekonomileri için incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, yapısal reformların geliştirmekte olan ülke ekonomileri için politika önerisi kapsamında adeta bir çekirdek görevi gördüğü ifade edilmiştir.⁸ Yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere, yapısal reformların ülkelerin gerek

⁴ Anders Isaksson, "Determinants of Total Factor Productivity: A Literature Review", *Staff Working Paper*, 2007, No: 2, 6.

⁵ Franz Haider, Robert Kunst, Franz Wirl, "Total Factor Productivity, It's Components and Drivers", *Empirica*, 2020, 17.

⁶ Aidar Abdychiev, La-Bhus Fah Jirasavetakul, Andrew Jonelis, Lamin Leigh, Ashwin Moheput, Friska Parulian, Ara Stepanyan, Albert Touna Mama, "Increasing Productivity Growth in Middle Income Countries", *IMF Working paper*, 2015, No:2 S. 3-4.

⁷ Era Dabla-Norris, Giang Ho, Annette Kyobe, "Structural Reforms and Productivity Growth in Emerging Market and Developing Economies", *IMF Working Paper*, 2016, No. 15, 20.

⁸ Wilfried A. Kouamè, Sampawende J.-A. Tapsoba, "Structural Reforms and Firms' Productivity: Evidence from Developing Countries", 2018, No. 63, 26.

firma düzeyi verimlilik artışının sağlanması noktasında, gerekse ülke kapsamında toplam faktör verimliliği artışının sağlanması noktasında önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönem ve uzun dönem itibari ile değerlendirildiğinde, yapılan yapısal reformların kısa dönemde verimliliği düşürücü etkisi olsa bile, istikrarlı bir şekilde bu reformlara devam edildiği müddetçe, orta ve uzun dönemde verimliliği artırıcı yönde performans sergilemektedir.

Dolayısıyla gelişmiş ülkeleri “gelişmiş” yapan en önemli faktörlerden biri de yapısal reformları uygulama konusundaki başarılarıdır. Yapılan reformları sürdürülebilir şekilde uygulayabilme kabiliyetleri ve ellerindeki kaynakları en etkili şekilde kullanabilme becerileri sayesinde gelişebilmişlerdir. Durumu somutlaştıracak olursak, eğitime ayırdıkları kaynaklarla daha nitelikli işgücü birikimi elde edebilmeleri, yetenekli olan kişilerin yanlış eşleştirmeler yaparak verimsiz oldukları alana yönelme ihtimalini azaltarak, onlardan efektif şekilde yararlanabilme imkânı elde etmeleri, altyapı harcamalarına ayrılan kaynakları doğru kullanarak gelişmelerine büyük katkı sağlamaları ve buna benzer örneklerle çoğaltabilecek gelişmelerin yaşanmasına olanak verecek politikaları “doğru” uygulayarak bugünkü sahip oldukları gelişmiş sıfatını elde etmişlerdir.

Literatürde çalışmalar ülkeler kapsamında olduğu gibi firmalar kapsamında da ele alınmaktadır. Baltagi ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmalarında verimlilik yayılmasının kaynaklarını Çin ekonomisi özelinde ele alarak incelemişlerdir. Firma özelinde yürüttükleri çalışmanın sonuçlarına göre, ihracat yapan firmaları ihracat yapmayan firmalarla ve yabancı mülkiyetli firmaları yurtiçi mülkiyetli firmalarla karşılaştırmışlardır. Firmalar arasında 4 digit zip kodun ötesine geçemeyen, kısa mesafeli bir yayılma etkisinin olduğu görülmüştür. Firmaların ihracat pazarına katılımının, TFV artışının yayılması bakımından, yabancı mülkiyetli firmalardan görece daha kapsamlı yararlanma eğiliminde olduğu belirtilmiştir.⁹ Bu çalışmada da görüldüğü üzere, toplam faktör verimliliğindeki artış birbirleriyle işbirliği halinde olan ülkeleri, kurdukları ilişki bakımından etkilemektedir.

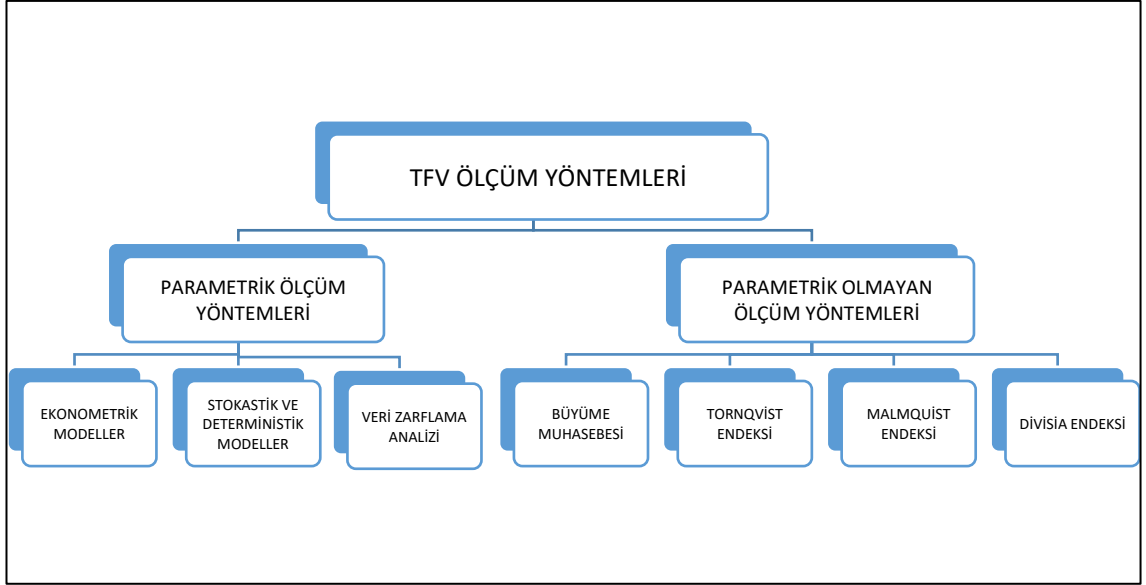
⁹ Badi H. Baltagi, Peter H. Egger, Michaela Kesina, “Sources of Productivity Spillovers: Panel Data Evidence from China”, *CESIFO Working Paper*, 2014, No.4812, 19.

Genel olarak bakıldığında toplam faktör verimliliği kavramı literatürde çeşitli açılardan ele alınarak incelenmiş olup, ekonomik büyüme ve ülkelerin gelişmeleri üzerinde önemli bir etken olarak değerlendirilmiştir. Kimi çalışmalar firma özelinde incelenmiş, kimi çalışmalar ülkeler ve büyümeleri kapsamında ele alınmıştır. Hangi açıdan değerlendirilmiş olursa olsun, toplam faktör verimliliğinin kişi başına düşen gelirde artışa sebep olduğu, kullanılan işgücünün daha nitelikli olmasına yol açtığı, ülkelerin teknolojiye olan uyumunu kolay sağlamasına fırsat verdiği, eğitim ve AR-GE harcamalarına olan önemi açıkça ortaya koyduğu için toplumları gelişmeye teşvik ettiği, ülkelerin büyümesinde bir motor görevi gördüğü gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

1.3 TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Toplam Faktör Verimliliğini ekonomik modellerde tahmin edebilme amacıyla bir takım yöntemler geliştirilmiştir. Ekonomik modellerde ölçüm yapabilme kolaylığı sağlayan ekonometri, bu noktada da TFV'nin ölçülebilmesi için bir takım yaklaşımlar ortaya koymuştur.¹⁰ Bu yaklaşımlar, üretim fonksiyonu (ilkel fonksiyon) veya ikili fonksiyonu (maliyet ve kâr) kullanarak, verimlilik artışına sebep olan kilit karakterler ya da tüm parametrelerin tamamı için verimlilikle olan etkilerini ölçebilme imkânı verir. Bu bağlamdan yola çıkarak, günümüzde TFV'yi ölçmek için kullanılan birçok ölçüm yöntemi geliştirilmiştir. Bu yöntemler, temelde parametrik olan ve parametrik olmayan yöntemler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aşağıdaki şemada içerikleri gösterilen ölçüm yöntemleri tek tek ele alınarak açıklanacaktır

¹⁰ Gboyega A. Oyeranti, "Concept and Measurement of Productivity", 2000, 17, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=E6560CEE950EA7B54090A16AD82CE2BC?doi=10.1.1.511.9388&rep=rep1&type=pdf> 10.04.2021

Şekil 1.1. Toplam Faktör Verimliliği Ölçüm Yöntemleri

Kaynak: Gboyega A. Oyeranti, 2000: 19'dan uyarlanmıştır.

Ekonometrik modeller; toplam faktör verimliliğini ölçmek amacıyla ele alınan değişkenleri uygun modelleri seçerek tahmin etmemize imkân veren araçlardır. Sadece toplam faktör verimliliği için değil, her türlü ekonomik modelin tahmin edilmesine fırsat sunan, teorisini iktisattan alıp, istatistik ve matematiği araç olarak kullanan ekonometrinin, teorilerin geçerliliğini sınavabilme adına kullanılabilesine imkân veren modellerdir.

Stokastik ve deterministik modeller; ekonometrik modellerin içerisinde yer alan modellerdir. İçinde tesadüfîlik içermeyen, gelecekteki formlarının tespitinin belirli olduğu modellerdir. Stokastik modeller ise aksine rasgelelik barındıran, öngörülemez modellerdir.

Veri zarflama analizi; modelde aynı türdeki girdilerin kullanılmasıyla, aynı türde çıktılar üretilmesine imkân veren bir analiz çeşididir. Bu model, birimlerin birbirlerine olan etkinliklerinin mukayeseli olarak ölçülebilmesine imkân veren bir yöntemdir.¹¹

Büyüme muhasebesi; bu kavramın temelleri ilk olarak Solow'un 1956 yılında yaptığı çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Temelinde basit bir mantık yatmaktadır. Bağımsız

¹¹ Zuhal Sarı, *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015, 2

değişkenler girdi olarak kullanılıp, belirli bir çıktı ürettiğine göre, bu durumda çıktı ve girdi miktarları arasında da bir ilişkinin söz konusu olması gerekliliğine vurgu yapar.¹²

$$Y=AK^{\alpha}L^{\beta}$$

Yukarıda Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile gösterilen modelde, K sermaye girdisini, L emek girdisini ifade etmektedir. α ve β ise sırasıyla sermaye ve emek girdisinin üretim içinde ne kadarlık kısmını etkilediğini göstermektedir. Y ise üretimdeki çıktıyı temsil etmektedir. Toplam faktör verimliliği kavramı ise denklemdeki A ile temsil edilmektedir. ‘Solow Artığı’ olarak bahsedilen bu kavram, genellikle teknolojiye yaşanan gelişmeler ile bağdaştırılmıştır.

$\alpha + \beta < 1$ ölçeğe göre azalan getiri

$\alpha + \beta = 1$ ölçeğe göre sabit getiri

$\alpha + \beta > 1$ ölçeğe göre artan getiri

Bu yöntemde piyasanın tam rekabet koşullarına uygun olduğu ve ölçeğe göre getirilerin sabit olduğu varsayımları yapılmaktadır.

Tornqvist endeksi; bu endeksi hesaplamak için önce fiyatların birbirine olan ortalamaları alınır. Elde edilen fiyat ortalamaları kullanılarak, geometrik ortalamaları hesaplandığında Tornqvist endeksi elde edilmiş olunur.¹³

Malmquist endeksi; Sten Malmquist’in 1953 yılında geliştirdiği endekstir. Birden fazla girdi ve çıktı barındıran bir karar verme birimi ile toplam faktör verimliliği hesabı yapılmıştır. Uzaklık fonksiyonlarıyla ilişkilendirilmiş ve her veri noktası için, ortak teknoloji ile aralarındaki uzaklık oranları hesaplanarak iki veri noktasının arasındaki TFV değişimini ölçmeye olanak vermiştir.¹⁴

Divisia endeksi; endekse ait her bileşen için miktar ve fiyatlara ait doğrusal fonksiyon kullanımıyla elde edilir. Bu endeksin büyüme oranı, endeksi meydana getiren

¹² Hüseyin Can Hacıbebekoğlu, “Türkiye’nin Son Çeyrek Yüzyılının Büyüme Muhasebesi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2019, Sayı: 37, 51.

¹³ Ümmü Selin Tekin, *Bazı Makroekonomik Göstergelerle Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2019, 8.

¹⁴ İlker Murat Ar, “Türkiye’deki Havalimanlarının Etkinliklerindeki Değişimin İncelenmesi: 2007-2011 Dönemi İçin Malmquist-TFV Endeksi Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2012, Sayı 3-4, 148.

bileşenlerinin büyüme oranlarının doğrusal kombinasyonundan oluşmaktadır. İlâveten mevcut bileşenlerin ağırlıkları, bileşenlerin toplam harcamalar içerisindeki ortalama paylarını oluşturmaktadır.¹⁵

Genel itibariyle Toplam Faktör Verimliliği kavramına baktığımızda, ülkelerin kalkınmaları ve ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmeleri adına kilit bir rolü üstlendiği ifade edilebilir. Hem mikro çaplı hem de makro çaplı etkilere sahiptir. Ülke kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaya teşvik etmesi sayesinde, ülkeleri gelişmiş ve refah toplumları seviyesine ulaştırırken, aynı zamanda olumlu dışsallıklar yaratması itibari ile diğer ülkelerin gelişmesine imkân vermektedir. Yapısal reformlara yol açtığı için, ülkelerde sadece maddi anlamda bir gelişmenin yanı sıra kültürel düzeyde de ciddi gelişmelerin yaşanmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, hükümetlerin ülkelerini yönetirken muhakkak göz önünde bulundurması gereken bir kavramdır.

1.4. KURUMSAL İKTİSAT

Toplam Faktör Verimliliği kavramı, kapsam olarak çok geniş bir alanı içermektedir. Dolayısıyla, ekonomideki birçok konu ile ilişkilendirilebilmektedir. Ekonomide varlığı inkâr edilemez olan kurum kavramının da Toplam Faktör Verimliliği kapsamında değerlendirilebileceği düşüncesinden yola çıkarak, Kurumsal İktisat ile Toplam Faktör Verimliliği ilişkisi incelenmek istenmiştir. Bu bağlamda Kurumsal İktisat kavramı ele alınarak açıklanacaktır.

Kurumsal iktisat ve günümüze kadar gelen serüveninden bahsetmeden önce, “kurum” kavramı üzerinde durulacak olunursa, tanımı konusunda tam olarak bir mutabakat sağlanmamış olsa da literatürde en çok adı geçen isimlerden olan North’un (2010) tanımı ile kısaca, “toplum tarafından oynanan bir oyunun kuralları bütünüdür” şeklinde ifade edilir.¹⁶ Toplumda yaşayan bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu, bir arada yaşayabilmeleri için belirli kurallara ihtiyaç duyulan bir sistem olarak da düşünülebilir. Öte yandan Commons’a (2014) göre kurum tanımı, ilişkilerin çatışma

¹⁵ Emel İmir Şıklar, “Türkiye İçin Divisia Parasal İndekslerin Oluşturulması ve Para Talebinde Kullanımı”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1994, Sayı: 1-2, 136.

¹⁶ Douglass C. North, *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, 9.

içerisinde olan isteklerden oluştuğu şeklinde yapılmaktadır.¹⁷ Bu durumda bireysel faaliyetlerin gerçekleşebilmesi için, kolektif faaliyetlerin kontrolü ve sınırlandırılması gerekliliği anlaşılmaktadır. Ayrıca gelenekten devlete çeşitli örgütlerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir.

Hodgson (2006) ise kurumların sosyal etkileşimler üzerindeki etkisine dikkat çekerek, davranışlar üzerinde istikrar sağladığını belirtmektedir. Hodgson, kurumların davranışlar üzerinde hem yolu açıcı hem de sınırlama getirici etkisinin olduğunu ifade eder. Mesela iletişim kurabilmek için birtakım seslere gereksinim duyulur ve bu sesler de belirli kurallara uyarak çıkarılır. Bu da insanlara iletişim imkânı sunar. Dolayısıyla, bu etkisi itibariyle yol açıcı bir fayda sağlamaktadır. Trafikte kırmızı ışıkta durma zorunluluğu ise kısıtlayıcı unsur olarak ele alınabilir. Fakat kişilere sağladığı can güvenliği sebebiyle aslında olumlu katkı sağlar. Bu yüzden kurumları daima özgürlük kavramına karşı kullanılan bir antitez olarak yorumlamamak gerektiğini ifade eder.¹⁸ Özetle, kurum kavramı ile ilgili çeşitli tanımlamalar mevcut olmakla birlikte mutabakat sağladığı noktalar da bulunmaktadır. Belli kurallara göre işlediği, kolektif bir yapıya sahip olduğu, tutarlılık sağladığı, belirleyici bir rolü olduğu gibi noktalar bunlar arasında gösterilebilir.

Kurumsal iktisat kavramının temelleri, 20. yüzyılda Amerika’da atılmıştır. Şüphesiz kavramın doğuş yerinin Amerika olmasının geçerli bir nedeni bulunmaktadır. ABD 20 y.y.’nin başında, dünyadaki en güçlü ülkelerden biri olma konumuna ulaşırken, ülke vatandaşları bu güçten adil olarak faydalanamamıştır.¹⁹ Adaletsiz gelir dağılımının etkisiyle, ücretli çalışan insanların hem yaşam kaliteleri kötüleşmiş hem de çoğu sosyal güvence imkânından mahrum kalmışlardır. Ağırlaşan vergi yükü, artan yolsuzluklar sebebiyle mevcut ekonomik düzene olan güven sarsılmıştır ve bu sorunların mevcut düzenle çözülemeyeceği ileri sürülerek, devlet kontrolü ve reformlarla bu sürecin

¹⁷ John R. Commons, “Institutional Economic”, *Selected Essays*, 1931, Sayı 2, 429-430’dan aktaran; Ekin Güneş Saygılı, *Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: İskandinav Ülkeleri Üzerine Ampirik Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 20.

¹⁸ Geoffrey M. Hodgson, “What Are Institutions”, *Journal of Economic Issues*, 2006, Sayı 1, 2.

¹⁹ Vural Fuat Savaş, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, 658-659’dan aktaran; Esra Güler, “Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2012, Sayı 1, 56.

iyileştirilmesi istenmiştir. Ateşin körüklenmesine neden olan bu olay ile birlikte, kurumsal iktisat kavramına olan ilgi de git gide gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Kurumsal iktisat kavramını kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. İlki Commons, Mitchell, Ayres ve en önemlisi Veblen'in temsilcisi olduğu "Kurumsal İktisat", "Amerikan Kurumsal İktisadı" ya da "Eski Kurumsal İktisat" olarak bilinen, 1919 yılında Walton Hamilton tarafından, Amerika'daki bir konferansta ilk kez kullanılmış "Kurumsal İktisat" terimi üzerine şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çekiciliğini yitiren akımın kurucuları, yukarıda sayılan isimler olmakla beraber, içlerinde en önemli katkıyı sunan kişinin Thorstein Veblen olduğu ifade edebilir.²⁰ Veblen'in oluşturduğu kurumsal iktisat resmi, kurumların kümülatif bir dokusunun olduğunu ve teknolojinin kurumlardaki alışlagelmiş geleneğin yapısını değiştirerek, değişimi ve gelişimi sağladığı şeklindedir. Kurumların kronik düşünme ve davranış kalıplarının ötesine geçerek, bireysel eylemler noktasında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeken Veblen, bu çerçevede tüketim normları üzerine birçok analiz geliştirmiştir.²¹

Kurumsallaşma süreci Veblen ile beraber şekillenmiştir. Hamilton, Commons, Clark, Hale ve diğer birçok kurumsalcı, ekonomi ve hukuk alanlarına alaka göstermekteydi. Commons'un kurumsalcı olarak nitelendirilmesine sebep olan en büyük etmen, 1924 yılında yayımladığı "Kapitalizmin Yasal İlkeleri" adlı kitabı sayesinde olmuştur. 1880 ve 1890 yıllarındaki Amerikan ekonomisi Alman Tarihçi Okulu'nun etkisine fazlasıyla maruz kalmıştır. Çünkü Commons ve Hamilton bu ekolün yansımasıyla yetişmişlerdir. Bu sebeple, Amerika'daki kurumsallık kavramı, o dönemde bu temelle beslenmiştir.²² İkinci Dünya Savaşı sonrasında Neo-Klasiklerin matematiksel ilerlemeleri, iktisatta teorik kısmın giderek baskın hale gelmesi gibi sebepler "eski" olarak nitelendirilen kurumsal iktisadın modasının geçmesine sebep olmuştur. Neo-Klasikler ekonomiyi açıklamak için daha çok rasyonel ilişkileri, aklın ve bilimin ışığında matematiksel temelleri dikkate alarak ilerlemek istemişlerdir. Dolayısıyla işin sosyal boyutunu göz ardı etmişlerdir. Belli bir süre bu tutumlarına devam etmişler ve kurumsal

²⁰ Malcolm Rutherford, "Institutional Economics: Then and Now", *Journal of Economic Perspectives*, Sayı 3, 2001, 173-174.

²¹ Thorstein Veblen, *The Theory of Leisure Class*, 1899'dan aktaran; Malcolm Rutherford, "Institutional Economics: Then and Now", *Journal of Economic Perspectives*, 2001 Sayı 3, 174.

²² Malcolm Rutherford, "Institutional Economics: Then and Now", *Journal of Economic Perspectives*, 2001, Sayı 3, 176-177.

iktisadın ekonomideki önemini yeterince fark edememişlerdir. Fakat bu tutumları belli bir noktaya kadar devam etmiştir. İlerleyen dönemde bu eksiklik fark edilecektir.

Kurumsal iktisat kavramının ikinci boyutunu ise “Yeni Kurumsal İktisat” (YKİ) kavramı oluşturmaktadır. Klein, Yeni Kurumsal İktisadı kurumların sosyal, ticari ve politik yaşamlarını anlayabilmek adına; hukuk, organizasyon teorisi, politik bilim, sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen multidisipliner bir girişim olarak ifade etmiştir. Bu girişim de ana dili ekonomi olma koşuluyla çeşitli bilimlerden beslenmektedir. Kurumsal iktisadın amacı kurumların ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini, neye hizmet ettiğini, nasıl değişeceğini ve eğer mümkünse nasıl şekilleneceğini açıklayabilmektir.²³ Netice itibarı ile bakıldığında ekonomi bilimi sayısal bilimlerden, özellikle de matematik ve istatistikten ayrı olarak düşünülemeyeceği gibi, sayısal bilimlerde yer alan birçok bilim dalından da beslenmektedir. Fakat en nihayetinde bir “sosyal bilim”dir. Toplumdan, insan davranışlarından, hukuk sistemlerinden, ırklardan, kültürlerden, örflerden ve bunların davranış biçimlerinden ayrı olarak düşünülemez. Kurumsal iktisat da bu noktada hem sayısal hem de sosyal bilimlerden beslenen, kurumların ekonomideki yeri ve öneminin ne noktada olduğunu açıklama güdüsü duyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kavramın ortaya çıkış süreci biraz ironik olmuştur. Çünkü “Eski Kurumsal İktisat” kavramının sönmesine neden olan Neo-Klasik İktisat, bu sefer bu kavramın küllerinden doğmasına neden olmuştur. Modellerinde eski kurumsal iktisadın ele aldığı konuların eksikliğini hissetmeleri üzerine, tekrar bu konuları gündeme almışlardır. Fakat kurumsal iktisat kavramı bu sefer Neo-Klasik iktisada karşı olarak değil, tamamlayıcısı olarak gündeme gelmiştir.²⁴ Kurumsal İktisadın “yeni” sıfatını alarak gündeme gelmesi beklenmeyen bir sonuç olarak görülmemektedir. Nihayetinde ülkelerin ekonomik performanslarını açıklayabilme noktasında, sadece sayısal bilimlerin varlığını kabul edip, sosyal boyutunu yok saymak, kurulan ekonomik modellerin daha gerçekçi sonuçlar verme şansını azaltacaktır. Sürece bakıldığında, Neo-Klasik savunucuları başlangıçta yeterince önem vermedikleri kurumsal iktisadı, kendi tecrübelerinden de yararlanarak, yeniden gündeme getirmeye başlamışlardır. Eskiden aykırı gördükleri bu kavram, artık

²³ Peter G. Klein, *New Institutional Economics*, 1998, 1, (Çevrimiçi)

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=115811 (Erişim Tarihi: 28.2.2021).

²⁴ Malcolm Rutherford, “Institutional Economics: Then and Now”, *Journal of Economic Perspectives*, 2001, Sayı 3, 185-189.

ekonomik modellerinde tamamlayıcı bir rol üstlenerek var olmaya başlamıştır. Hatta yeni akımın gelişmesi noktasında katkılar da sunmuşlardır.

Coase, Alchian, Buchanan, Tullock, Olson, North ve Thomas bu akıma sundukları teorileriyle, akımın önemli isimlerinden olmuşlardır. “Yeni” akım John Locke, J. S. Mill, Jeremy Bentham, David Hume ve Adam Smith gibi iktisatçıların da dâhil olduğu klasik liberalizmden ilham almıştır.²⁵ Klasik Liberalizm ise 1970-80’lerde yeniden gündeme gelmiştir. Bireyin davranışsal özelliklerini, bireyin kendisiyle bir bütün olarak sosyal ve ekonomik sistem teorisinin mihenk taşı olarak gören Klasik Liberalizm, soyut birey kavramına vurgu yapmaktadır. Solomon Asch birim ile birey kavramlarını ele alırken, ilgi çekici açıklamalarda bulunmuştur. Asch’e göre birim, toplumsal bir düzenin içerisinde varlığını sürdüren bir bireyken, tek başına birimi birey olarak kabul etmemektedir. Bireyi anlayabilmek içinse var olduğu ortamı gözlemleyip, bu ortamda çalışılması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla, bir noktada Klasik Liberalizme ait olan soyut bireyi ve “homoeconomicus”u, YKİ için temel varsayımlardan biri haline dönüştürür.²⁶

North modern kurumsal ekonomiyi iki öncüle dayandırarak başlatır. İlki, insanlar için mevcut olan seçim setini kurumlarla modifiye ederek yapılan bir analizi, Neo-Klasik teori ile uyumlaştırıp, bu çerçevede bir teorik yapı sunulması gerektiğini ifade eder.²⁷ İkincisi ise, bu teorik yapının, kurumların temel belirleyicileri üzerine inşa edilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü bu temellerle inşa edilen teorik yapı, mevcut seçim setindeki zamana ve insana göre değişen kurumsal yapıyı daha iyi temsil etme şansı verir. Dolayısıyla, modern kurumsal iktisat kapsamında kullanılan bu veri setinin, geleneksel teoriye göre yapılan analizden bir bakımdan daha sınırlı, bir bakımdan da daha geniş kapsamlı olduğunu ifade eder. Toplumdaki herhangi bir zamana ait kısıtlı alternatif setlerini tanımladıklarından daha sınırlı olduğunu, mal ve hizmetleri karakterize eden çok

²⁵Yahya Can Dura, Füsun Yenilmez, Oytun Meçik, *Kurumsal İktisadın Tarihsel, Kavramsal ve Metodolojik Bir Değerlendirmesi*, 2019, 610, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/331520257> 27.2.2021.

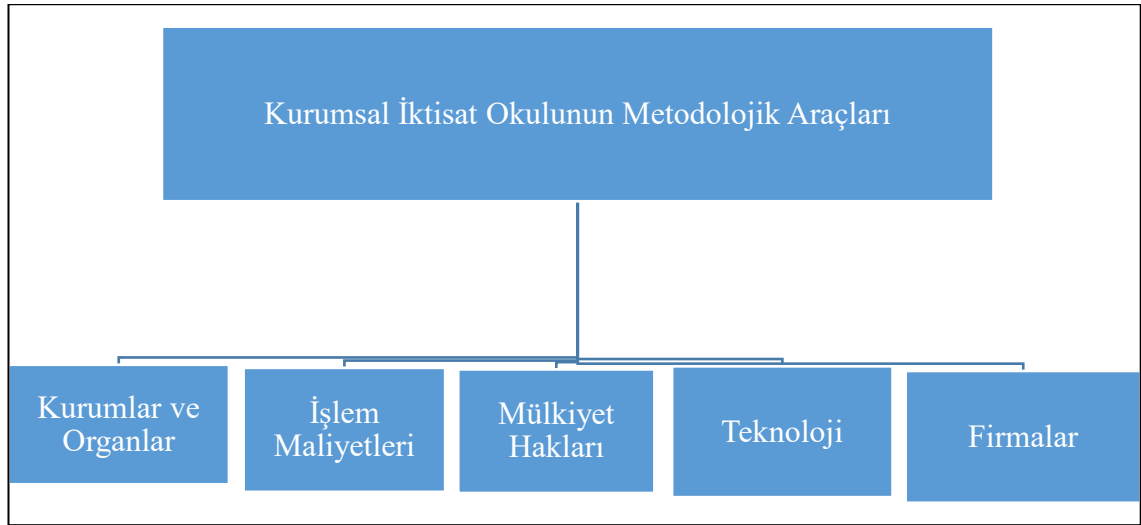
²⁶Goefrey M. Hodgson, “The Approach of Institutional Economics”, *Journal of Economic Literature*, 1998, Sayı: 36, 249-253’den aktaran Yahya Can Dura, Füsun Yenilmez, Oytun Meçik, *Kurumsal İktisadın Tarihsel, Kavramsal ve Metodolojik Bir Değerlendirmesi*, 2019, 610, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/331520257> 27.2.2021.

²⁷Douglass C. North, “The New Institutional Economics”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 1986, Sayı: 142, 230.

boyutlu temsilciler kullanması ve geleneksel Neo-Klasik fayda fonksiyonunu genişletmesi bakımından da daha geniş kapsamlı olduğunu ifade eder.

1.5. KURUMSAL İKTİSAT OKULUNUN METODOLOJİK ARAÇLARI

Bu başlık genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal iktisadın metodolojisinden faydalandığı birçok araç bulunmaktadır. Bu araçlardan birkaçı aşağıda ilgili bölümün alt başlığı olarak açıklanmaktadır.

Şekil 1.2. Kurumsal İktisat Okulunun Metodolojik Araçları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturuldu.

1.5.1. Kurumlar ve Organlar

Schmoller (2019) “Siyasal İktisadın İlkeleri” isimli kitabında, anatomi insan vücudu için ne ifade ediyorsa, kurum ve organların da sosyal vücut için aynı kıymeti ifade ettiğini söylemektedir. Schmoller’e göre hukuki, siyasi ve iktisadi kurumlar; topluluk hayatındaki herhangi bir kısma denk gelen, belirli amaçları olan, şahsına münhasır bir varoluş ve gelişme gösteren, geçmişten geleceğe kuşakların şekillenmesine katkı sağlayan, bir çerçeve sunan düzenlemelerdir. Bu bağlamda ele alındığında, organ kavramını kurum kavramından ayrı bir yerde düşünmek olanaksızdır. Organ denilen kavram, kurumun kişiselleşmiş yönünden başka bir şey değildir. Konuyu somutlaştırma adına şu örnek verilebilir: “Evlilik kurumu oluşturuyorsa, aile de organıdır”. Toplumsal organlar, belirli bir amaca ilişkin, bir araya gelen kişi ya da malların oluşturduğu sabit

biçimlerdir.²⁸ Benzer bir açıklamayı Wallis’de 1989 yılındaki çalışmasında kullanmıştır. Kurumlar mevcut kararları ilgili bireylere dağıtır, bireylerin de bu kararları, refahın artmasına katkı sağlayacak şekilde kullanımına yönlendirilmesine imkân verir ve ekonomik kararların alınmasını sağladığını söyler. Ayrıca, elde edilen sonucun en iyisi olup olmadığını anlamak için de o kurumdaki bireylerin katlandığı maliyet ile sosyal maliyetleri karşılaştırıp, o doğrultuda bir karara varır.²⁹ Dolayısıyla, kurum ve organ kavramları birbirlerini tamamlayan iki ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirleri aracılığıyla ilgili alanlardaki hiyerarşinin yürütülmesini sağlarlar. Aynı zamanda, içerisinde rasyonelite ve mantığa da yer vermektedir. Kendisi için en iyi olan kararı alabilmek adına, gerekli mukayeseleri yaparak bir sonuca varabilmektedir. İlaveten, bir çeşit damar görevi görmektedir. Nasıl ki kalp kanı damarlar aracılığıyla vücuda gönderiyorsa, kurumlar da aynı şekilde, organlar aracılığıyla mevcut kararları bireylere iletmekle mükelleftir. İletilen kararlar ise akıl süzgecinden geçirilerek optimal faydayı sağlayacak şekilde kullanılır.

1.5.2. İşlem Maliyetleri

İşlem maliyetleri, Yeni Kurumsal İktisadın teorik çerçevede kullandığı bir diğer önemli araçlarından biridir. Neo Klasik İktisatçılar ve Yeni Kurumsal İktisatçılar arasındaki çatışma konularından biri de bu noktada yatmaktadır. Neo Klasik İktisatçılara göre, ekonomide tam enformasyon durumu söz konusudur. Dolayısıyla, rasyonel birey ve işlem maliyetlerinin de sıfır olduğu varsayımına sahiptirler ki, bu varsayımları da ciddi eleştiriler almalarına sebep olmuştur. Yeni Kurumsal İktisatçılar ise bu varsayımların geçersiz olduğunu, ekonomide enformasyonun eksik olduğunu, dolayısıyla bireylerin sınırlı rasyonelliğe sahip olduklarını ve bir miktar işlem maliyetlerine katlandıklarını ifade etmektedirler. Kurumsal iktisadın rolü ise bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü kurumlar mevcut bilgi eksikliğinin giderilmesine ve işlem maliyetlerinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.³⁰

²⁸ Gustav Schmoller, *Principes D’economie Politique*, Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre, Paris, 1905, 149-156’dan aktaran; Bernard Chavance, *Kurumsal İktisat*, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, 26.

²⁹ John J. Vallis, “The New Institutional Approach to Economic History”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 1989, Sayı: 145, 99.

³⁰ Mylenne Kherallah, Johann Kirsten, “The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries”, *MSSD Discussion Paper*, 2001, No: 41, 2.

İşlem maliyetleri kavramı Coase'nin 1937 yılında yayımlanan "Firmanın Doğası" isimli makalesinde popülerite kazanmıştır. Çalışmasında bilgiyi elde edebilmek için belli bir zahmete katlanılması gerektiğini, bir başka deyişle, bir bedel ödenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu noktada, işlem maliyetleri kavramını tanımlamak için de fiyat mekanizmasını kullanabilmek adına, katlanılması gereken bir maliyettir şeklinde ifade etmektedir.³¹ Dahlman ise, işlem maliyetlerini üç grupta kategorize etmiştir. Bunlar; "araştırma ve bilgi maliyetleri, anlaşma ve karar maliyetleri, uygulama ve yürütme maliyetleri" şeklindedir. Bu varsayımların sınırlı akılcılık koşulları altında geçerli olduğunu ifade etmektedir. Sebebi ise, bu tür maliyetlerin tam akılcılık ile arasındaki mesafenin açılmasıyla oluşmasındandır.³²

North'un işlem maliyetleri kavramına olan bakış açısı *bilginin ne kadar pahalı olduğu* ile ilgilidir. Wallis ile yaptıkları çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, ABD'deki milli hâsılanın %45'inden fazla bir bölümünün işlem maliyetleri için kullanıldığı belirtilmiş, üstelik mevzu bahis oranın yüz yıl öncesinde %25 düzeylerinde olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla, işlem maliyetlerinin ekonomi içerisindeki varlığının zamana bağlı olarak, gitgide artan bir şekilde mevcudiyetini sürdürdüğünü ortaya koymuştur. North ayrıca, işlem bedelini oluşturan maliyetlerin içeriğini de açıklamıştır. Ölçüm, denetim ve uygulama maliyetleri bir araya gelerek, işlem maliyetlerini açıklamaktadır. Ayrıca North'a göre, işlem maliyetleri bir miktar risk primini de içermektedir.³³

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, işlem maliyetleri kavramının Neo-Klasik savunucuları ile Yeni Kurumsal İktisat savunucuları arasında farklı görüşlere sebebiyet verdiği görülmektedir. Neo-Klasikler tam rasyonalite varsayımından dolayı işlem maliyetlerine karşı çıkarken, Yeni Kurumsal İktisatçıların sınırlı rasyonalite varsayımından dolayı belli bir işlem maliyetine katlanıldığını ifade ederler. Gerçek dünyadaki ekonomik işleyiş göz önünde bulundurulduğunda, Neo-Klasiklerin olaya gerçekçi yaklaşmadıkları ifade edilebilir. Mevcut işleyiş herkesin her türlü bilgiye sahip olamayacağı şekildedir. Günümüzde hem küreselleşmenin artmış olması hem de iletişim teknolojilerinin gelişmiş olması bilgiye ulaşımı daha kolay hale getirmiş olsa da yine de,

³¹ Emin Ahmet Kaplan, *Yeni Kurumsal Politik İktisat: Ampirik Bir İnceleme*, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, 60.

³² Eyüp Özveren, *Kurumsal İktisat*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, 63.

³³ Özveren, *Kurumsal İktisat*, 75-78.

hem tüketicilerin hem de üreticilerin piyasa ile ilgili tüm bilgilere sahip olması mümkün olamayabilir. Bu noktada da piyasada belli bir işlem maliyetinin oluşması olasıdır.

Ekonomideki ulaşılmak istenen noktalardan biri, tam rekabet piyasası koşullarını sağlayabilmektir. Tam rekabet piyasası koşullarından biri de tam rasyonalitenin sağlanmasıdır. Fakat yukarıda bahsedildiği üzere, bu koşulu sağlamak pek mümkün olamamaktadır. Yine de ekonomik birimler mümkün olabildiğince fazla bilgiye sahip olabilmek için belirli bir bedele katlanmayı göze alırlar. Tam da bu noktada katlandıkları bedel, işlem maliyetleri olarak ifade edilir.

Bahsedilecek bir diğer husus ise, bilginin maliyetinin zaman içerisinde giderek artması konusudur. North'un çalışmasından hareketle, zamana bağlı olarak giderek artan bir maliyete katlanıldığı görülmüştür. Bu noktada, zaman içerisinde teknolojik gelişmelerin yaşanması ve bilgi düzeyinin giderek artması, işlem maliyetleri üzerinde de bir artışa sebep olabileceğini düşündürmektedir. Bilgi kavramı neticede kümülatif bir taraf barındırmaktadır. Dolayısıyla, zaman içerisinde birikerek artmaktadır. Aynı zamanda bu biriken bilgi, rasyonalite sayesinde işlenerek, yararlı bilgilerin işlenmesiyle daha da verimli hale gelmektedir. Bu süreci bir çeşit teknolojik gelişim süreci olarak da ifade edebiliriz. Dolayısıyla zamanla artan bilgi düzeyi ve gelişen teknoloji sayesinde, insanların daha fazla bilgiyi öğrenmesi gerekmektedir. Haliyle, öğrenilmesi gereken bilgi düzeyi arttıkça da katlanması gereken işlem maliyeti de artmaktadır şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

1.5.3. Mülkiyet Hakları

Neo klasik iktisat, mülkiyet haklarının veri olduğu kabulü ile bu faktörü analizlerde kullanmamıştır. Genel denge teorisinde, üretim faktörlerinin kiralanarak kullanılıyor olmasının ya da mülkiyetinin sahibinde olmasının bir hükmü bulunmamaktadır. Alışverişleri anlık olarak nitelendirmektedirler. Halbuki pozitif işlem maliyetlerinin varlığını sürdürdüğü gerçek dünyada böyle bir dışlayışı kabul etmek olası değildir.³⁴

³⁴ Eirik G. Furubotn, Rudolf Richter, *Institutions and Economic Theory*, University of Michigan Press, 2014, 80-81'den aktaran; Hüseyin Özalp, *Kurumsal İktisat, Teknoloji ve Ekonomik Performans*, Efil Yayınevi, Ankara 2020, 60.

Kurumsal İktisat çerçevesinde değerlendirildiğinde, önemli araçlardan biri olan mülkiyet hakları North tarafından ele alınarak, bireylerin sarf ettikleri emeğin karşılığı olarak, mülkiyetini edindikleri mal ve hizmetler üzerindeki haklar olarak tanımlanmıştır.³⁵ Coase'nin çalışmaları ile mülkiyet hakları "Coase teoremi" ifadesiyle özdeşleşmiştir. Coase mülkiyet haklarının açıkça, net bir şekilde tanımlandığı ekonomik sistemlerde, dışsallıkların varlığı halinde, tarafların birbirleriyle anlaşma yaparak, mevcut dışsallıkları içselleştirebileceğini ifade eder. Ayrıca mülkiyet haklarının eksiksiz tanımlandığı ekonomilerde, işlem maliyetlerinin de olmaması halinde, devlet müdahalesine de ihtiyaç duyulmayacağını ifade eder.³⁶

Mülkiyet hakları kavramı da işlem maliyetlerinde olduğu gibi Neo-Klasik savunucuları ile Yeni Kurumsal İktisat savunucuları arasında ikiliğe neden olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Neo-Klasikler tam rasyonalite kabulü yaptıkları için, mülkiyet haklarını bir değişken unsur olarak değerlendirmemişlerdir. Lakin gerçekteki işleyişte, mülkiyet haklarının önemli olduğu ve ekonomideki verimlilik artışına katkı sağladığı görülmüştür. Örneğin bir üretim sürecinde kullanılan yapının, üretimi gerçekleştiren kişiye ait olup olmaması, katlanılan maliyetler üzerinde fark yaratmaktadır. Bu noktada, bir mülkün kime ait olduğu ile alakalı kesin sınırların çizildiği bir sözleşmenin ya da yasal düzenlemelerin olması, ekonomideki işleyiş üzerinde de fark yaratmaktadır. Aynı zamanda, bireylerin emeğinin değerini koruyabilmek amacıyla önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice itibari ile emeklerinin karşılığında elde ettikleri haklarını koruyabilmeleri adına önemli bir kavram olduğu ifade edilebilir.

1.5.4. Teknoloji

1950'lerde Abramovitz ve Solow'un verimlilik artışının altında yatan sebepleri irdelediği makalesinde, teknolojinin verimlilik artışı için önemli bir kaynak olduğu kabulü olmakla birlikte, bundan öncesinde de Smith, Marx, Marshall ve Schumpeter gibi iktisatçılar tarafından teknolojinin verimliliği artırdığı fikri çoktan kabul görmüş bir fikir

³⁵ Douglas C. North, Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 47.

³⁶ Emin Ahmet Kaplan, *Yeni Kurumsal Politik İktisat: Ampirik Bir İnceleme*, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, 63.

olarak mevcudiyetini sürdürmekteydi. Smith'in teknolojiye olan yaklaşımı kendi teorisinde saklıdır. Firmalar ve endüstriler iş bölümü yaparken, teknik gelişmeye bağlı olarak pazarın büyümesine olanak tanır. İş bölümünün dinamik bir süreci teşkil etmesi nedeniyle de yeni makinelerin ya da daha genel bir çerçevede, yeni bilgilerin icat edilmesine olanak tanır.³⁷

Teknoloji sayesinde doğal kaynakları kullanma fırsatı elde edilir. Bu fırsat sayesinde, etkinlik düzeyinde de müspet gelişmeler yaşanır. Girdi-çıktı süreçlerinde de verimlilik fırsatı teknoloji sayesinde elde edilir. Bu da aynı zamanda kişi başına reel gelirdeki artışın en önemli aktörlerinden biridir. Bu noktada, kurumlar ile teknoloji arasındaki ilişki irdelendiğinde, aralarındaki ilişkinin çift yönlü olduğu ifade edilebilir. Kurumlar teknolojinin bir fonksiyonunu oluştururken, aynı zamanda teknoloji de kurumların bir fonksiyonunu oluşturmaktadır. Çünkü teknolojik gelişme ile beraber yeni mülkiyet haklarına ve başka başka haklara gereksinim duyulur. Aynı şekilde, herhangi bir kurumsal değişim de teknolojik bir değişimin eşlikçisidir. Teknolojinin toplumdan kültürel dokuya ve dolayısıyla kurumlara kadar uzanan muazzam bir gücü vardır. Bireysel yaratıcılık da teknolojinin ilham kaynağı olarak ifade edilir, ancak yönlendirici güç olarak kurumların ve iktidarın yapısıyla genel kültür eşliğinde yönlendirildiğini ifade etmek koşuluyla olduğu ihmal edilmemelidir.³⁸

Yukarıdaki açıklamaların ışığında, teknoloji kavramının yaşamımızdaki birçok alanda inanılmaz faydalar yarattığını ifade edebiliriz ve haliyle, ekonomi alanında da büyüme ve kalkınma noktasında hatırı sayılır bir verimlilik artışı sağladığı ifade edilebilir. Teknoloji kavramı kendi başına uzun bir geçmişe ve evrim sürecine sahip olmakla beraber, uzun uzun anlatılması konuyu dağıtacağından, kısaca geçmişteki tecrübelerden, bilgi birikimlerinden, hayal gücünün genişliğinden, istikrarlı çalışmalardan, rasyonalite ile desteklenmesinden, özgürlüklerden, hoşgöründen, yardımlaşmadan, ülke yöneticilerinin destekleyici tavrından tutun da buna benzer çoğaltılabilecek birçok faktörden etkilenmektedir. Gelişmesi için gereken desteğin sağlanması durumunda, elde edilen çıktılar ise tatmin edici faydalar sağlamaktadır.

³⁷ J. Stan Metcalfe, "Technology and Economic Theory", *Cambridge Journal of Economics*, 2010, Sayı: 34, 153-155.

³⁸ Warren J. Samuels, "Technology Vis-à- Vis Institutions in the JEI: A Suggested Interpretation", *Journal of Economic Issues*, 1977, Sayı 11, 884'den aktaran; Hüseyin Özalp, *Kurumsal İktisat, Teknoloji ve Ekonomik Performans*, Efil Yayınevi, Ankara 2020, 108-109

Ekonomik alandaki faydalarından bahsedilecek olunursa, üretim sürecinde teknolojinin kullanılması çıktıyı artıracak, ticareti geliştirecek, istihdam olanaklarının artmasına katkı sağlayacak ve ücret düzeylerinde artışa sebep olarak, ülkelerin büyümeleri üzerinde olumlu katkılar sağlayacaktır. Emek israfının önüne geçecektir. Kaynakların verimli olduğu alanlarda kullanılabilmesine önayak olacaktır. Dolayısıyla, ekonomik kurumlar gelişimini sürdürebilmek adına, teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. Teknoloji de varlığını sürdürürken kurumlara gereksinim duyabilmektedir. Haliyle, karşılıklı ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Bu noktada, hükümetler tarafından da teknoloji kullanımı ve teknoloji üretenlerin desteklenmesi ile ülkelerin gelişim sağlaması ve bu gelişimi sürdürebilmesi adına, önemli katkı sağlayacağı söylenebilir.

1.5.5. Firmalar

Yeni Kurumsal İktisatçılar firma kavramını ele aldıklarında, asıl kastettikleri, tüzel kişiliği olan bir kurumdan ziyade, bizzatı üretim kuramının kendisidir. Mevcut kurama göre, teknoloji düzeyi, kullanılan girdinin maliyeti ve talep edilen miktarı ceteris paribus varsayarak, üretimde kullanılan girdilerin çıktı olarak dönüştürülmesine vesile olan bir ‘karakutu’ olarak firmaları değerlendirir. Teknolojiyi veri olarak kabul ettiği için de maksimum üretimle kârını maksimize etmeyi hedefler.³⁹

Eski Kurumsal iktisatçılar ise, firma kuramını bütüncül bir yaklaşımla ele alırlar. Firmalarla ilgili kararların kurumsal bir ortamda, bütüncül şekilde analize tabi tutulması gerekliliğini ifade ederler. Kurum kavramını tarihsel çerçeveden kopuk bir kurumsal düzenleme yerine, tarihsel kökenlerine bağlı, belli başlı evrim patikası olan bir kavram olarak değerlendirirler.⁴⁰

Firmalarla ilgili değerlendirme yapıldığında, eski kurumsal iktisat ile yeni kurumsal iktisat çerçevesinde, firmaları ele alırken farklı yaklaşımlara sahip oldukları görülmektedir. Yeni Kurumsal İktisatçılar, üretim sürecinde firmaların sahip olduğu teknolojiyi veri kabul ettiğinden dolayı, en yüksek kâr düzeyine ulaşabilmek için en yüksek üretim düzeyine ulaşmaları gerektiğini ifade ederler. Firmaların önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Eski Kurumsal İktisatçılar bu süreci tek bir değişkenle

³⁹ Eyüp Özveren, *Kurumsal İktisat*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, 70-71.

⁴⁰ Jairo J. Parada, “Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting the Bridges (or the Divide)”, *Oeconomicus*, 2002, Sayı 6, 52.

açıklamaktadırlar. Yani, bir firma veri teknoloji ile ne kadar maliyetle ne kadar ürün üreteceği konusunda tek bir değişken kullanarak açıklama yaparken, Yeni Kurumsal İktisatçılar ise bu sürecin tek bir değişkenle açıklanmasının yeterli olamayacağını ifade ediyor. İlave olarak, firmaların işbirliği yaparak daha verimli bir üretim süreci gerçekleştirebilecekleri ihtimali de ortaya çıkmaktadır.

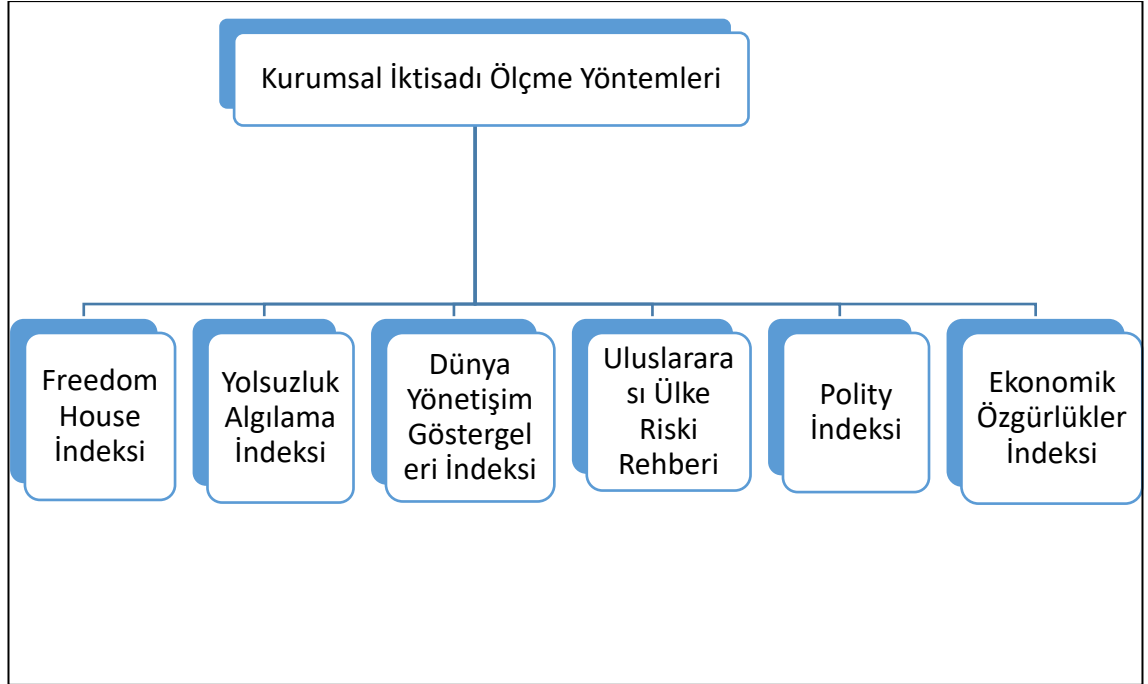
1.6. KURUMSAL İKTİSAT, EKONOMİK BÜYÜME VE VERİMLİLİK

Kurumsal iktisatçıların ekonomik büyüme kavramına olan bakış açısı; basitçe ne kadar etkin işleyen kurumlara sahipseniz, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi o denli sürdürebilirsiniz şeklindedir. Rodrik (2000)'in çalışmasında, elverişli kurumların olmaması halinde, yapılan teşviklerin istenilen sonuçları doğurmayacağı bildirilmiştir. Teşviklerin ve yapılan diğer politikaların etkin bir şekilde işleyebilmesi için; yolsuzluğun önlendiği, mülkiyet haklarının açıkça tanımlandığı, finansal özgürlüklerin olduğu, bürokrasinin efektif bir şekilde işlediği gibi kurumsal çerçevenin etkin olduğu bir ekonomi sisteminin gerekliliğini ortaya koyar. Bu kurumların etkin olmadığı ekonomilerdeki performansın başarısızlığını ortaya koymak için de üç örnek gösterir. İlki, Rusya örneğidir. Rusya'nın herhangi bir destekleyici yasal düzenlemelere ve siyasi aparatlara altyapı oluşturmada gerçekleştirdiği fiyat reformu ile özelleştirme faaliyetleri hüsrarla sonuçlanmıştır. İkincisi, Latin Amerika'daki serbest piyasa (market-orientated) reformlarıdır. Bu reformların sosyal güvence haklarını göz önünde bulundurmadan yapılmış olması başarısızlığın altında yatan temel sebeptir. Üçüncü ve son olanı ise, Asya'daki finansal krizdir. Bu krizin altında yatan en önemli faktör, finansal düzenleme yapılmaksızın finansal liberalizasyon yapılmasıdır.⁴¹

Dolayısıyla, ülkelerin sahip oldukları kurumların altyapısındaki gereklilikleri yerine getirmeden uygulayacakları iktisadi politikaların başarısız olacağına dikkat çekilmiştir. Kurumların ekonomik performans üzerindeki iyileştirici etkisinden maksimum düzeyde yararlanabilmek için, bu iyileştirmelerin muhakkak yapılması gerekmektedir. Devletlerin bu kurumları desteklemesi, ülkelerindeki verimlilik ve büyüme performansına iyileştirici katkılar sunması bakımından elzemdir.

⁴¹ Dani Rodrik, "Institution for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them", *Nber Working Paper Series*, 2000, no. 7540, 2.

1.7. KURUMSAL KALİTENİN ÖLÇÜLMESİ

Şekil 1.3 Kurumsal İktisadi Ölçme Yöntemleri

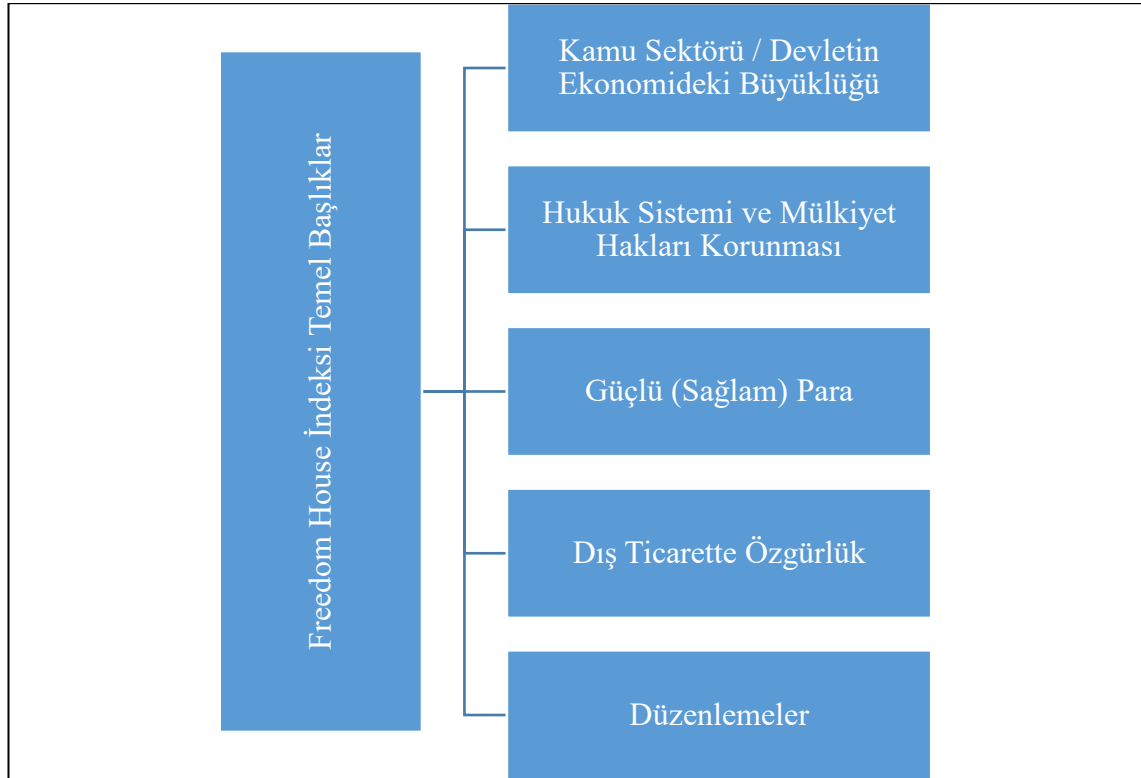
Kaynak: Yazar tarafından oluşturuldu.

Kurumsal kalitenin ölçülebilmesi noktasında geçmişte yaşanan zorluklar, bu göstergenin ekonomik performans üzerindeki etkisinin ölçülebilmesi hususunda bir dışlama doğurmuştur. Lakin günümüzde bu değişkenleri modellere dâhil edebilecek şekilde, kurumsal kalitenin ölçümünü veren indeksler mevcuttur. Bu indekslere örnek verilecek olunursa; Freedom House İndeksi, Yolsuzluk Algılama İndeksi (CPI), Dünya Yönetişim Göstergeleri İndeksi (WGI), Uluslararası Ülke Riski Rehberi (ICRG), Polity İndeksi ve bu çalışmada da kurumsal kalitenin ekonomik boyutlarını daha çok yansıttığı için faydalanan, Heritage Foundation’ın Ekonomik Özgürlükler İndeksi sayılabilir. İlave olarak, daha küçük ölçekli indeksler de mevcuttur. Polity IV’ün rejim karakteristikleri, Bussiness Enviroment Risk Intelligence’nin yatırım riskleri göstergesi, Economist Intelligence Unit’in demokrasi endeksi vb. bu indeksler arasında gösterilebilir. Fakat bu indekslerin anketlere dayanması sebebiyle, anket veride oluşan öznellik, içsellik ve yanlılık da dâhil olmak üzere üç sorunu da içerdiği bilinmektedir.⁴²

⁴² Mehmet Uğur, “Kurumsal Kalite ve Ekonomik Performans: İktisadın (Yeniden) Siyasallaşması mı?”, İktisat ve Toplum Dergisi, 2011, Cilt: 1, 39

1.7.1. Freedom House İndeksi

Freedom House indeksinin isim temelleri 1941’de New York’ta, aynı isimli sivil toplum kuruluşundan gelmektedir. Dönemin ABD başkanı Roosevelt’in desteğini almıştır. Başlangıçta Nazi akımına karşı tavır sergilemiş, II. Dünya Savaşı’nın ardından ise Komünizme karşı tavır oluşturmuştur. Kurulduğu günden itibaren özgürlük kavramını savunmuş, ırkçılığa karşı net bir tavır ortaya koymuştur.⁴³

Şekil 1.4. Freedom House İndeksi Temel Başlıklar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturuldu.

İndeksi oluşturan 5 temel başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar; kamu sektörü/devletin ekonomideki büyüklüğü, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları korunması, güçlü (sağlam) para, dış ticarete özgürlük ve düzenlemelerden oluşmaktadır. İndeksteki beş temel başlık, kendi içerisinde 24 alt bileşen barındırmakta ve bu bileşenlerden bazıları da kendi içerisinde alt bileşenler barındırmakta olup, toplamda 42 tane değişken barındırmaktadır. Bu değişkenleri kullanırken de çalışmayı yapan kişilerin subjektif

⁴³ Sinan Erdoğan, *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2016, 39-40.

değerlendirmelerinden uzaklaştırılması için, üçüncül kaynaklardan temin edilmektedir. İndekste bulunan tüm bileşenler, temel verilere ait olan dağılımı ifade edecek şekilde 0'dan 10'a kadar-10 en özgür olacak şekilde- olan bir ölçekle hesaba katılır. Alt bileşenlerde ise, kendi altlarında bulunan bileşenlerin ortalaması alınarak, bileşenlerin skorları hesaplanır. Hesaplanan bileşenlerin skorlarının da son olarak ortalaması alınır ve her ülke için ayrı ayrı skor değerleri elde edilir.⁴⁴

Freedom House indeksinin ortaya çıkış serüveni tam olarak günümüzdeki kullanımına hizmet etmesi amacıyla olmamış olsa da, günümüzde özellikle kurumsal iktisat kapsamında matematiksel bir model kurup, ekonomik performans üzerindeki etkisini görebilmek adına kıymetli bir katkı sağladığı ifade edilebilir.

1.7.2. Yolsuzluk Algılama İndeksi

Transparency International tarafından 1995'den beri yıllık olarak yayınlanan CPI indeksi, 174 ülke için kamudaki mevcut yolsuzluk algısını derecelendirme amacıyla varlığını sürdürmektedir.⁴⁵ Endeksin hesaplanmasında yerel halk, risk analistleri ve iş insanlarının görüşlerini içeren anketler yapılmakta ve bu anketlerin yeniden ağırlıklandırılması yoluna gidilerek, ortalama bir değer elde edilmesi şeklinde oluşturulmaktadır.⁴⁶ Yolsuzluk algılama indeksi 0 ila 100 arasında değer almaktadır. 0 en düşük değeri, yani yolsuzluğun en yüksek olduğu değeri ifade ederken, 100 yolsuzluğun en düşük olduğu değeri ifade etmektedir.⁴⁷

Yolsuzluk algılama indeksi anket veri ile hesaplandığı için, anket verinin sahip olduğu bir takım sapmalara sahip olabileceğini düşündürmekle beraber, yine de kurumsal performansın sergilenmesi noktasında, yolsuzlukların etkisini ölçebilmek adına kullanışlı bir indeks olduğu ifade edilebilir.

⁴⁴ Yahya Can Dura, *Kurumsal İktisat Yaklaşımları Bağlamında Kurumsal Yapı-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori ve Uygulama*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2018, 117-118.

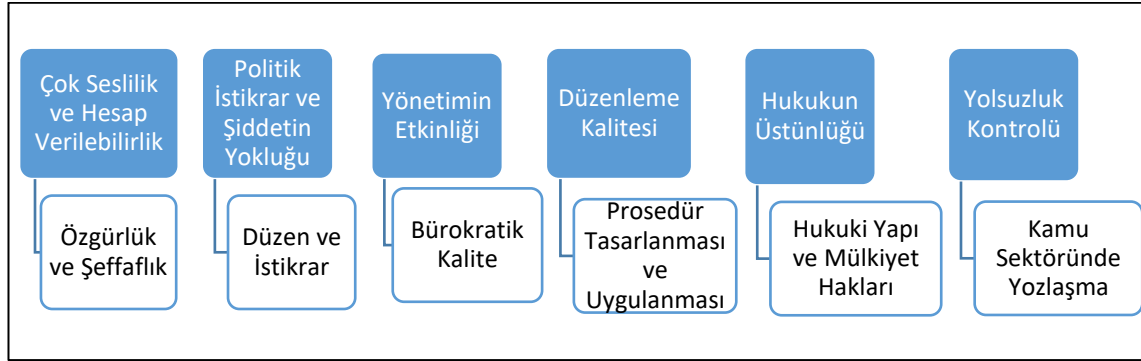
⁴⁵ Erdoğan, *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçim Karşılaştırmalı Bir Analiz*, 50.

⁴⁶ Selçuk Akçay, "Corruption and Human Development", *Cato Journal*, 2006, Sayı 26, 36.

⁴⁷ Álvarez Díaz Marcos, Saisana Michaela, Montalto Valentina, Tacao Moura Carlos, *JRC Technical Report: Corruption Perceptions Index 2017 Statistical Assessment*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2018, 9.

1.7.3. Dünya Yönetişim Göstergeleri İndeksi

Dünya Yönetişim Göstergeleri indeksi 2006 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından yayınlanmaktadır. 200'ü aşkın ülke için hesaplanan indekste 6 tane gösterge bulunmaktadır.

Şekil 1.5. Dünya Yönetişim Göstergeleri İndeks İçerikleri

Kaynak: Doğan Keşap, 2019: 24'ten uyarlanmıştır.

Bu göstergeler; çok seslilik ve hesap verilebilirlik göstergesi, politik istikrar göstergesi, şiddetin/terörün yokluğu göstergesi, yönetimin etkinliği göstergesi, düzenlemelerin kalitesi göstergesi, hukukun üstünlüğü göstergesi ve yolsuzlukların kontrolü göstergesinden oluşmaktadır. -2.5 ile 2.5 arasındaki değerlerle ölçeklendirilmiştir. Değerler yükseldikçe yönetişimin iyileştiğini, düştükçe de yönetişimin kötüleştiğini ifade etmektedir.⁴⁸

İndeksin içerdiği değişkenler itibarı ile birden fazla kurumsal değişkeni modelde temsil edebilmek ve tek bir kaynaktan elde edebilmek adına, kullanışlı olduğu söylenebilir. Ayrıca hesaplamaya dâhil ettiği ülke grubunun sayısının azımsanmayacak miktarda olması, ele alınabilecek ülke grubunu genişletebilmek adına imkân sağlamaktadır.

1.7.4. Uluslararası Ülke Riski Rehberi İndeksi

İndeks 1979 yılından beri PSR Group tarafından yayınlanmaya devam etmektedir. 140 ülke için aylık olarak yayınlanmaktadır. 26 ülke içinse ayrıca yıllık verilerle

⁴⁸ Doğan Keşap, *Kurumsal Yapı ve Yeniliklerin İktisadi Büyümeye Etkilerinin Analizi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2019, 23-24.

yayınlanmaktadır. ICRG indeksinin temel başlıkları politik, ekonomik ve finansal risk göstergelerinden oluşmaktadır. Bu temel başlıklar 22 alt başlığa ayrılmaktadır. Her bir alt bileşen için ayrıca derecelendirme söz konusu olmaktadır. İndeks değerleri 0 ila 100 arasında değer almaktadır. Politik riskler 100 puan üzerinden, ekonomik ve finansal riskler ise 50'şer puan üzerinden hesaplanmakta ve nihayetinde, bu üç bileşenden ICRG indeks değeri hesaplanmaktadır. Endeks değeri sıfıra yaklaştıkça risk artmakta, yüze yaklaştıkça ise risk azalmaktadır.⁴⁹

1.7.5. Polity İndeksi

Bu indeks ülkelere ait yönetim biçimlerini 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar analize tabi tutmuştur. Kullanılan her değişken için, demokrasi ya da otokrasi olarak farklı puanlar verilmektedir. Nihai olarak verilen puanlar toplulaştırılarak her bir ülke için -10 ile 10 arasında bir skora ulaşılmaktadır. -10 değerini alan ülke tam otokrasi ile yönetilen ülke konumunu alırken, 10 değerini alan ülke ise tam demokrasi ile yönetilen ülke mertebesine ulaşmaktadır.⁵⁰

İndeksin 1800'lü yıllara kadar uzanması avantajlı olduğu noktalardan biri olarak ifade edilebilir. Özellikle demokrasi rejiminin ekonomik performans üzerindeki etkisini değerlendirebilmek adına, oldukça kapsamlı bir inceleme yapma şansı sunmaktadır.

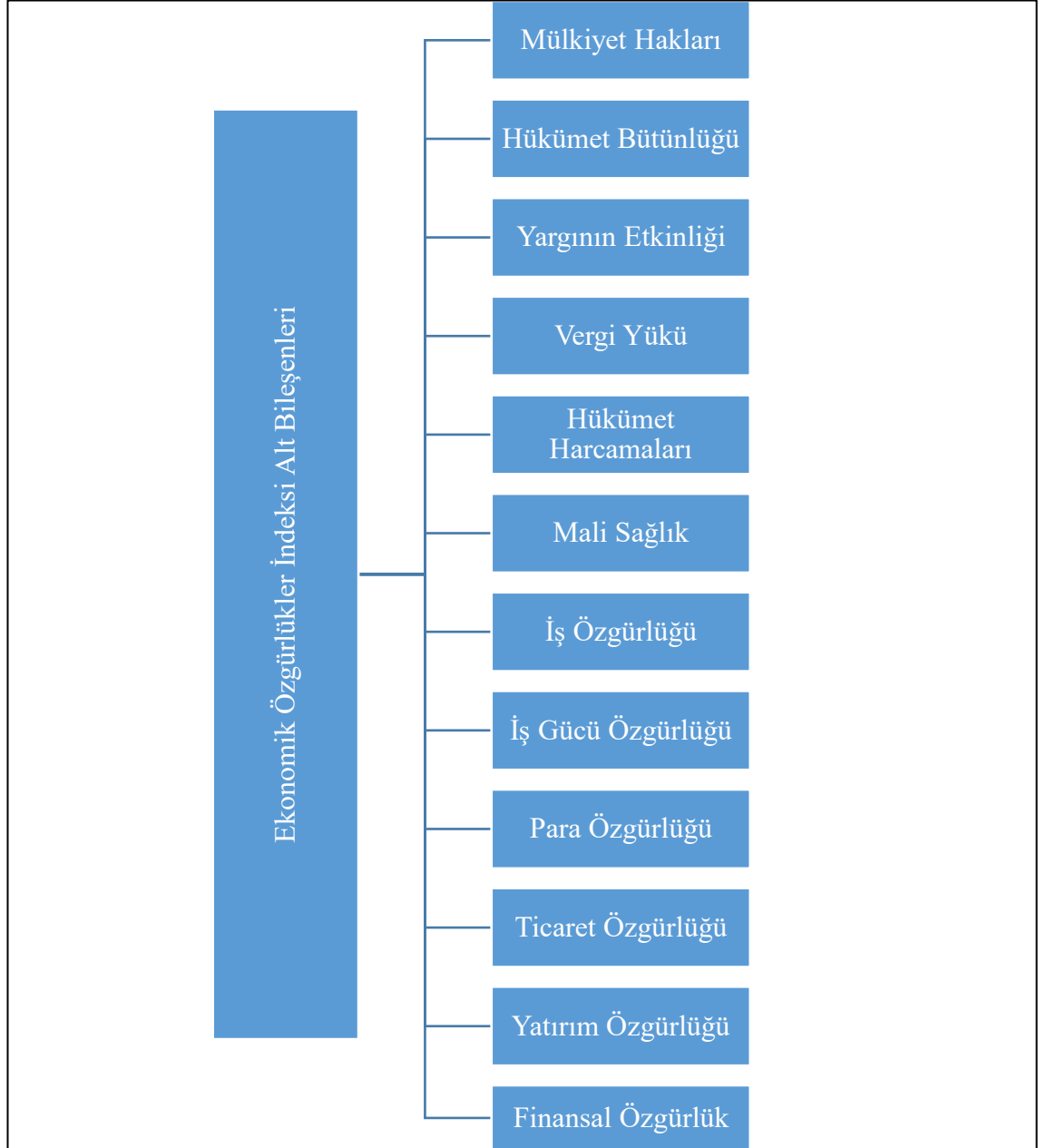
1.7.6. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler İndeksi

Heritage Foundation tarafından kurulmuş olup, 1995 yılından itibaren yıllık olarak yayınlanmaktadır. 186 ülke için hesaplanan indeksin ana başlıkları hukukun üstünlüğü, kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, mevzuatların yeterliliği ve piyasanın açıklık derecesi olmak üzere 4 içeriğe odaklanmıştır. Bu dört ana başlık ise kendi içerisindeki bileşenleri ile beraber 12 başlığa ayrılmaktadır. İndeks kendi içerisinde barındırdığı 12 başlığı ayrı ayrı ele alarak, her birini 0 ila 100 puan arasında derecelendirmektedir. Ekonomik özgürlükler indeksi, içerisindeki bileşenlerin her biri eşit şekilde ağırlıklandırılarak, tüm bileşenlerin ortalamasından ülkeler için genel bir skor

⁴⁹ Erdoğan, *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz*, 42.

⁵⁰ Monty G. Marshall, Ted Robert Gurr, Keith Jagers, "Polity IV Project: Dataset Users' Manual", *Center for Systematic Peace*, 2017, 13-14.

oluşturulmaktadır. Derecelendirme açısından 0 puan alan ülke en kötü özgürlük derecesine sahip olurken, 100 puan alan ülke ise en yüksek özgürlük derecesine sahip olan ülke olarak nitelendirilir.⁵¹

Şekil 1.6. Ekonomik Özgürlükler Endeksi Alt Bileşenleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturuldu.

⁵¹ Erdoğan, *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz*, 49'dan uyarlanmıştır.

Özellikle ekonomik göstergeler bakımından kurumsal kalitenin ölçülmesi amacını güden çalışmalar için kullanışlı bir endeks olduğu ifade edilebilir. İndeks içeriği olarak da incelendiğinde, başlıklarındaki çeşitlilik sayesinde bunların ekonomik performans üzerindeki etkisini hem tek tek hem de bir bütün olarak modele katıp inceleme fırsatı sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür taraması yapılırken, literatürdeki Toplam Faktör Verimliliği ile Kurumsal İktisat arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların azlığı sebebiyle, büyüme ve kurumsal iktisat literatürü de incelemeye tabi olmuştur. Literatür taraması yapılırken, kurumsal kaliteyi ölçmek için kullanılan spesifik bir ölçüm birimi olmadığı tespit edilmiş ve kurum ya da kurumsal yapıyı temsil edebileceği düşünülen, çeşitli alt göstergeler kullanılarak ölçüm yapılabileceği görülmüştür.

Ayrıca, incelenen literatür itibari ile çalışmaların çoğunun panel veri analizi ile irdelendiği görülmektedir. Bir kısım çalışmaların ise ampirik analiz yerine değerlendirme kapsamında ele alınarak, inceleme yapıldığı tespit edilmiştir. Tek ülkeli analiz yapan çalışmalar ise çok enderdir. Özellikle TFV ile kurumsal ilişkiyi inceleyen çalışmalar kapsamında düşünüldüğünde ise sınırlı bir literatüre sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Bu noktada, literatürle ilgili tasnif yapılabilmesi adına bir takım kısıtlar olduğu görülmektedir. Bu kısıtlar çerçevesinde bir tasnif yapabilmek için iki literatür de birbirine harmanlanarak aktarılacaktır. Ayırt edici özellik olarak da modellerde kullanılan kurumsal kaliteyi ölçen değişkenlerin ele alınış biçimine bakılacaktır.

2.1. KURUMSAL GÖSTERGEYİ TEK TEK İNDEKS DEĞERLERİNİ MODELE ALARAK İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Literatür taraması yapılırken, konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, bazı çalışmaların kurumsal kaliteyi ölçmek için kurumsal kalite değişkenlerinin her birini ayrı ayrı ele alıp, modellerinde kullandıkları görülmüştür. Literatür taraması yapılırken bu sınıflandırma göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda aşağıdaki çalışmalar ilgili başlık altında incelenmiştir.

Quijada (2006) incelediği çalışmasında, 21 Latin Amerika ve Karayip ülkelerini 1995-2004 dönemlerini kapsayacak şekilde ele alarak, Toplam Faktör Verimliliği ile

kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi incelemiştir.⁵² Modelde kurumsal kaliteyi temsil etmek üzere Mali Yük, Devlet Müdahalesi, Para Politikası, Yabancı Yatırımlar, Bankacılık, Ücretler ve Fiyatlar, Mülkiyet Hakları, Düzenleme, Resmi Olmayan Market, Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler değişkenleri kullanılmıştır. Mevcut değişkenlerle analize tabi tutulan model, kısa dönemli ilişkilere odaklanmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar ise, kısa dönemde TFV ile sosyo-politik özgürlükler arasında anlamlı bir etkinin yokluğuna işaret etmektedir. Ekonomik ve finansal özgürlükler (bankacılık sektöründeki kontrollerin azaltılması, ticari açıklık, mali denge, hükümet müdahalelerinin azaltılması) ile TFV arasında ise anlamlı ve çok güçlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Ticari açıklık, hükümet müdahalelerinin azaltılması ve mali denge göstergelerinin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde pozitif bir etkisi gözlemlenirken, bankacılık sektöründeki kontrollerin azaltılmasının Toplam Faktör Verimliliği üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu ifade edilmektedir. Yapılan çalışma ışığında, ekonomik ve finansal özgürlüklerin Toplam Faktör Verimliliği artışında önemli derecede etkili olması, gelecekte ekonomik ve finansal özgürlük kurumlarında yapılacak iyileşmelerin ülkelerdeki verimlilik düzeyine aynı şekilde olumlu etkiler sağlayacağını düşündürmektedir.

Saygılı (2014) 1997-2012 dönemlerini kapsayan çalışmasında, İskandinav ülkeleri için kurumsal yapının ekonomik performansa olan etkisini irdelemiştir.⁵³ Çalışmasında kurumsal kaliteyi temsil etmek için İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik Endeksi, Mülkiyet Hakları, Yolsuzluğu Engelleme, Mali Özgürlük, Devlet Müdahalesinin Yokluğu, İş Yapma Özgürlüğü, Parasal Özgürlük, Ticaret Özgürlüğü, Yatırım Özgürlüğü, Finansal Özgürlük değişkenlerini kullanmıştır. Analiz sonucunda İfade Hürriyeti ve Hesap Verilebilirlik, İş Yapma Özgürlüğü ve Ticaret Özgürlüğü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Yolsuzluğu Engelleme ve Yatırım Özgürlüğü değişkenlerinin ise ekonomik büyümeyi negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Modelde Mali Özgürlük, Devlet Müdahalesinin Yokluğu, Mülkiyet Hakları, Parasal Özgürlük ve Finansal Özgürlük değişkenlerinin ise ekonomik büyüme üzerinde anlamsız etkileri olduğu

⁵² Alejandro Quijada, "Institutional Quality and Total Factor Productivity in Latin America and the Caribbean: Exploring the Unobservable through Factor Analysis", *Ensayos Sobre Política Económica*, 2006, Sayı 53, 89-108.

⁵³ Ekin Güneş Saygılı, *Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: İskandinav Ülkeleri Üzerine Ampirik Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 78.

gözlemlenmiştir. Devlet müdahalesinin yokluğu Adam Smith ve John Maynard Keynes'ten beri tartışılan bir konudur. Her ülkenin kendi iç dinamiğinin ekonomideki devlet müdahalesine farklı tepkiler vermesi gerekçesiyle elde edilen anlamsız ilişkinin kabul görebileceğini düşündürmektedir.

Artan ve Hayaloğlu (2014) 1972-2009 yıllarını kapsayan dönemde, Türkiye için kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele aldıkları çalışmalarında, kurumsal yapıyı temsilen politik özgürlükleri vekil olarak kullanmışlardır.⁵⁴ Kurumsal yapı ile iktisadi büyümenin uzun dönemli ilişkisi olup olmadığını incelemek için Johansen ve Juselius eş bütünleşme yöntemi kullanılmıştır ve uzun dönemli ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Aralarındaki kısa dönemli ilişkinin varlığının irdelenmesi durumunda ise, kısa dönemli bir ilişkiye rastlanmamıştır. Çalışma sonucunda kısa dönemde ilişki bulunmadığı halde, uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin var olduğu tespiti, kısa dönemde kurumsal yapı değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olmasını sağlayacak gerekli altyapı düzenlemeleriyle desteklenmemiş olabileceğini, gerekli şartlar zaman içerisinde olgunlaştıkça, sonucun da o yönde müspet ve anlamlı hale gelebileceğini düşündürmektedir.

Yalçınkaya ve Yazgan (2016) G-20 ülkeleri için kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisini 1996-2014 dönemleri özelinde incelemişlerdir. ⁵⁵ Modellerinde kurumsal yapıyı temsilen Yolsuzluğun Önlenmesi, Yönetimin Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik ve Ekonomik Özgürlükler İndeksini kullanmışlardır. Kurumsal değişkenlerin her biri ile ayrı ayrı model kurdukları çalışmalarında, G-20 ülkelerini kendi içlerinde G-9 ve G-10 olarak ikiye ayırmışlardır. Bunu yapmalarındaki gerekçe ise, kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha tutarlı bir şekilde inceleme şansı elde edebilmeleridir. Yapılan analiz nihayetinde elde edilen bulgular, uzun dönemde ekonomik büyüme performansının belirlenmesinde kurumsal göstergelerinin önemini ortaya koyar niteliktedir. Analiz sonuçları G-9 ülkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, irdelenen tüm modellerde kurumsal yapıyı temsil eden tüm değişkenlerin pozitif ve

⁵⁴ Seyfettin Artan, Pınar Hayaloğlu, “Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, 2014, Sayı 2, 355-361.

⁵⁵ Ömer Yalçınkaya, Şekip Yazgan, “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama (1996-2014)”, *Business Economics Research Journal*, 2016, Sayı: 4, 36-45.

anlamalı bir etki yarattığı sonucuna götürmektedir. G-10 ülkeleri çerçevesinde tanımlanan modellere bakıldığında ise, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu değişkeni hariç olmak üzere diğer tüm değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif ve anlamlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla analizden elde edilen bulgular G-9 ülke grubunun kurumsal göstergeler açısından da gelişmişliklerini sağladıklarını, daha etkin bir kurumsal yapıya sahip olduklarını, ülkedeki bireylerin daha fazla özgürlüklerden yararlanabilme imkânına sahip olduğunu düşündürmektedir ve bunların neticesinde de ekonomik büyüme üzerinde de kurumsal yapılarının olumlu katkı sağladığı görülmektedir. G-10 ülke grubunda ise kurumsal yapılarını iyileştirmeleri için hala kat etmeleri gereken bir yol olduğu söylenebilir. Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerinde müspet katkılar sağlayabilmesi adına, bu çerçevede kurumsal performansı artıracak çalışmaların yapılması gerekliliği söylenebilmektedir.

Yamak (2017) ele aldığı çalışmasında, Körfez ülkelerindeki kurumsal performans ve ekonomik büyüme ilişkisini irdemiştir.⁵⁶ 1995-2014 yıllarını panel veri analiziyle incelediği çalışmada, kurumsal performansı ölçmek için World Bank WGI (World Government Indicators)'dan elde edilen İfade Özgürlüğü ve Hesap Verme, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Yönetimin Etkinliği, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, Yolsuzluğun Kontrolü göstergelerini tek tek modele ilave ederek analize tabi tutmuştur. Analiz neticesinde elde edilen bulgulara göre, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verme sorumluluğu ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Kavram olarak özgür ifade hakkı, siyasete aktif şekilde katılım sağlama, basın özgürlüğü, demokratik bir biçimde hesap verilebilme gibi hakları kapsayan İfade Özgürlüğü ve Hesap Verme Değişkeninin sağladığı şeffaflık ve özgürlük sayesinde ülke vatandaşlarının haklarını koruması ve varsa mevcut yanlışlıkları özgürce ifade edebilme imkânına sahip olmaları bakımından nihai olarak ülkenin ekonomik performansına da olumlu katkılar sağlaması, analiz sonucu itibari ile de desteklenmiş bulunmaktadır. Yine bir başka değişken olan ve netice itibari ile ülkelerin ekonomik performansları üzerinde de aynı katkılar sağlaması beklenen Yolsuzluğun Kontrolü değişkeni ile ekonomik büyüme arasında bulunan ilişkinin de müspet ve olumlu olduğu görülmüştür. İncelenen çalışmada ilginç olabilecek bir sonuç olarak, Hukukun Üstünlüğü ile Düzenlemelerin

⁵⁶ Tahsin Yamak, "Kurumsal Kalite Faktörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Körfez Ülkeleri Örneği", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2017, Sayı: 4, 74-76.

Kalitesi değişkenlerinin ekonomik performans üzerindeki etkisinin negatif ve anlamlı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Diğer bir ilgin sonuç ise, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu ile Yönetimin Etkinliği değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığıdır.

Bakıldığında, modelde yolsuzluğun kontrol edilmesi durumunda, ülkeler olumlu anlamda etkilenirken, hukukun üstünlüğünün sağlanması durumunda ekonomik performansın olumsuz etkilenmesi gerçekten ilginç bir görüntü sergilemektedir. Ele alınan ülke kapsamında değerlendirildiğinde, gelişmeye devam eden ülkeler oldukları için başlangıçta yaşanan olumlu gelişmelerin bir şok etkisi yaratması sebebiyle bozucu bir etki sergileyip, uzun vadede diğer ekonomik performansı artıracak gelişmelerin yapılması koşuluyla, kurumsal düzenlemelerde yaşanan gelişmelerin sürdürülmesiyle beraber, ekonomik performans üzerinde de iyileştirici etkiler yaratabileceğini düşündürmektedir.

Artan vd. (2017) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri baz alarak, kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerine olan ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, kurumsal gösterge olarak yalnızca İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik ile Yolsuzluğun Kontrolü değişkenlerini kullanmışlardır.⁵⁷ 1996-2015 dönemini kapsayan çalışmalarında, 56 gelişmiş, 59 gelişmekte olan, toplamda 117 ülke grubunu analiz ettikleri çalışmalarından elde edilen sonuçlar ise, kurumsal performansı ölçen İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkeni ile Yolsuzluğun Kontrolü değişkeninin hem gelişmiş ülke grubu için hem de gelişmekte olan ülke grubu için ekonomik büyümenin sağlanması açısından pozitif ve anlamlı katkı sağladığı yönündedir.

Alexiou vd. (2020) 1996-2016 dönemleri arasında 27 post sosyalist ekonomilerini ele alarak, kurumsal kalite ile ekonomik büyüme ilişkisini irdelemişlerdir.⁵⁸ Bu amaçla, modellerinde kurumsal kaliteyi temsil etmek için WGI'dan elde ettikleri kurumsal göstergelerin ortalamasını alarak Kurumsal değişkenini ve aynı zamanda bunları modele tek tek ilave ederek Hukukun Üstünlüğü değişkenini, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu değişkenini, Hükümetin Etkinliği değişkenini, Yolsuzluğun Kontrolü değişkenini, İfade

⁵⁷ Seyfettin Artan, Pınar Hayaloğlu, Selim Koray Demirel, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Kesimi Büyüklüğü, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2017, Sayı: 3, 7-8.

⁵⁸ Constantinos Alexiou, Sofoklis Vogiazas, Nikita Solovev, “Economic Growth and Quality of Institutions in 27 Postsocialist Economies”, *Journal of Economic Studies*, 2020, Sayı: 4, 778-781.

Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenini kullanmışlardır. Yaptıkları analiz nihayetinde, kurumsal kaliteyi ölçen değişkenlerle ekonomik büyüme arasında hem uzun hem de kısa dönemli ilişkileri ortaya çıkarmışlardır. Düzenlemelerin Kalitesi arttıkça, ekonomik büyümeye olan katkısının da pozitif ve anlamlı olacağı tespit edilmiştir. Aynı şekilde, Hukukun Üstünlüğü ve İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenlerinde meydana gelen iyileşmelerin ekonomik büyümeye uzun dönemli pozitif ve anlamlı katkısı olacağı görülmüştür. Kısa dönemde ise, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik göstergesinde meydana gelen değişikliklerin ekonomik büyüme üzerinde azalışa sebebiyet vereceği ifade edilmiştir. Nihai olarak, Kurumsal Kalitenin uzun dönemli ekonomik büyüme için pozitif bir etkisi olduğu ifade edilmiştir. Bakıldığında, uzun dönemde sürdürülebilir büyüme ve refah elde edilebilmesi için kurumsal kalitenin iyileştirilmesi gerekliliği görülmektedir. Kısa dönemde olumsuz sonuçlar yaratsa dahi uzun vadede kurumsal kalitenin muhakkak iyileştirici bir güce sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ülkelerin kurumsal kalite performanslarını artıracak düzenlemeleri istikrarlı bir şekilde yapmaları uzun vadede büyümeleri üzerinde etkili olacaktır.

Nedić vd. (2020) Batı Balkan ülkeleri için ekonomik büyüme ve kurumsal reformlar ilişkisini irdelediği çalışmalarında, 5 Batı Balkan ülkesini 2006-2016 dönemleri için analize tabi tutmuşlardır. 59 Modellerinde kurumsal göstergeleri temsilen Yolsuzluğun Önlenmesi, Hükümetin Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü ve İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenlerini kullanmışlardır. Yaptıkları analiz doğrultusunda elde ettikleri sonuçlara göre, Hükümet Etkinliği ile Düzenlemelerin kalitesi değişkenlerinin kişi başı GSYİH üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi pozitif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Yolsuzluğun Önlenmesi ve Hukukun Üstünlüğü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi incelendiğinde ise, yine aynı şekilde, pozitif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanılmaktadır. Politik İstikrar ve Şiddetin/Terörizmin Yokluğu değişkenleri irdelendiğinde ise, kişi başı GSYİH üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespiti yapılmaktadır. Yani, bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin

⁵⁹ Vladimir Nedić, Danijela Despotović, Slobodan Cvetanović, Tadija Djukić, Dragan Petrović, "Institutional Reforms for Economic Growth in the Western Balkan Countries", *Journal of Policy Modeling*, 2020, Sayı: 42, 947-952.

yokluğu ifade edilmektedir. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, aralarında zayıf olmakla birlikte, istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanılmış ve mevcut değişkenin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği tespiti yapılmıştır.

Kurumsal kalite göstergelerini tek tek ele alan çalışmalar incelendiğinde, genel anlamda ekonomik performans üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bazı çalışmalar uzun ve kısa dönem temelinde incelenmiş ve kısa dönemde ilişkisiz olan göstergelerin uzun dönemde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu tespit sayesinde, ülkelerin kurumsal kalite göstergelerini geliştirecek her türlü düzenleme ve organizasyona destek vermesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü ülkelerin başlangıçtaki ekonomik performanslarına bağlı olarak yapılan kurumsal göstergelerdeki iyileşmeler, ekonomi üzerinde beklenen etkiyi göstermese de istikrarlı bir şekilde ülkelerin ihtiyacına göre doğru, kurumsal kaliteyi artıracak düzenlemelerin yapılması durumunda uzun dönemde ekonomik performansları üzerine olumlu katkılar sağlayacağı gösterilmiştir. Çeşitli ülke grupları üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda, farklı ülke gruplarında farklı kurumsal kalite göstergelerinin anlamsız ilişki sergileyebileceği görülmüştür. Bu noktada her ülkenin kendine has ekonomik ve kurumsal organizasyon şeması olması, bu farklılıkların sebebini oluşturabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 2.1. Kurumsal Göstergeyi Tek Tek İndeks Değerlerini Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar

Kurumsal Göstergeyi Tek Tek İndeks Değerlerini Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar					
Yazar Adı	Çalışma Adı	İncelenen Yıllar ve Ülke Grubu	Kullanılan Değişkenler	Yöntem	Elde Edilen Bulgular
Alejandro Quijada	Institutional Quality and Total Factor Productivity in Latin America and the Caribbean: Exploring the Unobservable through Factor Analysis	1995-2004, 21 Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	TFV, Mali Yük, Devlet Müdahalesi, Para Politikası, Yabancı Yatırımlar, Bankacılık, Ücretler ve Fiyatlar, Mülkiyet Hakları, Düzenleme, Resmi Olmayan Market, Politik Haklar, Sivil Özgürlükler	Panel Veri Analizi	Kısa dönemde TFV ile sosyo-politik özgürlükler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Ekonomik ve finansal özgürlükler ile TFV arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ticari açıklık, hükümet müdahalelerinin azaltılması ve mali denge göstergelerinin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde pozitif etkilidir.
Ekin Güneş Saygılı	Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: İskandinav Ülkeleri Üzerine Ampirik Uygulama	1997-2012, İskandinav Ülkeleri	Kişi Başına Düşen GSYİH, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik İndeksi, Mülkiyet Hakları İndeksi, Mülkiyet Hakları İndeksi, Yolsuzluk İndeksi, Mali Özgürlük İndeksi, Devlet Müdahalesi İndeksi, İş Yapma Özgürlüğü İndeksi, Parasal Özgürlük İndeksi, Uluslararası Ticaret Özgürlüğü İndeksi, Yatırım Özgürlüğü İndeksi, Finansal Özgürlük İndeksi	Panel Veri Analizi	İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik indeksi ile Ticaret Özgürlüğü indeksinin GSYİH ile pozitif ve anlamlı ilişkisi tespit edilmiş. Yolsuzluğu Engelleme indeksi ile Yatırım Özgürlüğü indeksinin GSYİH ile negatif ve anlamlı ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer değişkenler anlamsızdır.
Seyfettin Artan, Pınar Hayaloğlu	Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği	1972-2009, Türkiye	Reel GSYİH, Politik Özgürlükler, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumları, Kamu Tüketim Harcamaları, Ticaret, Enflasyon Oranı	Zaman Serisi Analizi	Kurumsal Yapı ile Ekonomik Büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Ömer Yalçinkaya, Şekip Yazgan	Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama (1996-2014)	1996-2014, G-20 Ülkeleri G-9 ve G-10 olarak iki grupta incelenmiş	Kişi Başına Düşen Reel GSYİH, Reel Sabit Sermaye Yatırımları, İstihdam Edilen İş gücü, Yolsuzluğun Önlenmesi İndeksi, Yönetimin Etkinliği İndeksi, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu İndeksi, Düzenlemelerin Kalitesi İndeksi, Hukukun Üstünlüğü İndeksi, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik İndeksi, Toplam Kamu Harcamaları, Ekonomik Özgürlükler İndeksi	Panel Veri Analizi	G-9 ülke grubu için incelenen kurumsal değişkenler ile GSYİH ilişkisinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. G-10 ülke grubunda ise, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu İndeksi hariç olmak üzere kurumsal değişkenler ile GSYİH arasındaki ilişkinin negatif ve anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 2.1. (Devamı)

Tahsin Yamak	Kurumsal Kalite Faktörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Körfez Ülkeleri Örneği	1995-2014, Körfez Arap Ülkeleri	GSYİH, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verme Sorumluluğu, Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu, Yönetimin Etkinliği, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, Yolsuzluğun Kontrolü, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumları, Merkezi Hükümet Nihai Tüketim Harcamaları, Toplam Dış Ticaret Hacmi, Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Panel Veri Analizi	Hukukun Üstünlüğü ve Düzenlemelerin Kalitesi GSYİH üzerinde negatif ve anlamlı, İfade Özgürlüğü ve Hesap verme Sorumluluğu ile Yolsuzluğun Kontrolü GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlıdır. Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu ile Yönetimin etkinliği değişkenleri ile GSYİH arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
Seyfettin Artan, Pınar Hayaloğlu, Selim Koray Demirel	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Kesimi Büyüklüğü, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	1996-2015, 56 Gelişmiş ve 59 Gelişmekte Olan Ülkeler	GSYİH Büyüme Hızı, Kamu Tüketim Harcamaları, Yolsuzluğun Kontrolü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Ticaret, Gayri Safi Yurtiçi Tasarruflar, Enflasyon	Panel Veri Analizi	İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkeni hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke grubunda GSYİH'yi anlamlı ve pozitif yönlü etkilemektedir. Yolsuzluğun Kontrolü ise gelişmiş ülkelerdeki GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı iken, gelişmekte olan ülkelerde anlamsızdır.
Constantinos Alexiou, Sofoklis Vogiazas, Nikita Solovev	Economic Growth and Quality of Institutions in 27 Postsocialist Economies	1996-2016, 27 Post-sosyalist ekonomi ülkeleri	WGI göstergelerinin ortalamaları, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Hükümet Etkinliği, Yolsuzluğun Kontrolü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Hükümet Harcamaları, Yatırım, Enflasyon, Ticari Açıklık, Doğal Kaynaklar, Eğitim, Dünya Büyümesi (World Growth)	Panel Veri Analizi	Düzenlemelerin Kalitesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Hukukun Üstünlüğü ve İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif ve anlamlı ilişki görülmüştür. Kısa dönemde ise, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır. Kurumsal Kalitenin ile uzun dönemli ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir etki görülmüştür.
Vladimir Nedić, Danijela Despotović, Slobodan Cvetanović, Tadija Djukić, Dragan Petrović	Institutional Reforms for Economic Growth in the Western Balkan Countries	2006-2016, 5 Batı Balkan Ülkesi	Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümet Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Kontrol değişkeni (kukla değişken)	Panel Veri Analizi	Hükümet Etkinliği ve Düzenlemelerin kalitesi ile kişi başı GSYİH pozitif ve anlamlı, Yolsuzluğun Önlenmesi ve Hukukun Üstünlüğü ile ekonomik büyüme pozitif ve anlamlıdır. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

2.2. KURUMSAL GÖSTERGELERİ ORTALAMA İNDEKS DEĞERLERİ İLE MODELE ALARAK İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Literatür taraması kapsamında, ikinci tasnifi kurumsal kalite göstergelerini ortalama indeks değerleriyle irdeleyen çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmalar, ekonomik performans üzerinde etkili olduklarını düşündükleri kurumsal gösterge değişkenlerini tek tek irdelemekten ziyade, ortalama alma yoluna başvurarak modellerinde kullanmışlardır. Yapılan çalışmalar aşağıda açıklanmaktadır.

Balcerzak ve Pietrzak (2016) Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler için Toplam Faktör Verimliliği ve kurumsal kalite ilişkisini inceledikleri bir çalışma yapmışlardır.⁶⁰ 24 AB üyesi ülkeyi inceleme alanlarına aldıkları çalışmalarında, 2000-2010 yılları arasındaki ilişkiyi sınamışlardır. Modellerinde kurumsal kaliteyi 4 farklı kategoriye ayırıp, her bir kategorideki bileşenlerin alt bileşenlerinden elde edilen değerlerin ortalaması ile bu 4 kategoriyi oluşturmuşlardır. Bu değişkenlerle yürüttükleri analizin sonucunda ise, iki hipotezlerinin de doğrulandığını görmüşlerdir. Bu hipotezlerden ilki, AB üyesi ülkelerde kurumsal kalitede yaşanan iyileşmelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde pozitif etkisi olacaktır ki analiz sonucunda da bekledikleri gibi pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. İkincisi ise, “yeni” üye ülkelerin efektif kurumsal kalite reformlarına sahip olması koşulu altında, AB üyesi ülkelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde olumlu katkı sağlayacağı hipotezidir ki bu da analiz sonucunda beklenildiği gibi nihayetlenmiştir. Analiz sonuçlarında da görüldüğü üzere, kurumsal kalite göstergeleri ile TFV artışı sağlanabilmektedir. AB üyesi ülkeler özelinde değerlendirdikleri çalışmalarında, yeni üye ilavesi durumunda da ancak kurumsal kalite göstergelerini iyileştirici düzenleme yapan ülkelerin dâhil olması durumunda, birlikteki ülkelerin Toplam Faktör Verimliliklerine artırıcı katkıda bulunacağı ifade edilmektedir. Bu noktada çıkarılacak sonuç olarak, kurumsal kalite göstergeleri için herhangi bir iyileştirici düzenlemeye sahip olmayan ülkelerin birliğe girmesi durumunda, TFV üzerinde artırıcı bir etkisi olamayacağı gibi bozucu bir etkisinin dahi olabileceği söylenebilir.

⁶⁰ Adam P. Balcerzak, Michał Bernard Pietrzak, “Quality of Institutions and Total Factor Productivity in the European Union”, *Statistics in Transition New Series*, 2016, Sayı: 3, 505-511.

Yolal ve Anavatan (2017) yaptıkları çalışmalarında, 107 ülkeyi 2003-2014 dönemleri arasında ele alarak, ülkelerde meydana gelen büyüme farklılıklarında kurumların ne derecede rol oynadıklarını tespit etmek istemişlerdir.⁶¹ Bu kapsamda ele aldıkları çalışmalarında, Ekonomik Özgürlükler İndeksinin ortalama değerleri ile Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler endeksinin ortalamalarını ve Kurumsal Yapı olarak temsilci atadıkları değişkende de Yolsuzluğun Kontrolü, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Hukukun Üstünlüğü (yüzdelik sıralaması), İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenlerinin ortalamalarını alarak Kurumsal Yapı değişkenini modellerinde kullanmışlardır. Ekonomik büyüme ile kurumsal göstergeler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınıadıkları çalışmalarında, Kurumsal özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığına dair bir sonuç elde edilmiştir. Politik özgürlükler açısından değerlendirildiğinde, yine aynı şekilde, ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu tespiti yapılmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, Kurumsal Yapı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli, anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulardan yola çıkarak, genel anlamda kurumlarda ve kurumsal yapıda meydana gelen olumlu değişmelerin özellikle uzun dönemde irdelendiğinde, ekonomik performans üzerine olumlu katkıları olacağı söylenebilir. Bu kapsamda, ülkelerin mevcut kurumsal yapılarını iyileştirebilecek çalışmalara destek vermesinin, uzun vadeli büyüme sağlayabilmeleri adına, önemli olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Fadiran ve Akanbi (2017) Sahra Altı Afrika ülkelerine odaklanarak, Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi noktasında, diğer belirleyicilerle birlikte kurumsal bileşenleri de merceğine aldıkları çalışmalarında, 26 Sahra Altı Afrika ülkesini 1990-2011 dönemleri arasında analiz etmişlerdir.⁶² Modellerinde kurumsallığı ölçmek için üç farklı ölçüm yönteminden faydalanmışlardır. Politik kurumsallığın etkisini belirlemek için Polity IV serilerinden ve Freedom House Index serilerinden yararlanmışlardır. Piyasa tabanlı kurumsal etkiyi ölçmek içinse Fraser Institute'den elde ettikleri mülkiyet hakları indisini kullanmışlardır. Yaptıkları analizden elde ettikleri sonuç, Sahra Altı Afrika ülkeleri özelinde Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi hususunda, kurumsal göstergelerin

⁶¹ Merve Yolal, Aygöl Anavatan, “Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumların Önemi: Panel Veri Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2017, Sayı: 632, 47-51.

⁶² David Fadiran, Olusegun A. Akanbi, “Institutions and other Determinants of Total Factor Productivity in Sub-Saharan Africa”, *Ersa Working Paper*, No: 714, 2017, 8-17.

sağladığı önemli etkinin göz ardı edilemeyeceğidir. Analizden elde ettikleri bir başka gözlem ise, Toplam Faktör Verimliliği literatüründe daha önceden belirleyici olarak kullanılan değişkenlerin (AR-GE, beşeri sermaye, finansal gelişme vb.) esnekliklerine bakıldığında, kurumsal göstergelerin modelde olmadığı durumda, esneklik değerlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Lakin modele kurumsal göstergelerin ilave edildiği durumda ise, modeldeki mevcut esnekliklerin bazılarında görece kıyaslandığında, daha düşük değerler aldığı ifade edilmiştir. Bu gözlem sonucuna dayanarak da Sahra Altı Afrika ülkelerinde Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi noktasında, daha önceki belirleyenlerinkine kıyasla rölatif bir şekilde, daha az rol oynadığı çıkarımı yapılmaktadır. İlave olarak, farklı kurumsal ölçüm ve türleri içeren alanlardaki esnekliklerde meydana gelen olası farklılıkların da araştırıldığı çalışmada, politik kurumlar ile piyasa temelli kurumlar ayrımı yapılmıştır. Yapılan bu ayrım sayesinde görülmüştür ki, Sahra Altı Afrika ülkelerinde piyasa temelli ekonomik kurumlar, Toplam Faktör Verimliliğinde meydana gelen değişimlerin belirlenmesi noktasında, daha etkin bir rol oynuyor. Bu noktada elde ettikleri sonucun ilginçliğine dikkat çeken yazarlar, sebep olarak geçmişte politik kurumların sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi adına daha çok ön plana çıkarılmasını gösteriyorlar. Nihai olarak da Sahra Altı Afrika ülkelerinin verimliliklerini artırabilmek adına, piyasa temelli kurumlara daha fazla önem vermeleri gerektiği çıkarımını yapıyorlar. Yapılan analiz kapsamında, kurumsal göstergelerin piyasa temelli ve politik temelli bir tasnifi içerdiği ve ele alınan ülkeler kapsamında da piyasa temelli kurumların TFV üzerinde etkili olduğu görülüyor. Buradan hareketle, kurumsal kalite göstergelerinin niteliğinin de ele alınan ülke grubu çerçevesinde verimlilik artışı üzerinde farklı etkilere sebep olacağı çıkarımı yapılabilir.

Pipitone ve Seta (2017) Toplam Faktör Verimliliği, kurumlar ve birikim arasındaki ilişkiyi ele alarak değerlendirdikleri çalışmalarında, 121 ülkeyi ele alarak, 1985-2009 dönemleri kapsamında incelemeye tabi tutmuşlardır.⁶³ Modellerinde kurumsal değişimi temsil edebilmek adına International Country Risk Guide'den elde ettikleri; yasal sistem, hükümet yolsuzluğu, bürokrasinin kalitesi ve özel yatırım kamulaştırma riski alt bileşenlerinden elde edilen ortalama değerleri değişken olarak, modellerinde Kurumların

⁶³ Vito Pipitone, Luciano Seta, "A New Proposal to Model the Relationships between Total Factor Productivity, Institutions and Accumulation", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2017, Sayı: 4, 351-355.

Kalitesi ifadesiyle kullanmışlar ve bu şekilde elde ettikleri değerleri “Knack-Keefer İndeksi” olarak tanımlamışlardır. Analizden elde ettikleri bulgularda ise, zaman gecikmeleri farklılaştıkça kurumsal göstergelerin farklı şekillerde ve farklı anlamlılık düzeylerinde değerler aldığı tespitini yapmışlardır. Zaman gecikmesini bir yıl olarak alıp analize tabi tutmaları durumunda, kurumsal göstergelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde sermaye ve iş gücü birikimine negatif yönlü bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Zaman gecikmesini bu sefer üç yıl olacak şekilde alıp, tekrardan modeli tahmin ettiklerinde ise, modelin istatistiki açıdan anlamlılığını yitirdiği şeklindeki sonucu elde ediyorlar. Yani, kurumsal göstergelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerindeki iş gücü ve sermaye birikimine anlamlı bir etkisinin olmadığı ifade ediliyor. Son olarak zaman gecikmesini 5 yıla çıkararak tekrar modeli tahmin ettiklerinde, bu sefer kurumsal göstergelerin modelde hem anlamlı hem de pozitif olduğu bulgusunu elde ediyorlar ki bu da kurumsal göstergelerde meydana gelen iyileşmelerin toplam faktör verimliliği üzerindeki sermaye ve iş gücü birikimi potansiyelini artırdığı anlamını taşımaktadır. Analizden elde edilen bulguları değerlendirdiklerinde, kurumsal göstergelerin toplam faktör verimliliğindeki beşeri ve fiziki sermayeyi artırması üzerinde, kısa dönemde azaltıcı-hafifletici (mitigating) etkisi olduğunu ifade ediyorlar. Orta ve uzun vade kapsamında değerlendirdiklerinde ise, artırıcı-güçlendirici (amplify) fonksiyonları olduğunu ifade ediyorlar. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen bulgular, kurumsal göstergelerin kısa dönemli etkilerinin TFV çerçevesinde değerlendirdikleri beşeri ve fiziki sermaye artışı üzerine olan etkisinin negatif olduğuna, lakin zamanla kurumlardaki iyileşmelerin artmasıyla, orta ve uzun vadede bu etkinin pozitif döndüğüne işaret etmektedir. Ülke grupları spesifik bir tanımlamaya tabi olmadığı için, ülke özelinde yorum yapılamasa da modeldeki heterojen ülke gruplarının varlığı bilindiğinden ve her ülkenin gelişmişlik düzeyi, iş gücü kalitesi, teknoloji düzeyi ve en önemlisi kurumsal alt yapısı aynı olmadığından, elde edilen sonuçlar itibari ile kurumsal göstergelerdeki iyileşmelerin kısa vadedeki performans açısından bozucu bir etki yaratması kabul edilebilir olabilmekle beraber, uzun vadede mutlaka pozitif bir etki yaratması kurumsal altyapının desteklenmesi ve geliştirilmesi açısından önemli olduğu yorumu yapılabilir.

Çetin (2019) gelişmiş ülkeler ile yükselen piyasa ekonomilerini ele alarak, ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde iktisadi kurumlar ile politik kurumların etkisini

incelemiştir.⁶⁴ 2002-2016 dönemleri için, 26 ülkeyi ele alarak araştırmasını sürdürmüştür. Çalışmasında kurumsal gösterge olarak Heritage Foundation'dan elde ettiği Ekonomik Özgürlükler İndeksinin ortalama puanları ile World Bank WGI'dan elde ettiği Evrensel Yönetişim İndeksinin ortalama puanlarını kullanarak modeli analize tabi tutmuştur. Kıyaslama yapabilmek adına, gelişmiş ülkeler için ayrı, yükselen piyasa ekonomileri için ayrı ayrı model oluşturarak inceleme yapmıştır. Bu kapsamda ele aldığı 26 ülkenin 13 tanesini gelişmiş ülkelerden, 13 tanesini de yükselen piyasa ekonomilerinden seçmiştir. Analiz sonucunda, gelişmiş ülke grubu için ele aldığı Ekonomik Özgürlükler İndeksi ortalamalarını kullanarak, modele dâhil ettiği ekonomik kurumlar değişkeni ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. WGI'dan elde edilen Evrensel Yönetişim Endeksi ortalamalarını, modele Politik Kurumlar değişkeni olarak ilave ettiği analizin sonucunda, yine aynı şekilde, ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir artışa yol açtığı tespiti yapılmıştır. Yükselen piyasa ekonomileri için ele aldığı modelde de aynı analizi sürdürmüştür ve analizden elde ettiği bulgular, gelişmiş ülkeler grubunda elde ettiği bulgularla örtüşmüştür. Ekonomik Kurumlar değişkeni ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Politik Kurumlar değişkeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında, yine aynı şekilde, politik kurumların ekonomik büyümeyi anlamlı olarak, pozitif bir şekilde etkilediği görülmüştür. Netice itibari ile değerlendirildiğinde ise, ekonomik ve politik kurumların her iki grupta da pozitif ve anlamlı bir ilişki sergilediği tespit edilmiş bulunulmakla birlikte, yükselen piyasa ekonomilerinde İktisadi Kurumların büyüme üzerinde daha etkili olduğu görülmüştür. Politik kurumların ise aksine, yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyümeye olan katkısının daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bakıldığında, çalışmada kurumsal iyileşmelerin ekonomik büyüme üzerinde her halükarda pozitif etkisi olduğu görülmekle birlikte, her ülkenin kendi dinamiğinde sahip olduğu kurumsal alt yapı, gelişme potansiyeli vs. gibi faktörlerdeki farklılaşmalardan dolayı, ülkelerin ekonomik performansları üzerinde de kullanılan kurumsal değişkenlerin niteliği de önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla, nitelikteki

⁶⁴ Ahmet Burak Çetin, “İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırılması”, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2019, Sayı: 2, 11-24.

değişmenin ekonomik performans üzerinde daha etkin sonuçların elde edilmesine imkân sağladığı ifade edilebilir.

Bolen ve Sobel (2020) kurumsal kalitenin bölgeler arasında dengeli bir şekilde olması halinde, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin nasıl olacağını incelediği çalışmada, 2000-2015 dönemlerini ele alarak Barbados, Madagaskar, Gana, Haiti, Butan, El Salvador, Katar, Belçika, Şili, Danimarka ülkeleri için analiz yapmışlardır.⁶⁵ Bölgeler arasındaki kurumsal değişimi ölçmek için, EFW olarak isimlendirdikleri (Gwartney vd. yaptıkları çalışmadan esinlenerek) indeks değişkenini kullanmışlardır. Bu değişken ile, ülkelerin başlangıçtaki kurumsal kalitesini ölçmeyi amaçlayarak modelde kullanmışlardır. Sonrasındaki kurumsal kalitedeki değişimi ΔEFW olarak ifade etmişlerdir. Yürüttükleri analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, bir bölgedeki kurumsal göstergelerde meydana gelen bir değişim, diğer bölgeleri de şüphesiz etkilemektedir. Bölge skorları için doğrusal bir şekilde ilişkili oldukları söylenemeyeceği gibi, doğrusal bir şekilde ilişkisiz olduklarının da söylenemeyeceğini ifade ediyorlar. Ayrıca, bölgeler arasında önemi yadsınamayacak şekilde çarpımsal (multiplicative) etkileşimlerin var olduğunu belirtiyorlar. Bir bölgenin kendi kurumsal skorunu bir puan artırması durumunda, diğer bölgeleri içeren ülkenin bir önceki skorlarına ciddi düzeyde bağlı olduğu şeklindeki bir tespiti yapmaktadırlar ve durumu çalışmalarında şu örnekle pekiştirmektedirler: Diyelim ki bir ülkedeki hükümet büyüklüğü skoru artmış olsun, eğer bu skor yasal sistem ve mülkiyet hakları gibi diğer kurumsal göstergelerle desteklenmezse, büyüme üzerindeki etkisinin azaltıcı olabileceğini ifade ediyorlar. Ele aldıkları çalışma genel itibarı ile değerlendirildiğinde, çok önemli bulguların olduğu çıkarımı rahatlıkla yapılabilmektedir. Çalışmada vurgulanan nokta, eğer bir ülkedeki kurumsal bir değişim diğer kurumsal faktörlerdeki iyileştirmeyi desteklemeden gerçekleştirilirse, bu durumda mevcut kurumsal değişimdeki iyileşmenin de ekonomik performans üzerinde olumlu katkılar sağlaması bir yana, hatta olumsuz sonuçlara bile sebebiyet verebileceği şeklinde bir çıkarım yaptırmaktadır.

⁶⁵ J. Brandon Bolen, Russel S. Sobel, “Does Balance Among Areas of Institutional Quality Matter for Economic Growth?”, *Southern Economic Journal*, 2020, Sayı: 4, 1426-1440.

Ngo ve Nguyen (2020) Asya'daki düşük-orta gelirli ülkeler için ekonomik büyüme TFV ve kurumsal kalite göstergelerini irdelemek amacıyla çalışma yapmışlardır.⁶⁶ Bu amaçla, Asya'da bulunan 13 tane düşük-orta gelirli ülke grubunu ele alarak, 2000-2018 dönemleri arasında değişkenler analize tabi tutulmuştur. WGI'dan elde edilen Yolsuzluğun Önlenmesi, Hükümet Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü ve İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik bileşenlerini kullanarak elde ettikleri Kurumsal göstergesini, modellerinde kurumsal kaliteyi temsil etmek üzere kullanmışlardır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular ise, kurumsal göstergelerin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki açıdan anlamlı olmakla beraber, pozitif yönlü bir etkisi olduğu yönündedir. Bir diğer önemli bulgu ise, özellikle Toplam Faktör Verimliliği ve kurumsal göstergelerin etkileşimleri, ekonomik büyümeyi ekstra olarak, önemli derecede pozitif şekilde etkiliyor olduğudur. Ele alınan ülke grubunun da göz önünde bulundurulmasıyla, elde edilen bulguların ülkelerin potansiyeline uygun olduğu ifade edilebilir. Düşük-orta gelir grubunda bulundukları için bu gruptaki ülkeler, büyüme potansiyeli bakımından da daha fazla avantaj barındırmaktadırlar. Dolayısıyla, ilave her iş gücü, sermaye, teknoloji adaptasyonu, ticari ilişkiler vs. TFV düzeylerinde ve haliyle büyüme potansiyellerinde gözle görülür bir fark yaratacaktır. İlave olarak, kurumsal altyapılarının daha da iyileştirilmesine sebebiyet verecek her türlü gelişmenin de desteklenmesi ile beraber, mevcut büyümeleri daha da anlamlı ve fark edilir düzeyde artacaktır şeklindeki bir yorum yapılabilir.

Kurumsal göstergelerin ortalama indeks değerleri ile incelendiği çalışmalara bakıldığında, genel itibari ile kurumsal kalite göstergeleri ile ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, incelenen ülkeler özelinde, kullanılan kurumsal gösterge değişkenlerinin niteliği bakımından kıyaslandığında, her ülke için farklı nitelikteki kurumsal gösterge değişkenlerinin, o ülkeleri daha verimli şekilde etkilediği görülmüştür. Ayrıca çalışmalarda, kurumsal gösterge değişkenlerini tek tek ele alarak modellerine ekleyen çalışmalarda olduğu gibi, ülkelerin kurumsal kalite düzeylerini istikrarlı bir şekilde iyileştirmeleri durumunda, ekonomik performanslarını iyileştirebilecekleri sonucunun

⁶⁶ Minh Ngoc Ngo, Loc Duc Nguyen, "Economic Growth, Total Factor Productivity, and Institution Quality in Low-Middle Income Countries in Asia", *Jurnal of Asian Finance, Economics and Business*, 2020, Sayı: 7, 254-260.

çıkıldığı gözlemlenmiştir. İlave olarak, kurumsal kalite göstergelerinde iyileşme yaşayan bölgelerin, aynı zamanda bağlantılı olduğu diğer bölgelerde de olumlu dışsallık yaratarak, o bölgelerin de ekonomik performansları üzerinde olumlu etkileri olabileceği görülmüştür.

Tablo 2.2. Kurumsal Göstergeleri Ortalama İndeks Değerleri İle Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar

Kurumsal Göstergeleri Ortalama İndeks Değerleri İle Modele Alarak İnceleyen Çalışmalar					
Yazar Adı	Çalışma Adı	İncelenen Yıllar ve Ülke Grubu	Kullanılan Değişkenler	Yöntem	Elde Edilen Bulgular
Adam P. Balcerzak, Michal Bernard Pietrzak	Quality of Institutions and Total Factor Productivity in the European Union	2000-2010, 24 AB üyesi ülkeler	TFV, Reel Gayri Safi Katma Değer Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumları, Bilgiye Dayalı Ekonomileri Göz Önünde Bulunduran Kurumsal Kalite değişkenleri, Market Mekanizması etkinliğini destekleyen ve işlem maliyetleri düzeyini düşük tutan yargısal sistem verimliliğini sağlayan değişkenleri, Rekabetçi baskı ve İş Gücü Piyasaları Etkinliğini temsil eden değişkenleri ve Gelişme İçin Uyarıcı Olan Finansal Piyasa Kurumlarını İçeren Değişkenleri gruplandırarak kurumsal kaliteyi ölçmüşlerdir.	Panel Veri Analizi	AB üyesi ülkelerde kurumsal kalitede yaşanan iyileşmelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sebep olduğu tespit edilmiştir. Yeni üye ülkelerin efektif kurumsal kalite reformlarına sahip olması koşulu altında, AB üyesi ülkelerin Toplam Faktör Verimliliği üzerinde olumlu katkı sağlayacağı hipotezi de analiz sonucunda doğrulanmıştır.
Merve Yolal, Aygül Anavatan	Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumların Önemi: Panel Veri Analizi	2003-2014, 107 ülke ele alınmış.	GSMH yıllık büyüme oranı, Ekonomik Özgürlük Özeti Endeksi, Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler Ortalaması, Kurumsal Yapı (Yolsuzluğun Kontrolü, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenlerinin ortalaması ile)	Panel Veri Analizi	Ekonomik ve Politik Özgürlükler ile Kurumsal Yapının GSMH üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişki sergilediği görülmüştür.
David Fadiran, Olusegun A. Akanbi	Institutions and other Determinants of Total Factor Productivity in Sub-Saharan Africa	1990-2011, 26 Sahra Altı Afrika Ülkesi	TFV, The Polity IV, Freedom House indeks ve Fraser Institute'den elde ettikleri Mülkiyet Hakları indeksi verilerini kurumsallığı ölçen temsilciler olarak kullanmışlardır, Fiziksel Altyapı İndeksi, Ar-Ge, Beşeri Sermaye, Finansal Gelişmişlik, Ticaret, Kamu Harcamaları, Nüfus, Fiyat Düzeyi, GSYİH	Panel Veri Analizi	Sahra Altı Afrika ülkelerinde Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi noktasında, daha önceki belirleyenlerinkine kıyasla kurumsal göstergelerin rölatif bir şekilde daha az rol oynuyor. İlave olarak, politik kurumlar ile piyasa temelli kurumlar ayrımı yapılmıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerinde piyasa temelli ekonomik kurumlar Toplam Faktör Verimliliğinde meydana gelen değişimlerin belirlenmesinde daha etkin bir rol oynuyor.

Tablo 2.2. (Devamı)

Vito Pipitone, Luciano Seta	A New Proposal to Model the Relationships between Total Factor Productivity, Institutions and Accumulation	1985-2009, 121 ülke ele alınmıştır.	TFV, Fiziksel Sermaye, Beşeri Sermaye, İş Gücü, Knock-Keefe İndeksi olarak ifade ettikleri; Hükümet Yolsuzluğu, Legal Sistem, Bürokrasinin Kalitesi ve Özel Yatırımların Kamulaştırılma Riskini içeren değişkenlerin ortalamasını olarak kurumsal yapıyı temsilen Kurumların Kalitesi olarak modelde kullanmışlardır.	Panel Veri Analizi	Kurumsal göstergelerin toplam faktör verimliğindeki beşeri ve fiziki sermayeyi artırması üzerinde uzun vade de artırıcı-güçlendirici fonksiyonları olduğunu ifade ediyorlar. Kurumsal göstergelerin kısa dönemli etkilerinin TFV kapsamında değerlendirdikleri beşeri ve fiziki sermaye artışı üzerine olan etkisi zamanla kurumlardaki iyileşmelerin artmasıyla orta ve uzun vadede pozitiftir.
Ahmet Burak Çetin	İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırılması	2002-2016, 13 Gelişmiş Ülke ile 13 Yükselen Piyasa Ekonomileri Ülkeleri	Reel GSYİH, Fiziksel Sermaye, İş Gücü, Ekonomik Özgürlükler İndeksinin Ortalama Değerleri, WGI Ortalama Değerleri	Panel Veri Analizi	İktisadi ve Politik Kurumlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem yükselen piyasa ekonomilerinde hem de gelişmiş ülke ekonomilerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitiftir. İktisadi kurumlar gelişmiş ülke ekonomilerinde daha etkiliyken, politik kurumlar ise yükselen piyasa ekonomilerinde daha etkilidir.
J. Brandon Bolen, Russel S. Sobel	Does Balance Among Areas of Institutional Quality Matter for Economic Growth?	2000-2015, Barbados, Madagaskar, Gana, Haiti, Butan, El Salvador, Katar, Belçika, Şili, Danimarka ülkeleri için analiz yapmışlardır.	Kişi Başı GSYİH, EFW İndeksi, ΔEFW, Ortalama Özel Yatırımlar (% GSYİH), Ortalama Kamu Yatırımları (% GSYİH), Beşeri Sermaye, Tropikal İklimde Yaşayan Nüfusun Yüzdesi, Kıyıya 100 km Mesafede Yaşayan Nüfusun Yüzdesi, Sıtma Ekolojisi, Bölge Fixed Etkileri	Panel Veri Analizi	Ülkedeki kurumsal bir değişim diğer kurumsal faktörlerdeki iyileştirmeyi desteklemeden gerçekleştirilirse, bu durumda mevcut kurumsal değişimdeki iyileşmenin de ekonomik performans üzerinde olumlu katkılar sağlaması bir yana, hatta olumsuz sonuçlara bile sebebiyet verebileceği ifade edilmektedir.
Minh Ngoc Ngo, Loc Duc Nguyen	Economic Growth, Total Factor Productivity, and Institution Quality in Low-Middle Income Countries in Asia	2000-2018, 13 Düşük-Orta Gelirli Ülke Grubu	TFV yüzdelik artış, Kişi Başı GSYİH, Kurumsal Kalite (Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümet Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik değişkenlerinin ortalamaları ile), Hükümet Harcamaları, Toplam Yurtiçi Yatırımlar, Ticari Açıklık, İş Gücü, Enflasyon	Panel Veri Analizi	Kurumsal göstergeler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Toplam Faktör Verimliliği ve kurumsal göstergelerin etkileşimleri ekonomik büyümeyi ekstra önemli derecede pozitif şekilde etkiliyor olduğudur.

2.3. KURUMSAL GÖSTERGELERİ BETİMLEYİCİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Mevcut literatür incelendiğinde, ampirik analize tabi olan çalışmaların yanı sıra konuyu betimleyici şekilde inceleyen çalışmaların da var olduğu görülmüştür. Bu kapsamdaki çalışmalar aşağıda değerlendirilecektir.

Acemoğlu vd. (2005) uzun dönemli bir büyümenin sebebi olarak gösterdikleri kurumlar üzerine yaptıkları çalışmalarında, Kuzey Kore ve Güney Kore'nin birbirlerinden ayrıldıktan sonra, bağımsız bir şekilde birbirlerinden çok farklı yollarla, tamamen farklı kurumsal düzen oluşturdıklarını, birbirleriyle aynı tarihi ve kültürel kökenleri paylaşımlarına rağmen, aynı paralellikte olmayan etnik, dil, kültür, coğrafya hatta ekonomik homojenlik düzeyleri barındırmakta olduklarını ifade etmişlerdir.⁶⁷ İlave olarak, Kuzey Kore'nin doğal kaynaklar itibari ile de kömür, kurşun, tungsten, çinko, grafit, magnezit, demir cevheri, bakır, altın, pirit, tuz, flüorit, su gücü gibi potansiyeli barındırırken, Güney Kore'nin kömür, tungsten, grafit, molibden, kurşun, su gücü potansiyeli bulunmaktadır. Dolayısıyla, Kuzey Kore doğal kaynaklar bakımından daha iyi bir potansiyel barındırmaktadır. Pazara ulaşım ve işlem maliyetleri açısından eşit şartları taşıdıkları ve gelir düzeylerinin de yaklaşık olarak aynı olduğu ifade edilmektedir. Başlangıçtaki şartları hemen hemen aynı olan bu iki ülke, zamanla farklı kurumsal yapılanmalar üzerinden giderek gelişmişlik ve büyüme açısından çok farklı yollar izlemişlerdir. 1960 yılında Güney Kore, Asya'nın "mucize" ekonomilerinden biri arasına girerken, Kuzey Kore aynı gelişmeyi gösterememiştir. Kuzey Kore'nin benimsemiş olduğu Komünist rejimin kendilerinin ekonomik performansları üzerinde iyi olacağına olan inançları ve bu rejime uygun olarak şekillendirdikleri kurumsal yapılarının başarılı olacağına dair beklentilerinin 1980'lere gelindiğinde, beklentilerinin aksi şekilde sonuçlanmasıyla neticelenmiştir. Dolayısıyla bu iki ülkedeki büyüme süreçlerinde yaşanan farklılıkların temel gerekçelerinden biri olarak, ülkelerin kendi bünyelerinde şekillendirdikleri kurumsal yapılarında meydana gelen farklılaşmaların, ekonomik büyüme performansları üzerinde de farklılaşmalara neden olacağını ifade etmişlerdir. Genel olarak bakıldığında, çalışmada ele alınan ülkelerin aynı coğrafyada olmalarına

⁶⁷ Daron Acemoğlu, Simon Johnson, James A. Robinson, "Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth", *Nber Working Paper*, 2005, No: 10481, 405-407.

rağmen ve başlangıçtaki koşullarının neredeyse aynı olmasına rağmen, hatta Kuzey Kore'nin doğal kaynaklar itibariyle daha fazla potansiyel barındırdığı da göz önünde olmasına karşın, süreçte Güney Kore'nin ciddi anlamda bir büyüme performansı sergilerken, Kuzey Kore'nin bir arpa boyu kadar yol alabilmesini sadece kurumsal performansı ile ilgili olduğunu ifade etmek doğru olamayacağı gibi, sebeplerden bir tanesinin de kurumsal performansı ile alakalı olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2010) büyüme ve kalkınmada kurumların rolünü değerlendirdikleri çalışmalarında, genel itibariyle irdeleme yaptıktan sonra, birkaç sonuç çıkarmışlardır.⁶⁸ İlk tespitleri, ülkelerarası kişi başına düşen gelirden oluşan farklılıkların temel belirleyicisinin, ülkelerdeki kurumların farklılığından kaynaklandığıdır. Afrika örneğini kullanarak, demokrasi ve hesap verilebilirlik, denetlemeler ve dengelerin teşvik edilmesi halinde daha iyi ekonomik politikalar ve kurumlara yol açacağını neredeyse kesin olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, iyi ekonomik ve politik kurumlara yapılan teşviklerin her zaman işe yaramayacağını, çünkü içerisinde bir takım tuzaklar barındırdığını ifade etmektedirler. Yine Afrika ülkeleri üzerinden açıkladıkları bu durumu, mesela Afrika ülkelerinde hesap verilebilirlik açısından yaşanan gelişmelerin Afrika ülkelerini daha iyi bir büyüme yoluna sokamayacağını ifade ederek açıklamaktadırlar. Bir başka örnekte de Latin Amerika ülkelerinde yaşayan vatandaşların Washington Mutabakatı'nın uygulanması durumunda yaşadıkları hayal kırıklığını göstermişler ve buradaki hayal kırıklığının sebebinin, Washington Mutabakatı'ndaki reformların kötü olmasından değil de bazı şartların eşit olmasına rağmen, diğer şartların eşit olmamasıyla ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, kalkınma sorununun çözülmesi noktasında, bir takım güçlüklerin var olduğunu belirtmekle beraber, bu güçlüklerin anlaşılması durumunda çözüme kavuşacağını ifade etmektedirler. Her şeye rağmen, yine de ülkelerin kurumlarında reformlar yaparak, durgunluktan kurtulup büyümeye geçtiklerini ve bunun da siyasi dengelerin değişmiş olmasından kaynaklandığı ifadesine yer vermektedirler. Dolayısıyla, siyasi dengeler üzerinde etkili olan belirleyicilerin tespit edilmesi durumunda; fakir, geri kalmış toplumların da müreffeh düzeye ulaşabileceğini iddia etmektedirler.

⁶⁸ Daron Acemoğlu, James Robinson, "The Role of Institutions in Growth and Development", *Review of Economics and Institutions*, 2010, Sayı: 2, 28-29.

Tablo 2.3. Kurumsal Göstergeleri Betimleyici İnceleyen Çalışmalar

Kurumsal Göstergeleri Betimleyici İnceleyen Çalışmalar			
Yazar Adı	Çalışma Adı	İncelenen İlişki	Değerlendirme Sonucu
Daron Acemoğlu, Simon Johnson, James A. Robinson	Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth	Uzun Dönemli Büyümede Kurumların Oynadığı Rolü incelemiştir.	Genel olarak bakıldığında çalışmada ele alınan ülkelerin aynı coğrafyada olmalarına ve başlangıçtaki koşullarının neredeyse aynı olmasına rağmen, hatta Kuzey Kore'nin doğal kaynaklar itibarıyla daha fazla potansiyel barındırdığı da göz önünde olmasına karşın, süreçte Güney Kore'nin ciddi anlamda bir büyüme performansı sergilerken Kuzey Kore'nin bir arpa boyu kadar yol alabilmesinin sadece kurumsal performansı ile ilgili olduğunu ifade etmek doğru olamayacağı gibi, sebeplerden bir tanesinin de kurumsal performansı ile alakalı olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir.
Daron Acemoğlu, James Robinson	The Role of Institutions in Growth and Development	Büyüme ve Kalkınmada Kurumların Rolü incelemiştir.	İlk tespitleri ülkelerarası kişi başına düşen gelirden oluşan farklılıkların temel belirleyicisinin ülkelerdeki kurumların farklılığından kaynaklandığıdır. Demokrasi ve hesap verilebilirlik, denetimler ve dengelerin teşvik edilmesi halinde daha iyi ekonomik politikalar ve kurumlara yol açacağına neredeyse kesin olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca iyi ekonomik ve politik kurumlara yapılan teşviklerin her zaman işe yaramayacağını, çünkü içerisinde bir takım tuzaklar barındırdığını ifade etmektedirler. Dolayısıyla kalkınma sorununun çözülmesi noktasında, bir takım güçlüklerin var olduğunu belirtmekle beraber, bu güçlüklerin anlaşılması durumunda çözüme kavuşacağını ifade etmektedirler. Her şeye rağmen, yine de ülkelerin kurumlarında reformlar yaparak durgunluktan kurtulup büyümeye geçtiklerini ve bunun da siyasi dengelerin değişmiş olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla siyasi dengeler üzerinde etkili olan belirleyicilerin tespit edilmesi durumunda fakir, geri kalmış toplumların da müreffeh düzeye ulaşabileceğini iddia etmektedirler.

2.4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASININ SONUÇ VE DEĞERLENDİRMESİ

Genel olarak incelenen literatür değerlendirilecek olursa, gerek Toplam Faktör Verimliliği üzerinden olsun, gerekse de ekonomik büyüme literatürü üzerinden olsun, kurumsal göstergelerin ekonomik performans üzerindeki tetikleyici gücü reddedilememektedir. Yapılan çalışmalarda ele alınan kurumsal göstergelerden bazılarının anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, bazılarının anlamlı ve negatif etkisi olduğu görülmüştür. Bazı göstergeler ise, tamamen anlamsız bir ilişkiyi göstermiştir. Fakat

yapılan çalışmaların kapsamı değıştikçe, elde edilen sonuçlardan bazılarında meydana gelen beklentilerin dışındaki sonuçların, sebeplerinin de anlaşıldığı görölmektedir. Özellikle ilişkileri uzun dönem ve kısa dönem kapsamında inceleyen çalışmalar da kısa dönemde kurumsal performansı temsil eden katsayılar negatif ya da istatistiki açıdan anlamsız çıkarken, uzun döneme geçildiğinde, katsayıların da anlamlı ve pozitif bir hal aldığı görölmüştür. Bu da ölkelerin başlangıçtaki mevcut koşullarından dolayı, başlangıçtaki kurumsal iyileşmelerin ekonomik performanslarına yansması olumsuz olurken, uzun vadede kurumsal gelişmelerini istikrarlı bir şekilde sürdürmeye devam ettiklerinde muhakkak olumlu sonuçlar elde edebileceklerini göstermektedir.

Bir başka çıkarım ise, ölkeler kurumsal göstergelerini iyileştirecek şekilde düzenlemeler yapsalar dahi, bu düzenlemeleri gerekli alt yapı ve reformlarla desteklemezlerse, yapılan düzenlemelerin istedikleri verimliliği sergileyemeyeceğidir. Dolayısıyla, ölkeler reel anlamda bir sonuç elde etmek istiyorlarsa, kurumsal göstergelerini muhakkak iyileştirmeliler, fakat bunu yaparken gerekli alt yapı desteğini eksik etmemeliler. Aksi halde, boşa kürek çekmiş olurlar.

Kurumsal göstergeler noktasında her ölkenin farklı nitelikteki kurumsal gelişmelere ihtiyaç duyduğu bir başka gözlem olarak değerlendirilebilir. Yapılan çalışmalarda görölmüştür ki, kimi ölkeler iktisadi kurumlar üzerinden yapacağı düzenlemelerle çok verimli performans elde etme fırsatı yakalarken, kimi ölkeler de politik kurumları üzerinde yapacağı düzenlemelerle efektif performans sergileme fırsatı elde etmektedir. Bu bulgudan hareket ederek her ölkenin kendi içindeki dinamiklerindeki farklılıkların ekonomik performanslarına yansıyan kurumsal göstergeler kapsamındaki etkilerinin de farklı olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ayrıca bakıldığında, coğrafyanın kurumsal performans üzerinde belirleyici etkisi olmadığı ifadesiyle de karşılaşılmaktadır. Aynı coğrafyayı, kültürü, etnik kökenleri paylaşan ölkelerin, nihayetinde farklı ekonomik performanslar sergilediği de gözlemlenen bulgular arasındadır. Dolayısıyla, önemli olan noktanın coğrafyadan ziyade, doğru politikalarla, doğru kurumsal düzenlemeler yaparak, ekonomik performansı artıracak adımları atabilmektir. Hatta, başlangıç noktalarında aynı işlem maliyetleri ve pazara uzaklık mesafesine sahip oldukları halde -ölkelerden birinin doğal kaynaklar bakımından daha avantajlı olduğu görölmesine rağmen- nihayetinde yanlış kurumsal

düzenlemeler yapması ve mevcut kaynaklarını efektif bir şekilde kullanamaması durumunda geride kaldığı tespit edilmiştir.

Bir başka tespit olarak da, her ülkeye aynı kurumsal düzenlemelerin yapılması durumunda, elde edecekleri sonuçların aynı nitelikte olamayacağı şeklindedir. Çünkü her ülke kendi özelinde farklı dinamiklerle ilerlemektedir. Dolayısıyla, yapılan düzenlemelerden aynı performansı bekleyebilmek için, öncelikle her ülkenin ekonomik dinamiklerinin homojenleştirilmesi gerekmektedir. Bu denklik sağlanmadığı durumda, istenirse en iyi kurumsal düzenleme ve performans artırıcı reçete uygulanmış olsun, bazı ülkelerde beklenildiği gibi olumlu katkılar yaratırken, bazılarında ne yazık ki, beklenen sonucu vermeyecektir. Bu uygulanan düzenlemenin yetersizliğinden ziyade, şartlardaki denkliğin sağlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Literatür taraması yukarıdaki çalışmalar ışığında yapılmış olup, çalışmada kullanılacak yöntem, değişken ve model seçimi noktasında fikir verici olmuştur. Literatürden elde edilen sonuçlar ışığında, kurumsal göstergelerin ekonomik performans üzerinde genel anlamda olumlu bir etkisinin olduğu beklentisi oluşmuştur. Bu noktada, çalışmayı sürdürmek adına bu etkilerin tüm ülkelerin dâhil olduğu bir modelde, nasıl sonuçlara sebebiyet vereceği merak edilmiştir ve çalışma bu güdüyle sürdürülmüştür. Yukarıda da görüldüğü üzere, Toplam Faktör Verimliliği ve Kurumsal İktisat ilişkisi ile yapılan çalışma sayısı yoğunluk oluşturmamaktadır. Konunun yeni ve geliştirilmeye müsait olduğu görülmüştür. Bu noktada incelenen literatür ışığında, çalışmada kullanılacak değişkenleri seçerken, hem Toplam Faktör Verimliliği üzerinde etkili olan klasik değişkenlerden hem de kurumsal kaliteyi, özellikle ekonomik göstergelerle temsil eden, kurumsal kalite değişkenlerinden faydalanılmıştır. Kurumsal iktisadın TFV üzerine olan etkisini, veri seti elde edilebilen tüm ülkeleri ele alarak, genel etkisinin ne düzeyde olduğu tespit edilmek istenmiştir. Bu amaçla panel veri analizine tabi olan bir süreç izlenmiştir. İzlenen yöntemin avantajı ülke grubunun mümkün olabilecek en yüksek seçimle yapılmış olmasından dolayı, kurumsal göstergelerin küresel çapta Toplam Faktör Verimliliği üzerine etkisini inceleme fırsatı sunmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL GÖSTERGELERİN TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNE OLAN ETKİSİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ

Toplam Faktör Verimliliği ekonomik büyümenin en önemli besleyici kaynaklarından biridir. Yapılan akademik çalışmalar, genel olarak TFV'nin büyüme ve doğal olarak kalkınma üzerinde son derece önemli bir katkı da bulunduğunu göstermektedir. Her ülke, ekonomisinin büyümesini, gelişmesini, gelir kaynaklarının artmasını, ticaret hacminin genişlemesini, yeterli sermaye stokuna sahip olmayı, doğal kaynaklarını en verimli haliyle değerlendirmeyi, nitelikli iş gücüne sahip olmayı; kısacası üreten, gelişen, büyüyen ve kalkınan bir ekonomi olmayı planlar. Bu hedeflere ulaşılması, bilinçli ve planlı politika uygulamalarını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, ülkelerin altyapı yatırımlarını desteklemesi, eğitime yeterli kaynak ayırması, AR-GE yatırımlarının teşvik etmesi gerekir. Kuşkusuz, doğrudan ekonomiyi ilgilendiren yatırımlar yanında, ülkenin sosyal, kültürel ve siyasal yapısını güçlendirici çabalar da önemlidir. Örneğin, ülkeye doğrudan yabancı sermaye akışının gireceği güvenli bir hukuk düzeninin ve siyasal istikrar ortamının sağlanması, kaynakların ekonomiye en yüksek katkıyı sağlayabilecekleri alanlarda ve serbest piyasa ekonomisinin verimlilik temeline dayanan bir “tahsisat” anlayışı içinde kullanılmasına izin veren bir ekonomik düzenin oluşturulması gerekir. Doğal olarak, sağlık yatırımları başta olmak üzere, sosyal güvenlik ve çalışan hakları konularında da ilerlemeler sağlanmalıdır. Bütün bu çabalar, sonuçta Toplam Faktör Verimliliğini artıracaktır. Esasen bu çabalar, konu ile ilgili literatürde TFV'nin belirleyicileri olarak da adlandırılmaktadırlar.

3.1 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI VE KAPSAMI

Toplam Faktör Verimliliği üzerinde “bilinen” değişkenlerin ötesinde, etkisi olan başka değişkenler yok mudur? Bu soru çalışmanın motivasyonunu oluşturan bir soru olarak gündeme gelmiştir. Geçmişten günümüze tarihi serüveniyle varlığını ortaya koyan kurumların, TFV üzerinde ne denli etkisi vardır ya da gerçekten etkisi var mıdır? Kurumsal iktisat kavramı ele alındığında, ekonomik performans üzerine olan etkisinin dikkat çekici olduğu gözlemlenmiştir. Bir ekonomik sistemde kurumların varlığı kadar,

ne kadar etkin şekilde işlediği de ülkelerin ekonomik performansı üzerinde etkilidir. Ülkelerin kurumlara sahip olması elbette önemlidir. Fakat bu kurumlar etkin şekilde işleyişlerini sürdürebilecek donanımdan mahrum bırakılırsa, ekonomik performansa olan yansıması da o denli eksik olabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi, çalışmanın motivasyonunu kurumsal göstergelerin TFV üzerinde nasıl bir etki teşkil ettiği konusu oluşturmaktadır. Bu noktada, ilk olarak kurumsal göstergeler nedir ve nelerden oluşmaktadır hususunda bir araştırma yapılırken, ekonomik işleyişin sürdürülmesi noktasında, katkı sağlayan bir yapılanma sürecini kurumsallaşma olarak ifade edebiliriz. Mülkiyet hakları, sözleşmeler, işlem maliyetleri, firmalar ve en önemlisi teknoloji gibi birçok metodolojik araca sahip olan kavram değerlendirildiğinde, TFV ile ilişkili olabileceğini düşündüren bir ipucu elde edilmiştir. Çalışmanın önemi de bu noktada yatmaktadır. Toplam Faktör Verimliliği literatürünün “bilinen” değişkenleri dışında, yeni değişkenler tarafından da etkilenip etkilenmediğini ortaya koymak adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada, TFV ile ilişkili bilinen değişkenlerden de yararlanarak çalışmanın asıl hedefi olan kurumsal göstergelerin de bulunduğu bir model oluşturmak ve kurumsal göstergelerle TFV arasındaki ilişkinin genel performans üzerindeki etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 117 ülkeye ait veriler, 2005-2018 dönemi içinde incelemeye tabii tutulmuştur. Ülke grubunun geniş tutulması, verisine ulaşılabilen tüm ülkeleri incelemeye tabii tutarak herhangi bir homojenlik sağlanmaksızın, tüm ekonomiler üzerinde nasıl bir performans sağladığını ortaya koyma maksadı taşımaktadır. Bu hedefle ele alınan değişkenler, panel veri analizine tabii tutularak incelenmiştir.

3.2 PANEL VERİ EKONOMETRİSİ

Basitçe tanımlanacak olursa, yatay kesit verilerin (hane halkı, ülkeler, firmalar, vb.) zaman boyutuyla beraber havuzlandığı gözlemlere panel veri denmektedir.⁶⁹ Dolayısıyla, birden fazla birimin zaman boyutuyla beraber ele alınıp, inceleme fırsatı sunan ekonometri yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Panel veri analizlerinde genellikle yatay kesit birimlerin sayısı (N) zaman boyutundan (T) büyük olmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, Ltd, West Sussex, 2005, 1.

⁷⁰ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi, İstanbul 2018, 3-4.

Panel veri modeli aşağıdaki eşitlik ile temsil edilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N ; t = 1, \dots, T \quad (3.1)$$

Y: bağımlı değişken

α : sabit terim

β : bağımsız değişkene ait kat sayı

X: bağımsız değişken

u: hata terimi

i: birim boyutu

t: zaman boyutu

olarak tanımlanmaktadır.

3.2.1. Panel Veri Avantajları

Panel veri modelleri eş anlı bir şekilde yatay kesit ve zaman boyutu barındırması münasebetiyle sağlamış olduğu bir takım avantajlar bulundurmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hem zaman boyutu hem de yatay kesit verileri, eş anlı olarak modelde kullanabilmesi sayesinde, daha fazla veriyle analiz yapma fırsatı vermektedir.
- Zaman serilerinde ve/veya yatay kesit verilerinde çözülme fırsatı olmayan sorunları analize tabi tutma fırsatı sunmaktadır.
- Birimlerdeki değişkenliği ve gözlem dışında kalan heterojenliği modele yansıtma imkânı vermektedir.
- Dışlanan değişkenler bulundurması gerekçesiyle, açıklayıcı değişkenlerle hata terimi arasında meydana gelen korelasyonu ve beraberinde ortaya çıkan sapmayı kontrol etme şansı vermektedir.
- Panel veri kullanımının getirmiş olduğu avantajlardan biri de serilerdeki serbestlik derecesinin artırılma fırsatıdır.
- İçerisinde barındırdığı gerek yatay kesit boyutu gerek de zaman boyutuyla daha kapsamlı modellerin kurulabilmesine imkân tanımaktadır.⁷¹

⁷¹ Tatoğlu, 9-13.

3.2.2. Panel Veri Dezavantajları

Panel veri modellerinin avantajları olmakla beraber, ne yazık ki bir takım dezavantajları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu dezavantajları aşağıdaki şekilde listelenebilir:⁷²

- Panel veri modelleri yapıları gereği bünyelerinde hem zaman serilerine has sapmayı hem yatay kesite bağlı sapmayı hem de kendisine yani, panel veriye ait sapmayı eş güdümlü olarak barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu modellerde hata terimi genellikle sapmalı olmaktadır.
- Ne yazık ki en önemli dezavantajlarından biri de, verileri toplama noktasında yatmaktadır. Özellikle Türkiye için panel veri analizi yapmak pek kolay olmamaktadır. Gözlemlerdeki sansürlemeler ve/veya anketlerdeki cevapsız sorular verilerde ciddi şekilde kısıtlama yaratmaktadır.
- Bir diğer mühim sorunlardan birini oluşturan faktör de zaman boyutunun kısalığından - ki bu çalışmada da bu sorun bulunmaktadır- kaynaklanmaktadır. Doğrusal olmayan paneller için çözümü daha da zorlaştıran sorunlara sebebiyet vermektedir.

3.3. İNCELENEN ÜLKELER VE VERİ SETİ

Çalışmada 2005-2018 yıllarını kapsayan 117 ülke, Toplam Faktör Verimliliği (TFV) ile kurumsal göstergeler arasındaki ilişkinin incelenmesi için ele alınmıştır. Ülke seçimi yapılırken, verisine ulaşılabilen tüm ülkeler analize tabi tutulmuştur. Dengeli panel yapabilmek amacıyla veri seti olmayan ya da eksik olan ülkeler modelden dışlanmıştır. Modelde kullanılan değişkenler, kategorilerine göre farklı kaynaklardan elde edilmiştir. İnsanı Gelişmişlik Endeksi verileri Global Data Lab'den elde edilmiştir.⁷³ Kurumsal kaliteyi ölçmek için kullanılan değişkenler ise Heritage Foundation'dan elde edilmiştir.⁷⁴ Toplam Faktör Verimliliğinin hesaplanmasında kullanılan istihdam edilen iş gücünü hesaplamak için, toplam iş gücü verisi International Labor Organisation'dan elde

⁷² Tatoğlu, 13-14.

⁷³ <https://globaldatalab.org/> (Erişim Tarihi: 25.04.2021).

⁷⁴ <https://www.heritage.org/index/> (Erişim Tarihi: 25.04.2021)

edilmiştir.⁷⁵ Kullanılan diğer değişkenler ise World Bank World Development Indicators (WDI)'dan elde edilmiştir.⁷⁶

Toplam Faktör Verimliliğini ölçmek için Cobb-Douglass üretim fonksiyonundan yararlanılmıştır.⁷⁷ Aşağıdaki adımlar takip edilerek TFV elde edilmiştir.

$$Y_t = f(A_t, K_t, L_t) \quad (3.2)$$

Y üretimi (hâsıla -çıktı) temsil etmektedir. K gayrisafı sabit sermaye oluşumlarını temsil ederken, L de istihdam edilen iş gücünü yansıtmaktadır. A ise teknolojik gelişmeleri temsil etmektedir ki literatürde bu kısma Toplam Faktör Verimliliği denmektedir. (3.2) numaralı denklemden,

$$Y_t = A_t K_t^{\beta_1} L_t^{\beta_2} \quad (3.3)$$

Cobb-Douglass tipi üretim fonksiyonu elde edilir. β_1 ve β_2 sermaye ve emeğin esnekliklerini yansıtmaktadır. Ölçeğe göre sabit getirilerin olduğu varsayımına dayanarak, (3.3) numaralı eşitlik yeniden yazılır:

$$Y_t = A_t K_t^{\beta_1} L_t^{1-\beta_1} \quad (3.4)$$

Eşitliğin her iki tarafının da doğal logaritması alınarak, $(\ln L_t)$ terim iki taraftan da eksiltirilirse aşağıdaki eşitlik elde edilir:

$$\ln Y_t = \ln A_t + \beta_1 \ln K_t + (1-\beta_1) \ln L_t \quad (3.5)$$

$$\ln Y_t - \ln L_t = \ln A_t + \beta_1 \ln K_t + (1-\beta_1) \ln L_t - \ln L_t \quad (3.6)$$

$$\ln\left(\frac{Y_t}{L_t}\right) = \ln A_t + \beta_1 \ln K_t + \ln L_t - \beta_1 \ln L_t - \ln L_t \quad (3.7)$$

Eşitlik (3.7) basitleştirilerek (3.8) numaralı TFV'yi temsil eden eşitlik elde edilir:⁷⁸

$$\ln\left(\frac{Y_t}{L_t}\right) - \beta_1 \ln\left(\frac{K_t}{L_t}\right) = \ln A_t \quad (3.8)$$

Eviews 10 paket programı kullanılarak, yukarıdaki formülasyona uygun bir şekilde, Toplam Faktör Verimliliği değerleri hesaplanmıştır. İş gücü veri setini elde etmek için,

⁷⁵ <https://www.ilo.org/> (Erişim Tarihi: 10.03.2021)

⁷⁶ <https://databank.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 10.03.2021)

⁷⁷ Iain Fraser, "The Cobb-Douglas Production Function: An Antipodean Defence?", *Economic Issues*, 2002, Sayı 7, 41.

⁷⁸ Ömer Yalçınkaya, İbrahim Hüseyini, Ali Kemal Çelik, "The Impact of Total Factor Productivity on Economic Growth for Developed and Emerging Countries: A Second-generation Panel Data Analysis", *The Journal of Applied Economic Research*, 2017, Sayı: 11, 408.

toplam iş gücünden istihdam edilmeyen iş gücünü çıkararak, istihdam edilen iş gücü verisi elde edilmiştir. Sermayeyi temsilen de sabit sermaye oluşumları veri seti kullanılmıştır. Elde edilen residual (kalıntı) değerleri ile TFV veri seti oluşturulmuştur.

Tablo 3.1. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Araştırma Aralığı: 2005-2018		
Değişkenler	Tanımları	Veri Kaynağı
Logtfpemp	lnTFP (Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan türetilmiş)	Yazar tarafından türetildi.
GDP	Kişi başı GSYİH (2010-USD)	World Bank (World Development Indicators).
Labor	İş Gücüne Katılım Oranı (% toplam nüfus)	
GGFCEG	Genel Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (% GDP)	
Inflation	Enflasyon (GDP deflatörü, % yıllık)	
IGE	İnsani Gelişmişlik Endeksi	Global Data Lab
Institutional	Ekonomik Özgürlükler Endeksi	Heritage Foundation-Statistics.

İnsani Gelişmişlik Endeksinden elde edilen veriler analize sokulmadan önce düzenlemeye tabi tutulmuştur. Eğitim, sağlık ve gelir kalemlerinden oluşan endeksten, gelir kalemi çıkarılarak, yeniden ortalama alma yoluyla IGE değişkeni türetilmiştir. Bunun yapılma sebebi ise, modeldeki gelir etkisini bir nebze elimine ederek, çoklu doğrusal bağlantı sorununu kısmen de olsa azaltabilmektir. Yine aynı şekilde, Heritage Foundation'dan alınan indeks 12 bileşenden oluşmakta idi. 2 bileşene (mali sağlık ve yargının efektifliği) ait veri seti olmaması sebebiyle endeksten dışlanıp, kalan 10 bileşenin ortalaması alınarak Institutional değişkenine ait veri seti türetilmiştir. İndeks orijinalinde de ortalama değerleri barındırmaktadır. Fakat bu şekilde yaparak, daha gerçekçi rakamlarla analizi sürdürme amacı güdülmüştür. Diğer değişkenler üzerinde herhangi bir değişim yapılmadan olduğu haliyle analize tabi tutulmuştur.

3.4. MODELDE KULLANILAN METODOLOJİ VE TEST SONUÇLARI

Analizi yürütürken Stata 14.2 paket programından faydalanılmıştır ve geri kalan aşamalar da aynı programla analiz edilmiştir. Model:

$$\text{Logtfpemp}_{it} = \alpha + \beta_{1it}\text{GDP} + \beta_{2it}\text{Labor} + \beta_{3it}\text{GGFCEG} + \beta_{4it}\text{Inflation} + \beta_{5it}\text{IGE} + \beta_{6it}\text{Institutional} + \epsilon_{it}$$

olarak tanımlanmıştır. Denklemdaki α sabit terimi göstermek için kullanılan katsayıdır. β ise değişkenlere ait katsayıları temsil etmek için kullanılmaktadır. ϵ ise hata terimini temsil etmek için kullanılmıştır. “i” değişkenlerin birim boyutunu ifade etmektedir. “t” ise değişkenlere ait zaman boyutunu temsilen modelde yer almaktadır.

Analize başlamadan önce, değişkenlerle ilgili genel bir ön değerlendirme yapabilmek amacıyla ilk olarak, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik değerlerine ve korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3.2. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Korelasyon Katsayıları

	Mean	Std. Dev.	Minimum	Maximum	Obs.
Logtfpemp	1.16e-08	1.497744	-3.068603	5.816041	1638
GDP	15702.18	20215.32	353.8894	111968.3	1638
Labor	68.10938	9.808841	41.53	90.34	1638
GGFCEG	15.4857	4.761406	2.736065	30.00349	1638
Inflation	5.569432	7.606826	-25.12814	84.55739	1638
IGE	0.7302552	0.1466991	0.3205	0.9485	1638
Institutional	62.7522	8.954941	40.26	89.43	1638
Korelasyon Katsayıları					
Logtfpemp	1.0000				
GDP	0.6589 (0.0000)				
Labor	0.0424 (0.0862)				
GGFCEG	0.3764 (0.0000)				
Inflation	-0.2115 (0.0000)				
IGE	0.3545 (0.0000)				
Institutional	0.4897 (0.0000)				

Kaynak: Analiz sonuçları

* Parantez içindeki değerler probability değerlerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloda gösterilen özet istatistiklere göre, 2005-2018 yılları arasında 117 ülke grubunun Toplam Faktör Verimliliği (logtfpemp), toplam nüfusun iş gücüne

katılım oranı (Labor), genel kamu nihai tüketim harcamaları (GGFCEG), enflasyon oranı (Inflation), insani gelişme endeksi (IGE) ve Heritage Foundation'dan alınan ekonomik özgürlükler indeksi değerlerine ait olan ortalama (Institutional) , standart sapma, maksimum ve minimum değerleri yer almaktadır. Genel olarak incelendiğinde, sonuçlar sapmalı ve durağan olmayan bir sürecin varlığına imada bulunabilir. Korelasyon katsayıları bakımından incelendiğinde ise, tüm değişkenler arasında korelasyon bulunduğu ifade edilebilir. Enflasyon değişkeni negatif korelasyonu işaret ederken, diğer tüm değişkenlerde pozitif korelasyon gözlemlenmiştir. Ayrıca, Labor değişkeni %10 anlamlılık düzeyine göre korelasyon ilişkisi içermektedir.

Analize ilk olarak yatay kesit bağımlılığının varlığını sınavarak başlanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı testiyle başlanmasının altında yatan sebep ise, paneli oluşturan ülkelerden herhangi birinde meydana gelen şok etkisinin, diğer ülkeler üzerindeki etkisini incelemektir. Özellikle günümüzdeki şartlar altında, dünyadaki ülkelerin globalleşmesi ile birlikte, bir ülkede meydana gelen bir şokun, özellikle birbirleriyle etkileşim içerisinde olan diğer ülkeleri etkilememesi durumu olası görünmemektedir. Dolayısıyla, analize başlarken ilk olarak ülkelerdeki yatay kesit bağımlılığının varlığını sınamak analizin daha tutarlı ve sapmalardan arındırılmış olmasına olanak tanımaktadır.⁷⁹

Serilerdeki yatay kesit bağımlılığını irdelemek için Breusch-Pagan (1980) LM testi veya Pesaran'ın (2004) CD testi kullanılabilir. LM testini kullanabilmek için gerekli olan ön koşul, zaman boyutunun yatay kesit boyutuna göre büyük ($T > N$) olmasıdır. CD testi ise daha esnek bir kullanım imkânı tanımaktadır. Çünkü hem zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyükken ($T > N$) hem de yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyükken ($N > T$) kullanım imkânı sunmaktadır. Çalışmada kullanılan veri setinde, yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olması gerekçesiyle Pesaran'ın CD testi tercih edilecektir.

Pesaran (2004) çalışmasında LM testindeki zaman boyutunun sınırlı olduğu durumlarda meydana gelen tutarsızlığın önüne geçebilmek için aşağıda yer alan alternatif test istatistiği ile bu sorunu gidermeyi önermiştir.

⁷⁹ Kojo Menyah, Saban Nazlioglu, Yemane Wolde-Rafael, "Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from A Panel causality Approach", *Economic Modelling*, 2014, Sayı: 37, 389.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)$$

$N \rightarrow \infty$ ve T 'nin tatmin edici düzeyde büyük olduğu durum için, boş hipotez yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eder, $CD \sim N(0,1)$ dağılımına uyar. Boş hipotezin geçerli olmadığı kabulü olursa, birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı kararı verilir.⁸⁰

Tablo 3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları, 2005-2018

CD TESTİ		
	CD Test	P Value
lnTFP	167.57	0.0000
GDP	156.70	0.0000
Labor	20.29	0.0000
GGFCEG	39.57	0.0000
Inflation	73.01	0.0000
IGE	280.92	0.0000
Institutional	21.97	0.0000
MODELDE YATAY KESİT BAĞIMLILIĞI		
Pesaran's cross sectional independence	7.565	0.0000

Tablo 3.3'den elde edilen bulgulara göre, değişkenler gerek tek tek incelenmesi, gerekse modelde bir bütün olarak irdelenmesi sonucunda, H_0 hipotezi olan, modelde yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Dolayısıyla, ülkelerde yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Ülkelerden birinde meydana gelen bir şokun, diğer ülkeler üzerinde de etkili olduğu anlamına gelen analiz sonucu, ele alınan veri seti göz önünde bulundurulduğunda beklentileri karşılamaktadır.

Bundan sonraki aşamaya geçilirken, alışlagelmiş birim kök testleri ve oradan elde edilen sonuçlarla ilerlenecek aşamalar açısından değerlendirildiğinde, veri setinin 14 yıllık zaman boyutuna karşın, 117 ülke ile birim boyutunun çok daha yüksek olması sebebiyle, birim kök testlerinin işaret ettiği ARDL sürecine, zaman boyutundaki yetersizlik dolayısıyla girilememiştir. Ayrıca, zaman uzunluğu aynı şekilde yetersiz olduğundan, heterojen panel sınamalarına da başvurulamamıştır.

⁸⁰ M. Hashem Pesaran, "General Diagnostic Test for Cross Section Dependence in Panels", *Discussion Paper Series*, 2004, No: 1240, 4-6.

Dolayısıyla, bir sonraki aşamada modelin anlamlılığını sınamak adına F ve LR testleri ile analize devam edilmiştir. Bunlar, klasik modelin test edilmesi amacıyla kullanılan testlerdir. F testinin yapılmasındaki amaç, veri setinin birimlere göre değişkenliğini sınamaktır. Veri seti her bir birim için aynı kalıyorsa, yani değişmiyorsa, klasik modelin münasip olacağı ifade edilir. Kısıtlı ve kısıtsız model olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Kısıtsız model verilerin birimlere göre değişkenlik gösterdiği varsayımını ifade ederken, kısıtsız model ise, verilerin birimlere göre değişmediği varsayımını kabul etmektedir. $H_0: \beta_i = \beta$ şeklinde ifade edilip, kabul edilmesi halinde modelin havuzlanmış olduğu kabul edilerek, klasik modele uygun olduğu ifade edilmektedir. LR (Olabilirlik Oranı) testi ise, klasik modelin tesadüfi etkiler modeli ile kıyaslanarak sınanabilmesi amacıyla kullanılmaktadır. H_0 : Klasik model doğrudur şeklindedir. Hipotezin kabul edilmemesi durumunda, modelin birim etki, zaman etki ya da her ikisini aynı anda içerdiği, dolayısıyla klasik modelin kullanılamayacağı anlamını taşımaktadır.⁸¹ Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.4. Klasik Modelin Geçerliliğinin Sınanması Test Sonuçları, 2005-2018

LR TESTİ	
LR Test (birim)	6735.29
Prob (birim)	0.0000
LR Test (zaman)	0.00
Prob (zaman)	1.0000
F TESTİ	
F Test	1467.09
Prob	0.0000

Tablo 4'te de görüldüğü üzere LR testi hem zaman hem de birim etkiler açısından ayrı ayrı test edildiğinde, modelde %5 anlamlılık düzeyinde birim etkilerin var olduğu, zaman etkilerin ise görülmediği tespit edilmiştir. Modelde zaman ya da birim etkilerden herhangi birinin dahi var olması halinde H_0 hipotezi reddedilerek, modelin klasik model yapısına uygun olmadığı ifade edilmekteydi. Tablodan elde edilen sonuçlar da birim etkilerin var olması sebebiyle, H_0 hipotezini reddederek, klasik modelin geçerli olmadığını ifade etmektedir. Aynı şekilde F testi sonuçlarını değerlendirdiğimizde, %5 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani, modelde birim etkilerin var olduğu

⁸¹ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi, İstanbul 2018, 168-173.

tespit edilmektedir. Dolayısıyla, sonuçlar LR testi ile uyumlu bir şekilde, modelde birim etkilerin varlığını doğrulamaktadır.

Modelde birim etkilerin varlığının tespit edilmesinden sonra, bir sonraki aşama olarak, modelde sabit etkilerin mi yoksa rassal etkilerin mi geçerli olduğunu tespit etmek belirlenmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için de Hausman testinden faydalanılmıştır. Gerekçesi ise, havuzlanmış (klasik) modelin kullanılmadığı durumlar için model tahminini sabit etkiler (fixed effects) ya da tesadüfi etkiler (random effects) tahmincileri ile yapılabilmesidir. Sabit etkiler modeli, sabit terimin her bir yatay kesit biriminde değişikliğe sebep olacağını varsaymaktadır. Bu sebeple de yatay kesitlerde meydana gelen farklılıkların sabit terimde oluşan farklılıklarla açıklanabileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, sabit terimin bağımsız değişkenlerle korelasyon içermesi herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Rassal etkiler modelinde ise, tam aksi bir beklenti söz konusudur. Sabit terimler tamamen tesadüfi bir şekilde seçildiklerinden, bağımsız değişkenlerle herhangi bir korelasyon ilişkisine girmemeleri beklenmektedir.⁸² Bu noktada, Hausman testi de bize modelin sabit etkilerle mi yoksa tesadüfi etkilerle mi daha etkin bir şekilde tahmin edilebileceğini göstermektedir. H_0 hipotezi: Modelde açıklayıcı değişkenler ve birim (zaman) etkilerin korelasyonlu olmadığı kabulünü yapmaktadır. Yukarıda yapılan F ve LR testi sonuçları modelde birim etkilerin olduğunu göstermişti. Dolayısıyla tek yönlü model için Hausman testi yapılmıştır. Tablo 3.5'te Hausman testine ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 3.5. Tek Yönlü Model İçin Hausman Testi Sonuçları, 2005-2018

HAUSMAN SİGMAMORE TESTİ	
Chi Square	40.76
Prob	0.0000

Tablo sonucu dikkate alındığında, probability değerinin %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezini reddettiği görülmektedir. Yani, açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon olmadığı anlamını taşımaktadır. Bu durumda da sabit etkiler modeli ile yapılan tahminlerin daha etkin olacağı sonucu çıkmaktadır.

⁸² Jeffrey M. Wooldridge, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, MIT Press, Cambridge 2001, 266-267.

Analizin bir sonraki aşamasında, modelde değişen varyans (heteroskedasite) sorununun olup olmadığı incelenecektir. Heteroskedasite sorunu çoğunlukla zaman serisi verilerinden ziyade, yatay kesit verilerle çalışma yapıldığı zaman görülen bir problemidir. Modifiye edilmiş Wald testi ile ölçülebilmektedir. H_0 hipotezi: varyansların birimlere göre homoskedastik olduğu şeklindedir. Bu testin avantajlı olduğu noktalardan biri de normal dağılım varsayımı geçerli olmadığı durumlarda da kullanılabilir olmasıdır.⁸³ Test sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Modifiye Edilmiş Wald Testi Sonuçları, 2005-2018

MODİFİYE EDİLMİŞ WALD TESTİ	
Chi Square	49892.20
Prob	0.0000

Tablo sonucuna göre, %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği, yani varyansların birimlere göre heteroskedastik olduğu anlaşılmıştır.

Bir sonraki aşamada da modelde otokorelasyon sorununun varlığı sınanacaktır. Bunun için Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi ve Durbin Watson Testi kullanılmıştır.

$H_0: \rho = 0$, yani otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir kabulü vardır. Katsayı 2'den küçük olması durumunda otokorelasyon sorununun varlığına işaret edilmektedir. Analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.7. Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez Test Sonuçları, 2005-2018

BALTAGI-WU LBI TESTİ	
Durbin-Watson	0.38208191
Baltagi-Wu LBI	0.64215013

Tablo 3.7'de hem Durbin Watson test sonucu hem de Baltagi-Wu LBI testi sonucuna göre katsayıların 2'den küçük olması sebebiyle modelde otokorelasyon sorununun var olduğu tespit edilmiştir.

Buraya kadar olan aşamaları genel olarak toparlayacak olursak, modelde birim etkilerin olduğu tespit edildi ve peşi sıra yapılan Hausman testi ile sabit etkiler modelinin geçerli olduğu görüldü. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerinde yatay kesit

⁸³ Tatoğlu, 220-221.

bağımlılığının mevcudiyeti fark edildi. Aynı zamanda, modelde heteroskedasite sorunu ve otokorelasyonun varlığı da tespit edilince süreç otomatik olarak heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı durumunda kullanılan dirençli tahmincileri kullanmaya sevk etmiştir.

Bu sorunların varlığı durumunda etkin tahmin sonuçları veren Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (EGEKK) yöntemine başvurarak, Driscoll ve Kraay Tahmincisi ile model nihai olarak analize tabi tutulmuştur. Yatay kesit boyutu büyük olunca tutarlılığı zayıf olan, yalnızca zaman boyutunun büyük olması halinde tutarlı tahmin sonuçları veren Parks-Kmenta ya da PCSE tahmincilerine ilave bir seçenek olarak Driscoll-Kraay tahmincisi geliştirilmiştir. Bu tahminci (Driscoll-Kraay), zaman boyutu (T) ve yatay kesit boyutu (N) büyük olduğu durumlarda dahi tutarlı sonuçlar elde edilebilmesine imkân tanımaktadır.⁸⁴ Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablo 3.8’de gösterilmektedir.

Tablo 3.8. Driscoll ve Kraay Tahmincisi Test Sonuçları, 2005-2018

DRİSCOLL-KRAAY TAHMİNCİSİ			
Logtfpemp	Coefficient	T	Prob
GDP	0.0000134	3.10	0.008
Labor	-0.0091203	-7.19	0.000
GGFCEG	-0.0076379	-3.29	0.006
Inflation	-0.0014919	-2.44	0.030
IGE	2.823604	12.88	0.000
Institutional	0.0068748	3.11	0.008
constant	-1.955273	-10.60	0.000

Tablo 3.8’den elde edilen sonuçları ister t değerleri ile |2| kuralını kullanarak ister de probability değerleri ile %5 anlamlılık düzeyini baz alarak açıklanabilmektedir. Hem mutlak değer bakımından ikiden büyük olduğu için, hem de probability değerleri itibariyle %5’ten küçük olduğu için, ilk bakışta model sonuçlarının anlamlı olduğu ifade edilebilmektedir.

⁸⁴ Tatoğlu, 276.

3.5. ANALİZİN SONUÇLARI

Kat sayılar itibariyle kendi özelinde değerlendirmek istersek, GDP ile Toplam Faktör Verimliliği (TFV) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. GDP’de meydana gelen bir birimlik artış, Toplam Faktör Verimliliğini %0.00134 birim artırmaktadır. Elde edilen sonuç beklentileri karşılamaktadır. Literatürde de GDP ile TFV arasında genel olarak, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu ifade edilmektedir. Bu sonucu destekleyen çalışmalardan birine örnek verilecek olunursa, Baier vd. (2006) yaptıkları çalışmada, 145 ülkeyi ele alarak, çalışan başına GDP ile TFV arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 145 ülkeden 23 tanesinin veri seti 100 yılın üzerindedir. Varyasyon analizi ile inceledikleri modelin analiz sonucuna göre, çalışan başına GDP artışının %14’lük kısmının TFV’deki artıştan kaynaklandığını ifade etmektedirler.⁸⁵

TFV ile iş gücü arasındaki ilişki incelendiğinde ise, negatif ve anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. İş gücünde meydana gelen bir birimlik artış, TFV üzerinde %0.91203 birimlik bir azalışa sebep olmaktadır. Modeldeki ilişkinin pozitif olması beklenmekteydi. Fakat heterojen bir ülke grubu ile çalışılması sebebiyle ülkelerdeki gelişmişlik düzeyleri, kullanılan iş gücünün verimliliği, iş hayatındaki gizli işsizlerin sayısı, nitelikli iş gücünden yeterince faydalanılamaması ya da nitelikli iş gücüne sahip olunamaması vb. gibi sebeplerden ötürü elde edilen negatif katsayı abese kaçmamaktadır.

Genel kamu nihai tüketim harcamaları (GGFCEG) ile TFV arasındaki ilişkiyi irdelendiğinde, negatif ve anlamlı bir ilişkinin mevcudiyetine rastlanılmıştır. GGFCEG’de meydana gelen bir birimlik artışın, TFV üzerinde %0.76379 birimlik azalışa sebebiyet verdiği görülmektedir. Literatürde kamu harcamalarına karşı olan bakış açısı Adam Smith’den beri tartışılmaktadır. Smith ve temsilciliğini yaptığı Klasik Ekole göre, kamu ekonomide sadece sosyal ve güvenlik ihtiyaçlarını giderme amacıyla bulunmalı, bunun dışındaki ekonomik faaliyetlere kesinlikle karışmamalıdır. Çünkü devlet ekonomik performansın bozulmasındaki başrol oyuncusudur. Gerek güttüğü oy alma kaygısı, gerek de çıkarları doğrultusunda adım atma isteği, devletin ekonomiden uzak durması için yeterince iyi olan sebepler olarak görülmüştür. Bu ekolün görüşleri, 1929

⁸⁵ Scott L. Baier, Gerald P. Dwyer Jr., Robert Tamura, “How Important Are Capital And Total Factor Productivity for Economic Growth”, *Economic Inquiry*, 2006, Sayı: 44, 23-49.

yılındaki “Büyük Buhran” ile sorgulanmaya başlanmıştır. Keynes ve oluşturduğu Keynesyen Ekol bu sefer, kamunun o kadar kötü olmadığını, kriz dönemlerinde yaptığı harcamaların ekonomik performans üzerinde olumlu gelişmelere sebebiyet vereceğini “Çarpan Mekanizması” ile açıklamıştır. 1970’de yaşanan stagflasyon, tekrardan kamunun ekonomideki ağırlığının minimum tutulması gerekliliğini ortaya atmıştır. Dolayısıyla, kamu harcamalarının geçmişine kısaca göz attığımızda elde edilen katsayının anlamsız olmadığı anlaşılmaktadır. Uzay (2002) çalışmasında da belirtmiştir: Türkiye’de 1971-1999 dönemlerinde kamu harcamaları ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir.⁸⁶ Literatürdeki diğer çalışmalar da katsayının işaretinin ülkenin gelişmişlik düzeyine göre değişkenlik gösterebileceğini ifade etmektedir.

Enflasyon ile TFCV arasındaki ilişkiyi irdelediğimizde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Enflasyon (Inflation)’da meydana gelen bir birimlik artış TFCV’yi %0.14919 birim azalttığı görülmüştür. Enflasyon kavramı genel olarak ele alındığında da ekonomik performans üzerinde bozucu bir etkisi olduğu bilinmektedir. Kavram olarak da fiyatlar genel düzeyinde süreklilik belirten bir artışı ifade etmesi gerekçesiyle de olumsuz bir kavram olduğu görülmektedir. Gerek maliyet enflasyonu kanalıyla, gerekse de tüketici enflasyonu kanalıyla, ekonomik performansın bozulmasına sebebiyet doğurduğundan, toplam faktör verimliliği açısından irdelendiğinde de bozucu bir etki yaratması beklendiğinden, elde edilen sonuçlar anlamlılık ifade etmektedir. Akinlo ve Adejumo (2016) yaptıkları çalışmalarında, 1970-2009 dönemlerinde Nijerya ekonomisi için TFCV belirleyicilerini incelemişler ve belirleyici değişkenlerden biri olarak da enflasyonu irdemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre, enflasyon ve TFCV arasında uzun dönemli negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.⁸⁷

İnsani Gelişmişlik Endeksi (IGE) ile TFCV arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığına denk gelinmektedir. İnsani Gelişmişlik Endeksinde meydana gelen bir birimlik artış TFCV üzerinde %282,3604 birimlik bir artışa sebebiyet verdiği görülmektedir. Literatür taraması yapılırken, TFCV ile İnsani Gelişme Endeksi arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmaya denk gelinmemiştir. Dolayısıyla bu kapsamda, ele alınan çalışmanın özgün değerini ortaya koyan değişken olarak, bu endeks değeri ile TFCV

⁸⁶ Nisfet Uzay, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı: 19, 169.

⁸⁷ Anthony Enisan Akinlo, Oluwabunmi Opeyemi Adejumo, “Determinants of Total Factor Productivity Growth in Nigeria, 1970-2009”, *Global Business Review*, Sayı: 2, 2016, 262.

arasındaki ilişki olduğu ifade edilebilir. Bu değişkeni modele koyarken beklenti, ülkelerin Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi üzerinde İnsani Gelişmişlik Endeks değerlerinin pozitif ve anlamlı bir katkı sağlaması yönündeydi ki elde edilen bulgular da beklentileri karşılar nitelikte olmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken, eğitimde geçen-geçmesi beklenen süreyi, doğumdaki yaşam beklentilerini ve satın alma gücü paritesine göre baz alınan milli geliri kullanmaktadır. İlk yayınlanma tarihi 1993 yılındadır. Pakistan uyruklu ekonomist Mahbub Ul Haq tarafından oluşturulan endeks, BM (Birleşmiş Milletler) Gelişme Programı vasıtasıyla yıllık Gelişme Raporu'nda sunulmaktadır.⁸⁸ Daha önce de bahsedildiği üzere, endeksi modele dâhil etmeden önce, oluşacak çoklu doğrusal bağlantıyı bir nebze dahi olsun azaltabilme güdüsüyle, gelir kalemini modelden dışlayarak, yeniden ortalama alma yoluyla hesaplayıp, modele ilave edilmişti. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yansıtılmasında etkin bir rol oynayan endeks değerleri, Toplam Faktör Verimliliğinin belirlenmesi noktasında da aktif bir rol oynayacağı düşünüldüğünden modelde olması gerektiği düşünülerek, analize tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar itibarıyla de modeldeki anlamlılığı görülmüştür.

Son olarak ele alınan değişkenlerden olan, Heritage Foundation tarafından yayınlanan Ekonomik Özgürlükler İndeksinin ortalama değerlerini ifade eden Institutional (Kurumsal) değişkeni ile Toplam Faktör Verimliliği arasındaki ilişki gözlemlendiğinde, aralarında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanılmıştır. Institutional değişkeninde meydana gelen bir birimlik artışın Toplam Faktör Verimliliği değişkeninde %0.68748 birimlik bir artışa yol açtığı gözlemlenmiştir. Toplam Faktör Verimliliğinin “kurumsal göstergeler” itibarıyla irdelendiği çalışmada, elde edilen bulguların, çalışmanın yapılma amacını destekler şekilde sonuçlar verdiği ifade edilebilir.

⁸⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsani_Geli%C5%9Fme_Endeksi (Erişim Tarihi: 12.05.2021)

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik büyümeleri Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda da tanımlandığı şekilde basitçe, kullanılan emek miktarı, sermaye miktarı ve teknoloji ile ilişkilidir. Bu üç faktörde meydana gelen artışlar üretimin artmasına sebep olur. Toplam Faktör Verimliliği kavramı tam da bu noktada, üretimde yaşanan artışların emek ve sermaye ile ilişkilendirilemediği kısım olarak ifade edilmektedir. Toplam Faktör Verimliliği ülkelerin sürdürülebilir ve kalıcı bir büyüme süreci geçirebilmeleri açısından önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın ekonomik performans üzerinde bu kadar etkili olmasına sebep olan en önemli kaynaklarından biri teknoloji ile besleniyor olmasıdır.

Gelişmiş ekonomilerin ortak özelliklerinden biri de teknoloji üretebilme ve en etkin şekilde kullanabilme becerileridir. Bu ekonomiler, becerileri neticesinde de üretim süreçlerini ve bu süreçlerde ihtiyaç duydukları kaynaklarını en verimli şekilde kullanabilmektedirler. Dolayısıyla büyüme süreçleri, sürdürülebilir bir şekilde devam etmektedir. Sürekli inovasyon ve AR-GE'ye yatırım yapmaları, yeni teknolojiler geliştirmeleri, eğitime yatırım yapmaları, gerekli altyapı yatırımlarını gerçekleştirmeleri vb. gibi Toplam Faktör Verimliliği artışı üzerinde etkili olan alanlara yatırım yapılması bu ekonomilerin büyümelerinin yanı sıra kalkınmalarına da katkı sağlamaktadır.

Dolayısıyla Toplam Faktör Verimliliği kavramı, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında tetikleyici rolü olan önemli faktörlerden biridir. Ekonomik performans üzerinde etkisinin inkâr edilemez olduğu bir diğer alan ise, ülkelerin sahip olduğu kurumların etkinliğidir. Bu noktada kurumsal iktisat kavramı ile karşılaşılmaktadır. Kurumsal iktisat süreci “Eski Kurumsal İktisat” ve “Yeni Kurumsal İktisat” olarak iki boyutta incelenmiştir.

Eski Kurumsal İktisat olarak da adlandırılan süreç, ilk olarak Amerika’da gündeme gelmiştir. Ülkedeki insanlar adaletsiz gelir dağılımı yüzünden yaşam kalitelerinde kötüleşme yaşamışlar ve sosyal güvence imkânlarından mahrum bırakılmışlardır. Ülkede artan vergi yükü ve yolsuzluklar sebebiyle ekonomik düzene olan güven yıkılmıştır. Sorunların çözülmesi noktasında da devlet kontrolü ve reformlara imkân veren yeni bir düzene ihtiyaç duymuşlardır ve kurumsal iktisat kavramı ya da diğer adıyla “Eski

Kurumsal İktisat” kavramı gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası popülaritesini yitirmiştir.

Daha sonra “Yeni Kurumsal İktisat” adıyla tekrar gündeme gelmiştir. Popülaritesini yitirmesinde hatırı sayılır etkisi olan Neo-Klasik iktisatçılar, bu sefer akımın yeniden ortaya çıkmasında rol oynamışlardır. Başlangıçta ekonomi bilimini tamamen sayısal bilimlere dayandıran ekolün savunucuları, bir süre sonra kullandıkları modellerinde sosyal değişkenlerin eksikliğini hissetmeye başlamışlar ve bu noktada da kavramın yeniden gündeme gelmesine katkı sağlamışlardır. Ayres, Commons, Hodgson, North gibi isimler kavramın gelişmesinde önemli katkılar sunmuşlardır.

Süreç içerisinde gelişen kavram sayesinde ülkelerin ekonomik performansları da gelişmeye başlamıştır. Özellikle ekonomik büyüme ile kurumsal iktisat ilişkisi literatürde bolca çalışılmıştır. Toplam Faktör Verimliliğine olan katkısı ise son birkaç yıldır ele alınmaktadır. Bir ülke sahip olduğu kurumların gelişmesi için ne kadar çaba gösterirse, büyüme ve kalkınma performansına er ya da geç yansıtacaktır. Yolsuzluğun önlendiği ya da en düşük seviyeye çekildiği, sözleşme haklarının korunduğu, yargı sisteminin etkin işlediği, eğitim kurumunun geliştirildiği ve mevcut şartların iyileştirildiği, mülkiyet haklarının korunduğu, bu ve buna benzer birçok kurumsal düzenlemenin yapıldığı bir ekonomide, insanlar güven içerisinde yaşama fırsatı bulurlar. Bu noktada, kendilerini geliştirmeye odaklanabilirler. Bir arada yaşadıkları toplumda, kırmızı çizgileri geçmedikleri sürece, kendi sınırları içerisinde özgürlüğüne sahip olan bireyler, haklarının korunduğu ve serbestçe bilim üretebildikleri bir ortama kavuşabilirler. Bu durumda verimlilikleri artar ve ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlarlar. Ya da bir işle ilgili sözleşme yaptıklarında, mevcut sözleşme sayesinde geleceğe dair belirsizlikleri minimize ederek, işlerini güvenle gerçekleştirebilirler veya firma kurumu sayesinde, firmaların tek başına daha maliyetli üretecekleri ürünleri bir araya gelerek daha verimli bir şekilde üretme fırsatı elde edebilirler. Teknoloji ise Toplam Faktör Verimliliği için tetikleyici bir güç olduğu gibi, kurumlar üzerinde de etkilidir. Kurumların etkinliğini sürdürebilmesi için teknolojik gelişmeleri takip etmesi zorunludur. Bu ve buna benzeyen örnekleri çoğaltmak mümkün. Dolayısıyla bir ülke ekonomisinin etkin işleyen kurumlara sahip olması Toplam Faktör Verimliliğini artırabilmesi noktasında çok önemlidir.

Yapılan çalışmada, Toplam Faktör Verimliliği ve Kurumsal İktisat ilişkisi ele alınmıştır. Panel veri modeli kullanılarak analiz yapılmıştır. Bu model sayesinde birden fazla ülkeyi ele alarak inceleme şansı elde edilmiştir. 2005-2018 yıllarını kapsayan, içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı 117 ülke kullanılarak, kurumsal iktisat göstergelerinin Toplam Faktör Verimliliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sürdürülen analiz nihayetinde, GSYİH ile TFV arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Gayri safi nihai kamu tüketim harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkinin ise negatif ve anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçların Toplam Faktör Verimliliği literatürüyle uyumlu şekilde olduğu tespit edilmiştir. İş gücü değişkeni ile TFV arasındaki ilişkiye bakıldığında, yine aynı şekilde negatif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modeli kurarken pozitif bir ilişki elde edileceği beklentisi bulunmaktaydı, lakin elde edilen sonuç beklentinin aksine tespit edilmiştir. Fakat analizin heterojen bir ülke grubuyla sürdürülmüş olması sebebiyle, çıkan sonucun aykırı olduğu düşünülmemektedir. Ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar, iş gücü verimliliğinde oluşan farklar, ülkelerin istihdam ettikleri nitelikli iş gücünün azlığından ya da hiç sahip olamamalarından, iş gücünde kullanılan gizli işsizlerin fazlalığından gibi birçok sebep katsayının negatif olmasını açıklayabilir. Çalışmanın asıl yapılma amacını taşıyan kurumsal göstergelerle TFV arasındaki ilişki incelendiğinde ise, hem İnsani Gelişmişlik Endeksi hem de Heritage Foundation'dan alınan ekonomik özgürlükler indekslerinin ortalama değerlerini temsil eden Institutional değişkeni ile Toplam Faktör Verimliliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Toplam Faktör Verimliliği üzerinde İnsani Gelişmişlik Endeksinin etkisi Institutional değişkeninin etkisinden daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla heterojen bir ülke grubuyla çalışıldığında, eğitim ve sağlık harcamalarına yapılan yatırımın, ülkelerin Toplam Faktör Verimliliklerine olan etkisinin daha fazla olduğu söylenilebilir. Bir ülkenin gelişmesi noktasında, nitelikli iş gücü ve iş gücünde çalıştırılabilecek sağlıklı bireylerin olması ülkenin hem verimlilik hem de büyüme ve kalkınma performansına son derece önemli katkı sağlamaktadır. Ülkelerin teknoloji üretebilir ülke konumuna ulaşması için iyi eğitilen, teknolojiyi kullanabilen, nitelikli iş gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin kalkınmasını gerçekleştirebilme noktasında en önemli ayaklardan biri de eğitimidir. Çalışmanın özgün değerini ortaya koyan İGE değişkeni ile TFV arasındaki

ilişkinin analiz sonucunda da beklentileri karşılar şekilde sonuçlanması, TFV artışı için göz ardı edilmemesi gereken bir kurumsal gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışma çok fazla ülke barındırmasına rağmen, sınırlı bir dönem aralığında analize tabi tutulduğu için, bir takım testlerin kullanılmasına müsaade edememiştir. Çalışmada kurumsal göstergelerin TFV üzerine etkisini genel itibari ile değerlendirebilmek için, ülke sayısı, verisine ulaşılabilen her ülkeyi içermektedir. Fakat kullanılan ülke sayısı arttıkça incelenen dönem aralığı kısalma durumunda kalmıştır. Bu kapsamda uygulanacak birim kök testleri ve ARDL sürecine gidilemediği için, dirençli tahmincilerle analiz sürdürölmek zorunda kalmıştır. Gelecekte bu eksikliklerin giderilebilmesi adına, ülke grubunu daha homojen ve kısıtlı tutup, incelenen dönem aralığını uzatarak, daha detaylı testlerle konu incelemeye tabi tutulabilir. Ayrıca modelde kullanılan değişkenler de hem TFV hem de kurumsal göstergeler kapsamında geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdychiev, A., Jirasavetakul, La-Bhus F., Jonelis, A., Leigh, L., Moheeput, A., Parulian, F., Stepanyan, A., Mama, A. T., “Increasing Productivity Growth in Middle Income Countries”, *IMF Working paper*, No:2, 2015, 3-4.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., “Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth”, *Nber Working Paper*, No: 10481, 2005, 405-407.
- Acemoğlu, D., Robinson, J., “The Role of Institutions in Growth and Development”, *Review of Economics and Institutions*, Sayı: 2, 2010, 28-29.
- Akçay, S., “Corruption and Human Development”, *Cato Journal*, Sayı: 26, 2006, 29-46.
- Akinlo, A. E., Adejumo, O. O., “Determinants of Total Factor Productivity Growth in Nigeria, 1970-2009”, *Global Business Review*, Sayı: 2, 2016, 257-270.
- Alexiou, C., Vogiazas, S., Solovev, N., “Economic Growth and Quality of Institutions in 27 Postsocialist Economies”, *Journal of Economic Studies*, Sayı: 4, 2020, 778-781.
- Ar, İ. M., “Türkiye’deki Havalimanlarının Etkinliklerindeki Değişimin İncelenmesi: 2007-2011 Dönemi İçin Malmquist-TFV Endeksi Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3-4, 2012, 143-156
- Artan, S., Hayaloğlu, P., “Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, Sayı 2, 2014, 355-361.
- Artan, S., Hayaloğlu, P., Demirel, S. K., “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Kesimi Büyüklüğü, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 3, 2017, 7-8.
- Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons, Ltd, West Sessux, 2005.
- Baier, S. L., Dwyer Jr. G. P., Tamura, R., “How Important Are Capital And Total Factor Productivity for Economic Growth”, *Economic Inquiry*, Sayı: 44, 2006, 23-49.
- Balcerzak, A. P., Pietrzak, M. C., “Quality of Institutions and Total Factor Productivity in the European Union”, *Statistics in Transition New Series*, Sayı: 3, 2016, 505-511.

- Baltagi, B. H., Egger, P.H., Kesina, M., “Sources of Productivity Spillovers: Panel Data Evidence from China”, *CESIFO Working Paper*, No.4812, 2014, 19.
- Bolen, J. B., Sobel, R. S., “Does Balance Among Areas of Institutional Quality Matter for Economic Growth?”, *Southern Economic Journal*, Sayı: 4, 2020,1426-1440.
- Commons, J. R., “Institutional Economic”, *Selected Essays*, Sayı 2, 1931, 429-430’dan aktaran; Ekin Güneş Saygılı, *Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: İskandinav Ülkeleri Üzerine Ampirik Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Çetin, A. B., “İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırılması”, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, Sayı: 2, 2019, 11-24.
- Dura, Y. C., *Kurumsal İktisat Yaklaşımları Bağlamında Kurumsal Yapı-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori ve Uygulama*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2018.
- Dura, Y. C., Yenilmez, F., Meçik, O., *Kurumsal İktisadın Tarihsel, Kavramsal ve Metodolojik Bir Değerlendirmesi*, 2019, 610, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/331520257> (Erişim Tarihi: 27.2.2021).
- Era Dabla-Norris, Ho, G., Kyobe, A., “Structural Reforms and Productivity Growth in Emerging Market and Developing Economies”, *IMF Working Paper*, No. 15, 2016, 20.
- Erdoğan, S., *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2016.
- Fadiran, D., Akanbi, O. A., “Institutions and other Determinants of Total Factor Productivity in Sub-Saharan Africa”, *Ersa Working Paper*, No: 714, 2017, 8-17.
- Fettahoğlu, S. D., “Verimlilik Bilinci ve Kültürünün İşlevselliği, Değişime Katkısı”, *Verimlilik Dergisi*, Sayı 3, 2005, 27.

- Fraser, I., “The Cobb-Douglas Production Function: An Antipodean Defence?”, *Economic Issues*, Sayı 7, 2002, 39-57.
- Furubotn, E. G., Richter, R., *Institutions and Economic Theory*, University of Michigan Press, 2014, 80-81’den aktaran; Hüseyin Özalp, *Kurumsal İktisat, Teknoloji ve Ekonomik Performans*, Efil Yayınevi, Ankara 2020.
- Hacıbebekoğlu, H. C., “Türkiye’nin Son Çeyrek Yüzyılının Büyüme Muhasebesi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 37, 2019, 49-59.
- Haider, F., Kunst, R., Wirl, F., “Total Factor Productivity, It’s Components and Drivers”, *Empirica*, 2020, 17.
- Hodgson, G. M., “The Approach of Institutional Economics”, *Journal of Economic Literature*, 1998, Sayı: 36, 249-253’den aktaran Yahya Can Dura, Füsun Yenilmez, Oytun Meçik, Kurumsal İktisadın Tarihsel, Kavramsal ve Metodolojik Bir Değerlendirmesi, 2019, 610, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/331520257> (Erişim Tarihi: 27.2.2021).
- Hodgson, G. M., “What Are Institutions”, *Journal of Economic Issues*, Sayı 1, 2006, 1-22.
- Isaksson, A., “Determinants of Total Factor Productivity: A Literature Review”, *Staff Working Paper*, No: 2, 2007, 1-80.
- Kaplan, E. A., *Yeni Kurumsal Politik İktisat: Ampirik Bir İnceleme*, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.
- Kaynak, M., *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014.
- Keşap, D., *Kurumsal Yapı ve Yeniliklerin İktisadi Büyümeye Etkilerinin Analizi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2019.
- Kherallah, M., Kirsten, J., “The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries”, *MSSD Discussion Paper*, No: 41, 2001, 2.

- Klein, P. G., *New Institutional Economics*, 1998, 1, (Çevrimiçi)
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=115811 (Erişim Tarihi: 28.2.2021).
- Kouamè, W. A., Sampawende J., Tapsoba, A., “Structural Reforms and Firms’ Productivity: Evidence from Developing Countries”, No. 63, 2018, 1-27.
- Marcos, Á. D., Michaela, A., Valentina, M., Carlos, T. M., *JRC Technical Report: Corruption Perceptions Index 2017 Statistical Assessment*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2018.
- Marshall, M. G., Gurr, T. R., Jagers, K., “Polity IV Project: Dataset Users’ Manual”, *Center for Systematic Peace*, 2017, 13-14.
- Menyah, K., Nazlioglu, S., Yemane Wolde-Rafael, “Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from A Panel causality Approach”, *Economic Modelling*, Sayı: 37, 2014, 386-394.
- Metcalf, J. S., “Technology and Economic Theory”, *Cambridge Journal of Economics*, Sayı: 34, 2010, 153-155.
- Nedić, V., Despotović, D., Cvetanović, S., Djukić, T., Petrović, D., “Institutional Reforms for Economic Growth in the Western Balkan Countries”, *Journal of Policy Modeling*, Sayı: 42, 2020, 947-952.
- Ngo, M. N., Nguyen, L. N., “Economic Growth, Total Factor Productivity, and Institution Quality in Low-Middle Income Countries in Asia”, *Jurnal of Asian Finance, Economics and Business*, Sayı: 7, 2020, 254-260.
- North, D. C., “The New Institutional Economics”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Sayı: 142, 1986, 230.
- North, D. C., *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 47.
- Oyeranti, G. A., “Concept and Measurement of Productivity”, 2000, 17, (Çevrimiçi)
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=E6560CEE950EA7B54090A16AD82CE2BC?doi=10.1.1.511.9388&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

- Özveren, E., *Kurumsal İktisat*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- Parada, J. J., “Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting the Bridges (or the Divide)”, *Oeconomicus*, 2002, Sayı 6, 43-59.
- Pesaran, M. H., “General Diagnostic Test for Cross Section Dependence in Panels”, *Discussion Paper Series*, No: 1240, 2004, 4-6.
- Pipitone, V., Seta, L., “A New Proposal to Model the Relationships between Total Factor Productivity, Institutions and Accumulation”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, Sayı: 4, 2017, 351-355.
- Quijada, A., “Institutional Quality and Total Factor Productivity in Latin America and the Caribbean: Exploring the Unobservable through Factor Analysis”, *Ensayos Sobre Política Económica*, Sayı 53, 2006, 89-108.
- Rodrik, D., “Institution for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them”, *Nber Working Paper Series*, No: 7540, 2000, 2.
- Rutherford, M., “Institutional Economics: Then and Now”, *Journal of Economic Perspectives*, Sayı 3, 2001, 173-189.
- Samuels, W. J., “Technology Vis-à- Vis Institutions in the JEI: A Suggested Interpretation”, *Journal of Economic Issues*, 1977, Sayı 11, 884’den aktaran; Hüseyin Özalp, *Kurumsal İktisat, Teknoloji ve Ekonomik Performans*, Efil Yayınevi, Ankara 2020, 108-109
- Sarı, Z., *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.
- Savaş, V. S., *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, 658-659’dan aktaran; Esra Güler, “Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 1, 2012, 52-68.
- Saygılı, E. G., *Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: İskandinav Ülkeleri Üzerine Ampirik Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

- Schmoller, G., *Principes D'economie Politique*, Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre, Paris, 1905, 149-156'dan aktaran; Bernard Chavance, *Kurumsal İktisat*, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- Solow, R. M., "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Sayı. 70/1, 1956, 65-94.
- Şıklar, E. İ., "Türkiye İçin Divisia Parasal İndekslerin Oluşturulması ve Para Talebinde Kullanımı", *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1-2, 1994, 135-161.
- Tatoğlu, F. Y., *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi, İstanbul 2018.
- Tekin, Ü. S., *Bazı Makroekonomik Göstergelerle Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2019.
- Uğur, M., "Kurumsal Kalite ve Ekonomik Performans: İktisadın (Yeniden) Siyasallaşması mı?", *İktisat ve Toplum Dergisi*, Cilt: 1, 2011, 36-41.
- Uzay, N., "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, 2002, 151-172.
- Wallis, J. J., "The New Institutional Approach to Economic History", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Sayı: 145, 1989, 98-112.
- Veblen, T., *The Theory of Leisure Class*, 1899'dan aktaran; Malcolm Rutherford, "Institutional Economics: Then and Now", *Journal of Economic Perspectives*, Sayı 3, 2001, 174.
- Wooldridge, J. M., *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, MIT Press, Cambridge 2001.
- Yalçinkaya, Ö., Hüseyini, İ., Çelik, A. K., "The Impact of Total Factor Productivity on Economic Growth for Developed and Emerging Countries: A Second-generation Panel Data Analysis", *The Journal of Applied Economic Research*, Sayı: 11, 2017, 404-417.

- Yalçinkaya, Ö., Yazgan, Ş., “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama (1996-2014)”, *Business Economics Research Journal*, Sayı: 4, 2016, 36-45.
- Yamak, T., “Kurumsal Kalite Faktörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Körfez Ülkeleri Örneği”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2017, 74-76.
- Yolal, M., Anavatan, A., “Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumların Önemi: Panel Veri Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 632, 2017, 47-51.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://databank.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 10.03.2021)
- <https://globaldatalab.org/> (Erişim Tarihi: 25.04.2021)
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsani_Geli%C5%9Fme_Endeksi (Erişim Tarihi: 12.05.2021)
- <https://www.heritage.org/index/> (Erişim Tarihi: 25.04.21)
- <https://www.ilo.org/> (Erişim Tarihi: 10.03.21)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nazlı GÖKÇE
Doğum Yeri ve Tarihi	Bursa / 13.07.1995
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Almanca (A2)
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İletişim	
E-Posta Adresi	Nazli.gokce@atauni.edu.tr
Tarih	25.06.2021